

ศึกษาเปรียบเทียบการบรรลุนิพพานของพระอัญญาโกณฑัญญะเถระ
กับพระโสณโกฬิวิสเถระ

A COMPARATIVE STUDY OF ENLIGHTENMENT OF AÑÑAKONḌAÑÑATHERA
AND SONAKOLIVISATHERA

พระดลวัฒน์ กนฺตธมฺโม (บุญประเสริฐ)

สารนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

ศึกษาเปรียบเทียบการบรรลุนิพนธ์ของพระอภัยมณีโกณฑัญญะเถระ
กับพระโสณโกฬิวิสเถระ

พระควัฒน์ กนตธมโม (บุญประเสริฐ)

สารนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

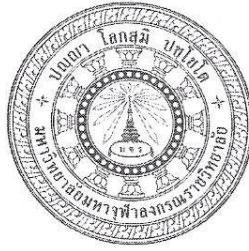
A Comparative Study of Enlightenment of Aññakoṇḍaññathera and Soṇakoḷivisathera

Phra Donlawat Kantadhammo (Boonprasoeth)

A Research Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Master of Arts
(Vipassana Meditation)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2017

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับสารนิพนธ์
เรื่อง “ศึกษาเปรียบเทียบการบรรลุธรรมของพระอัญญาโกณฑิยาเถระกับ
พระโสณโกฬิวิสเถระ” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบสารนิพนธ์

ประธานกรรมการ

(พระเทพสุวรรณเมธี, ดร.)

กรรมการ

(พระมหาบุญไทย ปุณณมโน, ดร.)

กรรมการ

(พระครูพิพิธวรกิจจานุการ, ดร.)

อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์

พระครูพิพิธวรกิจจานุการ, ดร.

ชื่อผู้วิจัย

(พระดลวัฒน์ กนตธมโม)

ชื่อสารนิพนธ์ : ศึกษาเปรียบเทียบการบรรลุธรรมของพระอัญญาโกณฑัญญะเถระกับ
พระโสณโกฬิวิสเถระ

ผู้วิจัย : พระดลวัฒน์ กนตธมโม (บุญประเสริฐ)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (วิปัสสนาภาวนา)

อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์ : พระครูพิพิธวรกิจงานุการ, ดร., ศน.บ. (ศาสนาและปรัชญา), M.A. (Pali
& Buddhist Studies), Ph.D. (Pali & Buddhist Studies)

วันเสร็จสมบูรณ์ : ๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

บทคัดย่อ

สารนิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาประวัติและการสั่งสมบารมีของพระอัญญาโกณฑัญญะเถระกับพระโสณโกฬิวิสเถระ และเพื่อศึกษาเปรียบเทียบการบรรลุธรรมของพระอัญญาโกณฑัญญะเถระกับพระโสณโกฬิวิสเถระ โดยการศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎกอรรถกถา ปกรณ์วิเสส วิสุทธิมรรค หนังสือทั่วไป เอกสาร ตำรา ผลงานทางวิชาการ ที่เกี่ยวข้อง แล้วนำมาเรียบเรียง บรรยายเชิงพรรณนาจากการศึกษาพบว่า

การบรรลุธรรม หมายถึง การรู้แจ้งอริยสัจ ๔ คือ มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ เช่นพระอัญญาโกณฑัญญะเถระ ตระกูลพราหมณ์มหาศาล เรียนจบไตรเพท และตำราพยากรณ์ลักษณะได้รับการพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าทั้ง ๒ พระองค์นั้น จักได้เป็นภิกษุผู้เป็นเอตทัคคะด้านรัตตัญญูในสมัยของพระพุทธเจ้าพระนามว่าสมณโคตมเมื่อได้ฟัง อัมมจักกัปปวัตตนสูตร ทำให้ได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นสาวกผู้บรรลุธรรมคนแรกในพระพุทธศาสนา ครั้นเมื่อได้ฟัง “อนัตตลักขณสูตร” ก็ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์พร้อมกับภิกษุปัญจวัคคีย์ส่วนพระโสณโกฬิวิสเถระเป็นลูกศิษย์ ท่านได้บรรลุธรรมด้วยการปรับอินทรีย์ให้เหมาะสม เพราะอาศัยธรรมเทศนาจากพระพุทธเจ้าทรงสอนอุปมาการตีดพินสามสายท่านนำไปปฏิบัติตาม จึงบรรลุ

เปรียบเทียบการบรรลุธรรมของพระอัญญาโกณฑัญญะเถระกับพระโสณโกฬิวิสเถระพบว่า พระเถระทั้งสองได้ปฏิบัติธรรมตามหลักสายกลางส่วนที่ต่างกันพระอัญญาโกณฑัญญะเถระได้ฟัง อัมมจักกัปปวัตตนสูตร และ อนัตตลักขณสูตร จึงได้บรรลุธรรมส่วนพระโสณโกฬิวิสเถระบรรลุธรรมด้วยการปรับอินทรีย์ให้เหมาะสม เพราะอาศัยธรรมเทศนาอุปมาการตีดพินจากพระพุทธองค์ โดยการไม่หนักไปทางใดทางหนึ่ง คือ ทางสายกลาง

Research Paper Title : A Comparative Study of Enlightenment of Aññakoṇḍaññathera and Soṇakolivisathera
Researcher : Phra Donlawat Kantadhammo (Boonprasoeth)
Degree : Master of Arts (Vipassana Meditation)
Research Paper Supervisor : Phrakhru Pipithvarakijjanukarn, Dr., B.A. (Religion and Philosophy), M.A. (Pali & Buddhist Studies), Ph.D. (Pali & Buddhist Studies)
Date of Completion : February 25, 2018

Abstract

This research paper aims at the followings; to study of story and perfection accumulating of Aññakoṇḍaññathero and Soṇakolivisathera and 2) to compare the enlightenment of Aññakoṇḍaññathero and Soṇakolivisathera by studying the data from the Theravada Buddhist scriptures and other related documents, then, composed, summarized, analyzed, explained in details, corrected and verified by Buddhist scholars.

The enlightenment refers realizing on 4 noble paths, 4 fruits and Nibbana such as Aññakoṇḍaññathero was born in Brahman family, completed 3 Vedas and astrology. He was received predictions from 2 Buddhas for gaining excellent position of Bhikkhus disciple in first realizer of Dhamma in the time of Gotama Buddha while listening the first sermon Dhammacakkappavattanasutta, he gained dhamma-eye becoming the first noble disciple in Buddhism. No longer, after listening Anattalakkhanasutta then attained Arahantship with his 5 close friends. Soṇakolivisathera was born in rich family. After ordained as Bhikkhus, he had attained enlightenment by balancing the faculties and listening the teaching of Buddha regarding to 3 stings of lute analogy, no longer attained enlightenment.

A comparison of enlightenment of Aññakoṇḍaññathero and Soṇakolivisathera found that the similarity was that both had followed the middle path of practice. The difference was that Aññakoṇḍaññathero got enlightenment by having listened Dhammacakkappavattanasutta and Anattalakkhaṇa-sutta which signifies contemplation of mental objects in Foundation of Mindfulness while Soṇakolivisathera got enlightenment by balancing his faculties signifying the contemplation on mind.

กิตติกรรมประกาศ

เกล้า ฯ ขอประทานโอกาส กราบขอบพระคุณ สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสมมหาเถระ ศาสตราจารย์พิเศษ, ป.ธ.๙, M.A., Ph.D.) รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม เจ้าคณะใหญ่หนกลาง กรรมการมหาเถรสมาคม และเจ้าอาวาสวัดพิชยญาติการาม วรวิหาร เป็นอย่างสูงยิ่ง ที่ได้เปิดหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนานี้ขึ้น เพื่อให้โอกาสในการศึกษาและปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ส่งผลให้เกิดการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาอย่างแพร่หลาย

สารนิพนธ์สำเร็จได้ด้วยดี เพราะได้รับความเมตตาจาก พระมหาโกมล กมโล รักษาการผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส พระมหาณรงค์ฤทธิ์ ธมฺมโสภโณ รักษาการผู้อำนวยการสำนักวิชาการ รศ.ดร.เวทย์ บรรณกรกุล ผู้ให้ความรู้ด้านวิชาการ พระครูพิพิธวรกิจจานุการ, ดร. อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์ ดร.ชัยชาญ ศรีหาหนู ผู้แปลบทคัดย่อภาษาอังกฤษและคณาจารย์ผู้ให้ความรู้ด้านวิชาการ ให้คำแนะนำในการแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ของการทำสารนิพนธ์ให้มีความสมบูรณ์ ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องทุกท่านไว้ ณ โอกาสนี้

ขอกราบขอบพระคุณ พระมหาสมบุญ วุฑฺฒิกโร, ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย, พระประเทือง ขนติโก พระสุคนธ์ ปญฺญาโร เจ้าหน้าที่ตรวจรูปแบบ ที่มีเมตตาให้คำปรึกษา แนะนำข้อคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ต่อผู้ทำวิจัย คุณภานุมาตร์ เนโส เจ้าหน้าที่ผู้ประสานงานที่ช่วยดำเนินการเรื่องเอกสาร แจ้งกำหนดการและระเบียบการต่างๆ ให้ทราบ ตลอดจนเจ้าหน้าที่บรรณารักษ์ห้องสมุดและเทคโนโลยีสารสนเทศ ที่กรุณาเอื้อเพื่อการสืบค้นข้อมูล ทำให้การทำสารนิพนธ์เป็นไปได้อย่างความเรียบร้อย ขออนุโมทนากับเพื่อนนิสิตวิปัสสนาภาวนารุ่น ๑๑ ทุกคน เจ้าหน้าที่วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม ทุกท่านที่ช่วยเหลือให้ความสะดวกทั้งด้านเอกสารและตรวจสอบการประชุมช่วยเหลือเกื้อกูลในการทำสารนิพนธ์ให้ผ่านไปได้ด้วยดี

อานิสงส์แห่งบุญกุศลใดๆ ที่ข้าพเจ้าได้ทำสารนิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยขอน้อมนำสักการบูชาต่อพระรัตนตรัย คุณบิดามารดา คุณครูอุปฌาย์อาจารย์ และท่านผู้มีพระคุณทั้งหลาย ขอบุญกุศลนี้จงเป็นปัจจัยแห่งมรรค ผล นิพพาน ด้วยกันทุกท่าน ทุกคน เทอญ.

พระดลวัฒน์ กนตธมโม

๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญ	ง
สารบัญตาราง	ฉ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ช
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของวิจัย	๓
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๓
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๓
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๘
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๙
บทที่ ๒ ประวัติและการสังฆบารมีของพระอัญญาโกณฑัญญเถระกับพระโสณโกฬวิสิเถระ	๑๐
๒.๑ การสังฆบารมีในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท	๑๐
๒.๑.๑ ความหมายของบารมี	๑๐
๒.๑.๒ คุณลักษณะของบารมี	๑๔
๒.๑.๓ ประเภทและระดับของบารมี	๑๕
๒.๒ ประวัติและการสังฆบารมีของพระอัญญาโกณฑัญญเถระ	๑๘
๒.๒.๑ ชาติภูมิในอดีตชาติของพระอัญญาโกณฑัญญเถระ	๑๙
๒.๒.๒ ชาติภูมิในปัจจุบันชาติของพระอัญญาโกณฑัญญเถระ	๒๒
๒.๒.๓ การบรรลุนิพพานของพระอัญญาโกณฑัญญเถระ	๒๔
๒.๒.๔ เอตทัคคะของพระอัญญาโกณฑัญญเถระ	๒๘
๒.๒.๕ นิพพานของพระอัญญาโกณฑัญญเถระ	๒๘
๒.๓ ประวัติของพระโสณโกฬวิสิเถระ	๒๙
๒.๓.๑ ชาติภูมิของพระโสณโกฬวิสิเถระ	๒๙
๒.๓.๒ อดีตชาติของพระโสณโกฬวิสิเถระ	๓๐
๒.๓.๓ การบรรลุนิพพานของพระโสณโกฬวิสิเถระ	๓๐
๒.๓.๔ เอตทัคคะของพระโสณโกฬวิสิเถระ	๓๒

๒.๓.๕ นิพพานของพระโสณโกฬิวิสเถระ	๓๒
๒.๔ สรุปท้ายบท	๓๓
บทที่ ๓ เปรียบเทียบการบรรลุลหรรณของพระอัญญาโกณฑัญญเถระกับพระโสณโกฬิวิสเถระ	๓๔
๓.๑ การบรรลุลหรรณในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท	๓๔
๓.๑.๑ ความหมายของการบรรลุลหรรณ	๓๔
๓.๑.๒ ระดับของพระอริยบุคคล	๓๖
๓.๒ การบรรลุลหรรณของพระอัญญาโกณฑัญญเถระกับพระโสณโกฬิวิสเถระ	๔๐
๓.๒.๑ การบรรลุลหรรณของพระอัญญาโกณฑัญญเถระ	๔๐
๓.๒.๒ การบรรลุลหรรณของพระโสณโกฬิวิสเถระ	๔๔
๓.๒.๓ หลักธรรมที่สนับสนุนให้บรรลุลหรรณของพระอัญญาโกณฑัญญเถระ	๔๗
๓.๒.๔ หลักธรรมที่สนับสนุนให้บรรลุลหรรณของพระโสณโกฬิวิสเถระ	๕๑
๓.๒.๕ สัมมปปธาน ๔	๕๑
๓.๒.๖ อิทธิบาท ๔	๕๒
๓.๒.๗ อินทรีย์ ๕	๕๓
๓.๒.๘ พลละ ๕	๕๕
๓.๒.๙ โพชฌงค์ ๗	๕๖
๓.๓ เปรียบเทียบการบรรลุลหรรณของพระอัญญาโกณฑัญญเถระกับพระโสณโกฬิวิสเถระ	๖๐
๓.๔ สรุปท้ายบท	๖๓
บทที่ ๔ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๖๔
๔.๑ สรุปผลการวิจัย	๖๔
๔.๒ ข้อเสนอแนะ	๖๖
๔.๒.๑ ข้อเสนอแนะในการนำผลการศึกษาไปใช้	๖๖
๔.๒.๒ ข้อเสนอแนะสำหรับศึกษาวิจัยต่อไป	๖๖
บรรณานุกรม	๖๗
ภาคผนวก	๖๙
ภาคผนวก ก	๗๐
ภาคผนวก ข	๗๕
ประวัติผู้วิจัย	๘๐

สารบัญตาราง

เรื่อง	หน้า
ตาราง เปรียบเทียบการบรรลุลหรมของพระอัญญาโกณฑัญญเถระกับพระโสณโกฬิวิสเถระ	๖๑

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

สารนิพนธ์นี้ ผู้วิจัยใช้พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติ พระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช ๒๕๓๙ มีหลักการใช้คำย่อชื่อพระไตรปิฎก โดยเริ่มจากอักษรย่อชื่อคัมภีร์ ตามด้วยวงเล็บฉบับที่ใช้แล้วตามด้วย เล่ม/ข้อ/หน้าตามลำดับ เช่น

ที.สี. (ไทย) ๙/๒๗๐/๙๘. หมายถึง ที่มณิกาย สीलขันธวรรค พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม ๙ ข้อ ๒๗๐ หน้า ๙๘

การอธิบายบอกอักษรย่อในสารนิพนธ์นี้ ทำเฉพาะคัมภีร์ที่อ้างอิงในสารนิพนธ์นี้เท่านั้น

พระวินัยปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
๑	วิ.มหา. (ไทย)	= วินัยปิฎก มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
๔-๕	วิ.ม. (ไทย)	= วินัยปิฎก มหาวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
๙	ที.สี. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก ที่มณิกาย สीलขันธวรรค	(ภาษาไทย)
๑๐	ที.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก ที่มณิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
๑๑	ที.ปา. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก ที่มณิกาย ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
๑๕	ส.ส. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
๑๖	ส.นิ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย นิทานวรรค	ภาษาไทย
๑๗	ส.ข. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย ขันธวารวรรค	(ภาษาไทย)
๑๘	ส.สพ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค	(ภาษาไทย)
๑๙	ส.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค	(ภาษาไทย)
๒๐	อง.เอกก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
	อง.ทุก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
	อง.ติก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๒	อง.ฉก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ฉกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๓	อง.นวก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย นวกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๔	อง.ทสก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๕	ขุ.สุ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๖	ขุ.วิ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย วิมานวัตถุ	(ภาษาไทย)
๓๑	ขุ.ป. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภทวารวรรค	(ภาษาไทย)

๓๒	ช.อป.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อปทาน	(ภาษาไทย)
๓๓	ช.พุทธ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	พุทธวงศ์	(ภาษาไทย)
	ช.จรียา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จรียาปิฎก	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
๓๔	อภ.สง.	(ไทย) = อภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณี	(ภาษาไทย)
๓๖	อภ.ปุ.	(ไทย) = อภิธรรมปิฎก ปุคคลบัญญัติ	(ภาษาไทย)

ปกรณวิเสส

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
วิสุทธ.	(ไทย) = วิสุทธิมรรคปกรณ	(ภาษาไทย)

ข. คำย่อชื่อคัมภีร์ชั้นรองจากพระไตรปิฎก

สารนิพนธ์นี้ ผู้วิจัยใช้คัมภีร์ ได้แก่ อรรถกถา โดยใช้รรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๕๓ มีหลักการใช้คำย่อ โดยเริ่มจากอักษรย่อชื่อคัมภีร์ ตามด้วยวงเล็บฉบับที่ใช้ แล้วตามด้วย ชื่อ/หน้า ตามลำดับ เช่น

ที.สี.อ. (ไทย) ๑๐/๒๐ หมายถึง ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี สีลขันธวรรคอรรถกถา ฉบับภาษาไทย ข้อ ๑๐ หน้า ๒๐

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
ที.ม.อ.	(ไทย) = ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี มหาวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ม.ม.อ.	(ไทย) = มัชฌิมนิกาย ปปัญจสุทนี มูลปณณาสกอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.เอกก.อ.	(ไทย) = อังคุตตรนิกาย มโนรณปุรณี เอกกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.ติก.อ.	(บาลี) = อังคุตตรนิกาย มโนรณปุรณี ติกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ช.ธ.อ.	(ไทย) = ขุททกนิกาย ธรรมบทอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ช.พุทธ.อ.	(ไทย) = ขุททกนิกาย มรุตตวิลาสินี พุทธวังสอรรถกถา	(ภาษาไทย)

ค. คำย่อชื่อคัมภีร์ฎีกา

สารนิพนธ์นี้ ผู้วิจัยใช้คัมภีร์ฎีกา ได้แก่ วิสุทธิมรรคมหาฎีกา มีหลักการใช้คำย่อ โดยเริ่มจากอักษรย่อชื่อคัมภีร์ ตามด้วย ภาค/ข้อ/หน้า ตามลำดับ เช่น

วิสุทธิ.ฎีกา. (ไทย) ๓/๓๒๖/๕๖๙. หมายถึง ปรมัตถมัญจุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา ภาค ๓ ข้อ ๓๒๖ หน้า ๕๖๙

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
วิสุทธิ.ฎีกา	(ไทย) = ปรมัตถมัญจุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา	(ภาษาไทย)

ง. คำย่อเกี่ยวกับหนังสือที่ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์หรือสถานที่พิมพ์

สารนิพนธ์นี้ ผู้วิจัยใช้คำย่อเกี่ยวกับหนังสือ ตำรา เอกสารทางวิชาการ ที่ได้จัดพิมพ์โดยไม่ปรากฏปีที่พิมพ์ หรือสถานที่พิมพ์ ดังนี้

ม.ป.ป. = ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์

ม.ป.ท. = ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนาอุบัติขึ้นในโลก ในดินแดนแห่งชมพูทวีปซึ่งในปัจจุบัน อยู่ติดกับประเทศอินเดีย และเนปาล โดยเริ่มขึ้นที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนาแก่กลุ่มปัญจวัคคีย์^๑ ตรงกับวันเพ็ญเดือนอาสาฬหะ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ จากวันนั้นเป็นต้นมา พระพุทธเจ้าได้เสด็จจาริกออกเผยแผ่คำสอนที่พระองค์ได้ตรัสโดยชอบพระองค์เองไปทั่วชมพูทวีป ทำให้พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรือง และแผ่ขยายไปอย่างรวดเร็ว ต่อมาได้มีผู้เลื่อมใสศรัทธาเพิ่มมากขึ้น พระองค์ทรงชี้แนวทางให้สาวกหรือพุทธบริษัทสี่ คือ พระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทสำคัญ เพราะเป็นส่วนหนึ่งของพระรัตนตรัย^๒ พระสงฆ์สาวกในสมัยพุทธกาล ส่วนใหญ่เป็นผู้บรรลุลัทธิธรรมตามสมควรแก่กรรม มีปฏิภาณในการประพฤติตนเป็นแบบอย่างของพุทธบริษัท และรักษาพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด การเผยแผ่ธรรมของพระพุทธเจ้าทรงมุ่งประโยชน์แก่การฟังและการปฏิบัติ

บุคคลผู้จะบรรลุลัทธิธรรมนั้น สิ่งสำคัญประการแรก คือ การศึกษาถึงหลักธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงไว้ โดยเฉพาะโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ เป็นหลักธรรมที่นำไปสู่การปฏิบัติเพื่อการบรรลุลัทธิธรรมโดยเฉพาะ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงไว้ในวาระต่างๆ กันเพื่อให้เหมาะกับจริตนิสัยของแต่ละบุคคล โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ ประกอบด้วย สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อธิวิริยา ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ และมรรคมีองค์ ๘ แต่ละหมวดธรรมมีความสมบูรณ์อยู่ในตัว ผู้ปฏิบัติจะถือหลักธรรมหมวดใดในการปฏิบัติก็สามารถบรรลุลัทธิธรรมได้ เช่น เปรียบเหมือนแม่น้ำทุกสายย่อมไหลลงสู่มหาสมุทร ฉะนั้น การปฏิบัติธรรมตามหมวดธรรมนั้น ย่อมนำไปสู่การบรรลุลัทธิธรรมได้ ฉะนั้น การปฏิบัติธรรมนั้นมี ๒ วิธี คือ สมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งจะต้องปฏิบัติควบคู่กันไป โดยเฉพาะวิปัสสนากรรมฐาน ถือว่าเป็นหัวใจของการปฏิบัติ ย่อมนำไปสู่การบรรลุลัทธิธรรมเพื่อให้หลุดพ้นจากกิเลสการจะได้คุณวิเศษเหล่านี้ก็ด้วยการเดินตามอริยมรรคมีองค์ ๘ คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตา สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ ชื่อหนทางก็กล่าวอยู่แล้วว่าอริยมรรค อริยะบุคคลผู้ประเสริฐ โสดาบัน สกิทาคามี อนาคามี พระอรหันต์ ฉะนั้น อริยมรรคมีองค์ ๘ ก็คือ หนทางที่จะนำพาผู้ปฏิบัติไปสู่ความเป็นอริยะพระโสดาบัน พระสกิทาคามี พระอนาคามี พระอรหันต์ บุคคลเป็นพระอริยะบุคคล ท่านรู้แจ้ง แท้จริงตลอดในอริยสัจธรรมทั้ง ๔ ด้วยโลกุตระปัญญา แต่ก่อนที่ปัญญาชั้นโลกุตระจะเกิดขึ้น ปัญญาชั้นโลกียะ คือ วิปัสสนาญาณต้องเกิดก่อน โดยเริ่มตั้งแต่ ๑. นามรูปปริเฉทญาณ

^๑ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๐/๑๕.

^๒ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๘/๒๕.

๒. ปัจจัยปริศนญาณ ๓. สัมมสนญาณ ๔. อุทัพพญาณ ๕. ภังคญาณ ๖. ภยญาณ ๗. อาทีนญาณ ๘. นิพพิทาญาณ ๙. มุญจิตุกัมมยตาญาณ ๑๐. ปฏิสังขารญาณ ๑๑. สังขารูปกชาญาณ ๑๒. อนุโลมญาณ ๑๓. โคตรญาณ ๑๔. มรรคญาณ ๑๕. ผลญาณ ๑๖. ปัจจเวกขณญาณ ผู้ที่ผ่านญาณทั้ง ๑๖ ชั้น เรียกว่า พระอริยบุคคล

พระอัญญาโกณฑัญญะเถระท่านฟังธรรมครั้งแรกชื่อว่า “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวันเขตเมืองพาราณสีในวันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๘ ต่อมาพระพุทธองค์ทรงแสดง “อนัตตลักขณสูตร” ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับชั้น ๕ ว่ามีสภาพไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตา และเมื่อเทียบเคียงกับการเจริญวิปัสสนาตามที่มาในมหาสติปัฏฐานสูตร ในอัมมานุปัสสนามีการแสดงวิธีเจริญวิปัสสนาในหมวดชั้น ๕ ฝึกขุปัญจวัคคีย์มีพระอัญญาโกณฑัญญะเถระ เป็นต้น ทั้งหมดทุกรูปขณะฟังพระสูตรนี้ ล้วนเป็นพระโสดาบัน เป็นผู้เข้าถึงกระแสพระนิพพานเมื่อได้ฟังว่า รูปเป็นอนัตตา เวทนาเป็นอนัตตา สัญญาเป็นอนัตตา สังขารทั้งหลายเป็นอนัตตา วิญญาณเป็นอนัตตา แล้วครั้นเมื่อถูกพระพุทธองค์ตรัสถามถึงสภาวะแห่งธรรมเหล่านั้นว่า “รูปเที่ยง หรือไม่เที่ยง” ท่านก็ได้ตอบตามเป็นจริงตามที่ตนเข้าใจอย่างถูกต้องว่า “ไม่เที่ยง” เป็นต้น

ส่วนพระโสณโกฬวิริยะ เกิดในตระกูลเศรษฐี ในเมืองจัมปา แคว้นมคธ ท่านได้รับการเลี้ยงดูอย่างดี บิดาได้สร้างปราสาท ๓ ถุคูให้อยู่ ให้คนใช้จัดอาหารที่ประณีตให้ ท่านเป็นคนสุขุมลชาตีมียศมีผิวขาวผ่องนุ่ม และมีสีแดงดังดอกชบา ที่ฝ่าเท้ามีขนอ่อนสีเขียว เป็นคนที่รักการเล่นดนตรี โดยเฉพาะการตีพิณ ท่านเกิดมาเป็นผู้ที่มีแต่ความสบายท่านครั้งหนึ่งท่านได้ฟังพระพุทธเจ้าพระองค์ทรงแสดง อนุปปทิกกา และอริยสัจ ๔ เมื่อฟังจบชาวเมืองก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล ท่านจึงขอบวชกับพระพุทธเจ้าเมื่อบวชแล้วได้ไปบำเพ็ญเพียรอยู่ที่ป่าสีตวันเขตเมืองราชคฤห์ ท่านได้ปรารภความเพียรอย่างหนัก โดยคิดว่า เราเป็นคนที่ละเอียดอ่อน การทำความเพียรแบบสบายไม่ทำให้บรรลุมรรคผลได้ จึงบำเพ็ญเพียรด้วยวิธีทรมานตนเอง คือ ด้วยเดินจงกรมอย่างหนัก บนพื้นดินขรุขระ จนเท้าแตกเลือดไหล ต่อมาก็เดินด้วยเท้าไม้ไผ่ จึงใช้เข้าเดินและใช้ฝ่ามือยัน จนในที่สุดทั้งเท้าและมือก็แตกอีก สถานที่เดินจงกรม จึงเปื้อนเลือดดุจโรงฆ่าโค^๓ แต่กระนั้นก็ยังไม่บรรลุมรรคผลอันใด ท่านเริ่มน้อยใจพระพุทธองค์ ทรงทราบความคิดของท่าน “ทรงสอนให้ท่านปรารภความเพียรให้พอดี เปรียบเหมือนการชิงสายพิน ถ้าตึงมาก เสี่ยงก็ไม่ไพละ ถ้าหย่อนมาก เสี่ยงก็ไม่ไพละอีก ต้องชิงให้พอดี เสี่ยงจึงไพละ การปรารภความเพียรก็เหมือนกัน ต้องทำแต่พอดี ถ้าปรารภความเพียรมากเกินไป ย่อมทำให้เกิดความฟุ้งซ่าน ถ้าปรารภความเพียรน้อยเกินไป ย่อมทำให้เกิดความเกียจคร้าน”^๔ ฉะนั้นจึงต้องปรารภความเพียรให้พอดีปรับอินทรีย์ให้เสมอกัน คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะค้นคว้าศึกษาเปรียบเทียบประวัติการสั่งสมบารมีและการบรรลุธรรมของท่านพระอัญญาโกณฑัญญะเถระและพระโสณโกฬวิริยะเถระในด้านประวัติการสั่งสมบารมีและการบรรลุธรรมว่ามีความแตกต่างกันอย่างไร มีการประพฤติปฏิบัติธรรมเป็นอย่างไร ทั้งในด้านการบำเพ็ญบารมี ประวัติตั้งแต่เกิด ออกบวชจนนิพพาน และหลักธรรมที่เป็นปัจจัยเอื้อต่อการ

^๓ วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๔๓/๖.

^๔ วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๔๓/๘.

บรรลุลุทธิ ในการเจริญวิปัสสนาภาวนาจนเป็นเหตุบรรลุลุทธิความเป็นพระอรหันต์ เพื่อเป็นแนวทางสำหรับผู้สนใจที่จะปฏิบัติตามสืบต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาประวัติและการสั่งสมบารมีของพระอัญญาโกณฑัญญะกับพระโสณโกฬิวิสเถระ

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาเปรียบเทียบการบรรลุลุทธิของพระอัญญาโกณฑัญญะกับพระโสณโกฬิวิสเถระ

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑ ประวัติและการสั่งสมบารมีของพระอัญญาโกณฑัญญะกับพระโสณโกฬิวิสเถระเป็นอย่างไร

๑.๓.๒ การเปรียบเทียบการบรรลุลุทธิของพระอัญญาโกณฑัญญะกับพระโสณโกฬิวิสเถระเป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) เกี่ยวกับเนื้อหา ศึกษาเปรียบเทียบการบรรลุลุทธิของพระอัญญาโกณฑัญญะกับพระโสณโกฬิวิสเถระ การศึกษาชีวประวัติ ความเป็นมา ปฏิปทาการบำเพ็ญบารมี และปัจจัยที่เอื้อต่อการบรรลุลุทธิของพระอัญญาโกณฑัญญะกับพระโสณโกฬิวิสเถระตามหลักคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท ผู้วิจัยมุ่งศึกษาโดยอาศัยหลักฐาน และข้อมูลจากแหล่งต่างๆ ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ อรรถกถา ฎีกา ปกรณวิเสส หนังสือ เอกสาร ตำรา ผลงานทางวิชาการและรายงานการวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาด้านเนื้อหาการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับเรื่อง ศึกษาเปรียบเทียบการบรรลุลุทธิของพระอัญญาโกณฑัญญะกับพระโสณโกฬิวิสเถระครั้งนี้ กำหนดขอบเขตเฉพาะคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ คัมภีร์พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาภาษาไทยแปล ชุด ๙๑ เล่ม ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๑ อรรถกถา ฎีกา ปกรณวิเสสอื่นๆ เช่น หนังสือวิปัสสนานัย รัตนาคู พระโสณมหารเถระ (มหาสีสยาตอ) หนังสือมหาสติปัฏฐานสูตร รัตนาคู พระคันธสาราภิวังศ์ และเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง แล้วนำมาสรุป เรียบเรียง นำเสนอแบบบรรยายเชิงพรรณนา

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านการศึกษา

การศึกษาคือการเปรียบเทียบการบรรลุลุทธิของพระอัญญาโกณฑัญญะกับพระโสณโกฬิวิสเถระ ชีวประวัติ ความเป็นมา การสั่งสมหรือการบำเพ็ญบารมี และการบรรลุลุทธิของพระอัญญาโกณฑัญญะ

เถระกับพระโสณโกฬิวิสเถระ และพร้อมทั้งการเปรียบเทียบการบรรลุธรรมของพระอัญญาโกณฑัญญเถระกับพระโสณโกฬิวิสเถระครั้งนี้ มีขอบเขตการศึกษาที่กว้างขึ้น คือ คัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๓๙ คัมภีร์พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาภาษาไทยแปล ชุด ๙๑ เล่ม ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๔๑ อรรถกถา ฎีกา ปกรณ์วิเสสอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ คัมภีร์วิสุทธิมรรค ซึ่งขอบเขตด้านการศึกษาส่วนใหญ่เป็นวิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย แล้วนำมาสรุป เรียบเรียง นำเสนอแบบบรรยายเชิงพรรณนา

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้มีศัพท์ที่มีความหมายเฉพาะด้านวิปัสสนาภาวนา ผู้วิจัยจึงได้ให้คำจำกัดความเพื่อความเข้าใจได้ง่าย และเป็นความหมายที่ผู้วิจัยต้องการจะสื่อดังต่อไปนี้

๑.๕.๑ การบรรลุธรรม หมายถึง การบรรลุมรรคผลนิพพาน อันเป็นโลกุตตรธรรม

๑.๕.๒ พระอัญญาโกณฑัญญเถระ หมายถึง พระอสีติมหาสาวกผู้ได้รับการอุปสมบทก่อนภิกษุรูปอื่นและได้รับยกย่องจากพระโคตมสัมมาสัมพุทธเจ้าว่าเป็นเอตทัคคะผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายด้านเป็นผู้รัตตัญญู

๑.๕.๓ พระโสณโกฬิวิสเถระ หมายถึง พระอสีติมหาสาวกผู้มีขนน้อมอกบนฝ่าเท้าและได้รับยกย่องจากพระโคตมสัมมาสัมพุทธเจ้าว่าเป็นเอตทัคคะผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายด้านเป็นผู้ปรารภความเพียร

๑.๕.๔ โพธิปักขิยธรรม หมายถึง องค์ธรรมแห่งการตรัสรู้ หรือธรรมที่เป็นฝึกฝนแห่งการตรัสรู้มี ๓๗ ประการ ได้แก่ สติปัฏฐาน ๔ สัมมปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ และมรรคมรรค ๘

๑.๕.๕ สังโยชน์ หมายถึง กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในสันตารมี ๑๐ ประการ ได้แก่ ๑) สักกายทิฐิ ความเห็นว่าเป็นตัวของตน ๒) วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย ๓) สีลัพพตปรามาส ความถือมั่นศีลพรต ๔) กามราคะ ความติดใจในกามคุณ ๕) ปฏิฆะ ความกระทบกระทั่งในใจ ๖) รูปราคะ ความติดใจในรูปธรรมอันประณีต ๗) อรูปราคะ ความติดใจในอรูปธรรม ๘) มานะ ความถือว่าตัวเป็นนั่นเป็นนี่ ๙) อุทธัจจะ ความฟุ้งซ่าน และ ๑๐) อวิชชา ความไม่รู้จริง

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยได้ทบทวนเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยแบ่งเอกสารออกเป็นสองส่วน คือ เอกสารชั้นปฐมภูมิ ประกอบด้วยคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และปกรณ์เสวิสุมมรรค และเอกสารชั้นทุติยภูมิ คือ เอกสารที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ หนังสือ ตำรา บทความ เอกสารทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับรายงานการวิจัยมีรายละเอียดดังนี้

๑.๖.๑ เอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source)

ก. พระไตรปิฎก

พระวินัยปิฎก มหาวรรค มีปรากฏข้อความกล่าวถึงประวัติของพระโสณโกฬิวิสะเถระในเรื่องพระเจ้าพิมพิสารรับสั่งให้โสณโกฬิวิสะเข้าเฝ้าไว้ในจัมมชันทกะ โสณโกฬิวิสะกล่าวว่าด้วยบุตรเศรษฐีชื่อโสณโกฬิวิสะไว้ว่า “พระเจ้าพิมพิสารจอมทัพมครธัมม รับสั่งให้กุลบุตรในหมู่บ้าน ๘๐,๐๐๐ คนประชุมกัน ทรงส่งราชทูตไปพบนายโสณโกฬิวิสะด้วยพระราชกรณียกิจบางอย่างด้วยรับสั่งว่าเราต้องการให้เจ้าโสณะมาหา ครั้งนั้น มารดาบิดาของนายโสณโกฬิวิสะได้กล่าวกับนายโสณโกฬิวิสะดังนี้ว่า พ่อโสณะ พระราชามีพระประสงค์จะทอดพระเนตรเท้าทั้งสองของเจ้า พ่อโสณะเจ้าไม่พึงเหยียดเท้าไปทางที่พระราชประทับ จงนั่งขัดสมาธิตรงพระพักตร์ของพระราชฯ พระองค์จะทอดพระเนตรเท้าทั้งสอง เมื่อเจ้านั่งลงแล้ว”^๕

พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค มีปรากฏข้อความกล่าวถึงการบรรลุธรรมของพระอัญญาโกณฑัญญเถระไว้ว่า “พระผู้มีพระภาคได้ตรัสธัมมจักกัปปวัตตนสูตรนี้ ภิกษุปัญจวัคคีย์มีใจยินดีต่างชื่นชมพระภาสิตของพระผู้มีพระภาค เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสเวยาภาระณอยู่ ธรรมจักขุอันปราศจากรู้อิ ปราศจากมลทิน ได้เกิดแต่ท่านพระโกณฑัญญะว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงมีความดับไปเป็นธรรมดา ลำดับนั้นพระผู้มีพระภาคทรงเปล่งพระอุทานนี้ว่า ผู้เจริญทั้งหลาย โกณฑัญญะได้รู้แล้วหนอ ผู้เจริญทั้งหลาย โกณฑัญญะได้รู้แล้วหนอ ดังนั้น คำว่า อัญญาโกณฑัญญะนี้จึงได้เป็นชื่อของพระโกณฑัญญะนั้นแล”^๖

ข. อรรถกถา มีปรากฏข้อความกล่าวถึงการบรรลุธรรมของพระอัญญาโกณฑัญญเถระไว้ว่า “พระศาสดาทำพระโกณฑัญญเถระให้เป็นกายสักขีแล้ว ทรงเริ่มธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ในเวลาจบเทศนาพระอัญญาโกณฑัญญเถระกับมหาพรหม ๑๘ โภกิ ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล ลำดับนั้นพระศาสดาทรงดำริว่า โกณฑัญญะรู้ทั่วถึงธรรมที่เราได้มาด้วยการทำความเพียรอย่างหนักก่อนผู้อื่นทั้งนั้น เมื่อทรงเรียกพระเถระว่า ภิกษุนี้ชื่อว่าอัญญาโกณฑัญญะ จึงตรัสว่า ผู้เจริญทั้งหลาย โกณฑัญญะได้รู้แล้วหนอ ดังนั้น คำว่า อัญญาโกณฑัญญะ นี้จึงได้เป็นชื่อของท่านพระอัญญาโกณฑัญญะนั้นแล”^๗

ค. ปกรณวิเสสวิสุทธิมรรค พระพุทธโฆสะจารย์ได้พรรณนาเรื่องการปฏิบัติเพื่อบรรลุธรรมไว้อย่างละเอียดพิสดารตามหลักไตรสิกขา ประกอบด้วยเนื้อหาหลัก ๓ ส่วน คือ ศีลนิตะตสมาธินิตะต และปัญญานิตะต มีเนื้อความตอนหนึ่งระบุเรื่องวิโมกขมุข (ประตูแห่งวิโมกข์ คือพระนิพพาน) ไว้ว่า ครั้นกำหนดรู้สังขารทั้งหลายโดยประการต่างๆ แล้ว ก็สลัดทิ้งความกลัวและความพึงพอใจเสียมีตนเป็นกลาง (วางเฉย) ในการพิจารณาเลือกเฟ้นสังขาร ตั้งอยู่โดยอนุปัสสนา ๓ ประการ สังขารูปะกขาณานที่ตั้งอยู่อย่างนี้ ก็มาถึงความเป็นวิโมกขมุข (ประตูแห่งวิโมกข์ คือพระนิพพาน) ๓ ประการ เป็นปัจฉัยแห่งการจำแนกพระอริยบุคคล ๗ จำพวก”^๘

^๕ วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๔๒/๑-๒.

^๖ ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๘๑/๕๕๕-๕๕๖.

^๗ อัง.เอกก.อ. (ไทย) ๒/๑๘๘/๑๖๘.

^๘ วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๑๑๐๔.

๑.๖.๒ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

๑. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงนิพนธ์หนังสือ “อนุพุทธประวัติ” ซึ่งเป็นหนังสือเรียนในหลักสูตรมัธยมศึกษาชั้นโทสำหรับพระภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์ โดยมีนำประวัติของพระสงฆ์สาวกองค์สำคัญในครั้งพุทธกาล จากข้อมูลในพระไตรปิฎกและอรรถกถามาให้ศึกษา มีเนื้อหากล่าวถึงประวัติพระอัญญาโกณฑัญญะโดยสังเขปว่า พระอัญญาโกณฑัญญะนั้น ได้เกิดในสกุลพราหมณ์มหาศาล ในบ้านพราหมณ์ชื่อโทณวัตฤ ไม่ห่างจากกบิลวัตถนคร มีชื่อว่า โทณทัตญะ เจริญวัยขึ้น ได้เรียนจบไตรเพทและรู้ลักษณะมนตร์ คือตำราทายลักษณะ^๙

๒. สมเด็จพระญาณสังวรสมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน) นิพนธ์หนังสือ “ความจริงที่ต้องเข้าใจ” ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับการสั่งสมบารมีและการบรรลุธรรมไว้ว่า ความดีที่แต่ละคนได้อบรมสั่งสมอันเรียกว่า “บารมี” คือความดีที่เก็บพอกพูนขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งจะส่งเสริมจิตใจให้เกิดความเห็นที่ถูกต้อง และดำเนินไปในทางที่ถูกต้อง ธรรมจักขุคือดวงตาเห็นธรรมที่เรียกว่าธรรมจักขุนี้มีแสดงไว้ในที่อื่นว่า คือ เกิดดวงตาเห็นธรรมขึ้นว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดมีความดับไปเป็นธรรมดา” ได้แก่ เห็นธรรมที่เป็นของคู่กัน คือ เกิดและดับ จะกล่าวว่าเห็นความดับของทุกสิ่งที่เกิดมาก็ได้^{๑๐}

๓. สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสมมหาเถระ) นิพนธ์หนังสือเรื่อง “อริยวังสปฏิปทา ปฏิปทาอันเป็นวงศ์แห่งพระอริยะเจ้า” ไว้ว่า การเจริญวิปัสสนาเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการบรรลุธรรมเพราะวิปัสสนาญาณและมรรคญาณจะเกิดขึ้นไม่ได้ หากไม่มีการกำหนดรู้สภาวะธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งใน ๔ อย่าง คือ กองรูป เวทนา จิต และสภาวะธรรม^{๑๑}

๔. พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ) รจนาหนังสือ “วิปัสสนานัย เล่ม ๑” ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อบรรลุธรรม ในหนังสือนี้ได้แสดงให้เห็นว่าการบรรลุอรหัตต์ของแต่ละคนขึ้นอยู่กับบารมีและการสั่งสมที่ต่างกันว่า ผู้ที่บรรลุมรรคผลไม่จำเป็นต้องหยั่งเห็นรูปนามในลักษณะเดียวกัน และไม่จำเป็นต้องรู้เห็นรูปนามทั้งหมดตามที่พระไตรปิฎกและอรรถกถาพรรณนาไว้ เพราะแต่ละคนมีบารมีและการสั่งสมต่างกัน จึงหยั่งเห็นด้วยญาณที่เหมาะสมแก่ตน^{๑๒}

๕. ศาตราจารย์พิเศษ เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต เขียนหนังสือ “พุทธสาวก พุทธสาวิกา” โดยท่านได้ประมวลประวัติพระเถระพระเถรีอุบาสกอุบาสิกาสมัยพุทธกาล ที่ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าในเอตทัคคะ มีเนื้อความตอนหนึ่งกล่าวถึงประวัติของพระอัญญา

^๙ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, อนุพุทธประวัติ, พิมพ์ครั้งที่ ๒๙, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๑.

^{๑๐} สมเด็จพระญาณสังวรสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒโน), ความจริงที่ต้องเข้าใจ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑๑-๑๒.

^{๑๑} สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสมมหาเถระ), อริยวังสปฏิปทา ปฏิปทาอันเป็นวงศ์แห่งพระอริยะเจ้า, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: หจก.ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๒๑๑.

^{๑๒} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), วิปัสสนานัย เล่ม ๑, แปลโดย พระคันธสาราภิกขุ พระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม) ตรวจชำระ, (นครปฐม: หจก.ซีเอไอ เซ็นเตอร์ จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๑๖๐.

โกณฑัญญเถระและพระโสณโกฬิวิสเถระว่า พระพุทธองค์ตรัสแสดงอริยสัจ ๔ ให้ปัญจวัคคีย์ฟัง สิ้นสุดพระธรรมเทศนาโกณฑัญญะได้ “ดวงตาเห็นธรรม”^{๑๓} พระโสณะโกฬิวิสได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเลิศกว่าผู้อื่นในด้านมีความเพียรกล้า สมกับเป็นพระพุทธชินโนรส^{๑๔}

๑.๖.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑. **พระมหาจรัญ จารุณโณ** (นวลบุญ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาเปรียบเทียบการบรรลุธรรมของพระโสณโกฬิวิสเถระกับพระอานนทเถระ” ผลการวิจัยพบว่า แสดงให้เห็นถึงพฤติกรรมการบรรลุธรรมของพระโสณโกฬิวิสเถระ ได้บรรลุธรรมด้วยการปรับอินทรีย์ให้เหมาะสม เพราะอาศัยธรรมเทศนาอุปการการดีดัดแปลงจากพระศาสนา^{๑๕}

๒. **พระมหาเกียรติขจร อภิวันโณ** (อะสงค์) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาการบรรลุธรรมของพระอัญญาโกณฑัญญเถระ” ผลการวิจัยพบว่า เมื่อได้ฟัง “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ ทำให้ได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นสาวกผู้บรรลุธรรมคนแรกในพระพุทธศาสนา ได้รับอุปสมบทเป็นภิกษุรูปแรกในพระพุทธศาสนา ครั้นเมื่อได้ฟัง “อนัตตลักขณสูตร” ก็ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์^{๑๖}

๓. **พระสมรรัตน์ โรจนพโล** (เรืองบุญ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาการบรรลุธรรมของพระมหาปันถกเถระ” ผลการวิจัยพบว่า พระมหาปันถกเถระเป็นหนึ่งในอสีติมหาสาวก ได้รับการยกย่องว่าเป็นเลิศด้านปัญญา ท่านเป็นพระชาวแคว้นมคธ ขณะเป็นเด็กได้ตามคุณตามาฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าจึงขออนุญาตบรรพชาเป็นสามเณร โดยมีพระภิกษุผู้ถือบิณฑบาตเป็นวัตรเป็นพระอุปัชฌาย์เมื่ออายุครบ ๒๐ ปี ได้อุปสมบท กระทำโยนิโสมนสิการ คือ ใส่ใจเพียรพยายาม ในสมณะและวิปัสสนาจนได้รูปฌาน ๔ ออกจากกองกัณณแล้วพิจารณาด้วยวิปัสสนา ได้บรรลุพระอรหันต์ ท่านได้ชักชวนน้องชาย คือท่านจุฬปันถกมาบวช และได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ ทั้งสองท่านเป็นพระที่มีอภิญญา ในส่วนของพระอภิญญามี ๒ ประเภท คือ พระที่มีอภิญญา ๕ หรือ พระที่มีฤทธิ์ ขาดอาสวัคชญาณ และพระที่มีอภิญญา ๖^{๑๗}

^{๑๓} ศาสตราจารย์พิเศษ เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต, **พุทธสาวก พุทธสาวิกา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๕), หน้า ๕.

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๐.

^{๑๕} พระมหาจรัญ จารุณโณ (นวลบุญ), “ศึกษาเปรียบเทียบการบรรลุธรรมของพระโสณโกฬิวิสเถระกับพระอานนทเถระ”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), บทคัดย่อ.

^{๑๖} พระมหาเกียรติขจร อภิวันโณ (อะสงค์), “ศึกษาการบรรลุธรรมของพระอัญญาโกณฑัญญเถระ”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), บทคัดย่อ.

^{๑๗} พระสมรรัตน์ โรจนพโล (เรืองบุญ), “ศึกษาการบรรลุธรรมของพระมหาปันถกเถระ”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), บทคัดย่อ.

๔. นายสนู มัทธนาตุลย์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์สังโยชนในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท” ผลการวิจัยพบว่า แสดงให้เห็นถึงการละสังโยชนของผู้ที่ได้บรรลุสังโยชนเป็นหลักเกณฑ์ที่นำมาใช้วัดทักษะไณยบุคคล หรืออริยบุคคล เกณฑ์แบบนี้เป็นการแบ่งแบบลบลบ หมายถึง ใช้วิธีดูเอาจากสังโยชนที่ละได้ในแต่ละข้อ^{๑๘}

จากการศึกษาทบทวนวรรณกรรม และเอกสารที่เกี่ยวข้องพบว่า งานวิจัยที่นำมาอ้างอิงเป็นการวิจัยหัวข้อธรรมในด้านการบรรลุธรรม ซึ่งศึกษาเปรียบเทียบการบรรลุธรรมของพระอสีติมหาสาวกบางรูป และกล่าวถึงการบำเพ็ญหรือการสั่งสมบารมี เพื่อการบรรลุธรรมของพระสาวกทั่วไปที่กล่าวมาเป็นการปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นในแง่มุมอย่างอื่นเท่านั้น แต่ยังไม่ได้กล่าวถึงศึกษาเปรียบเทียบการบรรลุธรรมของพระอัญญาโกณฑัญญะกับพระโสณโกปิวิสเถระ ดังนั้นจึงเป็นประเด็นสำคัญของการวิจัย ที่ทำให้ผู้วิจัยตัดสินใจค้นคว้าศึกษาเรื่องนี้ เพื่อเป็นแบบอย่างการดำเนินชีวิต และความเข้าใจให้ชัดเจนในแง่มุมประเด็นตามขอบเขตการวิจัยที่ผู้วิจัยกำหนดไว้

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

ศึกษาเปรียบเทียบการบรรลุธรรมของพระอัญญาโกณฑัญญะกับพระโสณโกปิวิสเถระครั้งนี้ เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยผู้วิจัยมุ่งศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องเนื้อหาของการบรรลุธรรม ประวัติ การสั่งสมหรือการบำเพ็ญบารมี และศึกษาเปรียบเทียบการบรรลุธรรมของพระอัญญาโกณฑัญญะกับพระโสณโกปิวิสเถระ มีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

๑.๗.๑ ค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลในส่วนที่ว่าด้วยการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาและข้อมูลเกี่ยวกับพระอัญญาโกณฑัญญะและพระโสณโกปิวิสเถระ จากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ปกรณวิเสส งานวิจัย และเอกสารที่เกี่ยวข้อง

๑.๗.๒ ศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อให้เกิดความถูกต้องมากที่สุดโดยตรวจสอบความสอดคล้องกับข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) แล้วสังเคราะห์ข้อมูลเปรียบเทียบการบรรลุธรรมของพระอัญญาโกณฑัญญะกับพระโสณโกปิวิสเถระ

๑.๗.๓ สรุปเรียบเรียงและนำเสนอข้อมูลโดยวิธีบรรยายเชิงพรรณนาพร้อมทั้งทำตารางเปรียบเทียบเพื่อให้เกิดความชัดเจน

๑.๗.๔ เสนอที่ปรึกษาและผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์

๑.๗.๕ นำเสนอและเผยแพร่ผลงานเพื่อประโยชน์ต่อวงการศึกษาด้านวิปัสสนาภาวนา

^{๑๘} นายสนู มัทธนาตุลย์, “การศึกษาวิเคราะห์สังโยชนในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), บทคัดย่อ.

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๘.๑ ทำให้ทราบประวัติและการสั่งสมบารมีของพระอัญญาโกณฑัญญเถระกับพระโสณโกฬิวิสเถระ

๑.๘.๒ ทำให้ทราบการเปรียบเทียบการบรรลุธรรมของพระอัญญาโกณฑัญญเถระกับพระโสณโกฬิวิสเถระ

บทที่ ๒

ประวัติและการสั่งสมบารมีของพระอัญญาโกณฑัญญะกับ พระโสณโกฬวิสิสเถระ

ประวัติและการสั่งสมบารมีของพระอัญญาโกณฑัญญะกับพระโสณโกฬวิสิสเถระ เป็น การปฏิบัติเพื่อให้บรรลุถึงมรรค ผล นิพพาน แต่ก่อนจะถึงมรรค ผล นิพพาน พระอัญญาโกณฑัญญะ กับพระโสณโกฬวิสิสเถระ ท่านได้สั่งสมบารมีมานับไม่ถ้วน ตั้งแต่อดีตชาติจนถึงปัจจุบันชาติ การ ปฏิบัติของท่านเพื่อให้ถึงการบรรลุอรหัตต์ ท่านทั้งสองจะต้องใช้ความเพียรพยายาม ต้องอาศัยแนว ทางการปฏิบัติอย่างถูกต้องถึงจะบรรลุผล คือ การเห็นมรรค เห็นผล และสูงสุดคือพระนิพพาน

๒.๑ การสั่งสมบารมีในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

๒.๒ ประวัติของพระอัญญาโกณฑัญญะ

๒.๓ การสั่งสมบารมีเพื่อบรรลุธรรมของพระอัญญาโกณฑัญญะ

๒.๔ ประวัติของพระโสณโกฬวิสิสเถระ

๒.๕ การสั่งสมบารมีเพื่อบรรลุธรรมของพระโสณโกฬวิสิสเถระ

๒.๑ การสั่งสมบารมีในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

จุดมุ่งหมายแต่ละบุคคลนั้นย่อมมีความแตกต่างกัน ทั้งทางด้านความคิด และการกระทำ เพราะความปรารถนาที่จะเป็นไปในสิ่งที่ต้องการแตกต่างกัน ดังนั้น จึงมีเป้าหมายในชีวิตที่ไม่ เหมือนกัน หรืออาจมีความเห็นการกระทำคล้ายกันเมื่อเห็นว่าเป็นสิ่งที่ตรงกับชีวิตตน หรือเป็น แบบอย่างในการดำเนินชีวิต และสามารถปฏิบัติตามเพื่อให้บรรลุในสิ่งที่ต้องการ จนก่อให้เกิดการ สร้างสมการกระทำนั้นให้มากขึ้นให้เกิดความชำนาญ โดยเฉพาะการสั่งสมบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อหวังในการบรรลุธรรม โดยมีพระพุทธเจ้าเป็นแบบอย่างในการประพฤติ

๒.๑.๑ ความหมายของบารมี

บารมี หมายถึง ความดีที่ได้บำเพ็ญ^๑ อย่างยวดยิ่งเพื่อบรรลุจุดหมายอันสูงยิ่ง ข้อปฏิบัติเพื่อ บรรลุถึงพระนิพพาน ศัพท์กิริยาใช้คำว่า “ปาเปติ” มีรูปคล้ายกันกับคำว่า “ปารมี” แปลว่า ให้บรรลุ ให้ไปสู่ ให้ถึง นำไปสู่ หมายความว่า เป็นธรรมสนับสนุนให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งตามตามผู้สั่ง สมบารมีนั้นๆ จะได้รับสมความปรารถนา

ในความหมายเดิมของคำว่า “บารมี” มิได้หมายความว่า เป็นคุณธรรมเฉพาะพระพุทธเจ้า เท่านั้นแสดงความหมายว่า ความเต็มเปี่ยม ความเป็นเลิศ สำหรับใครก็ตาม ตามลัทธิของบุคคลนั้นๆ

^๑ ที.สี. (ไทย) ๙/๓๔๐/๑๓๓.

ดังปรากฏในวัตถุกถาปารายนวรรคมีพระดำรัสตอบศิษย์ของพราหมณ์พาวรีว่า “พราหมณ์พาวรีนี้เป็นผู้ถึงความสำเร็จ เลิศทางความรู้ ในลักษณะมนตร์ และประวัติศาสตร์ พร้อมทั้ง คัมภีร์นิชัณฑศาสตร์ และเภฏศาสตร์ชื่อว่าถึงความสำเร็จในหลักธรรมของตนกล่าวสอนมนตร์แก่ ศิษย์ ๕๐๐ คน”^๒ คำว่า “บารมี” ในที่นี้จึงหมายถึง “ความเป็นเลิศในความรู้” เท่านั้นซึ่งไม่ใช่ความรู้ ในพระพุทธศาสนา

ในคัมภีร์อุปทาน พุทธวรรคว่า^๓ “บารมีเป็นพุทธการกธรรม” ได้แก่ธรรม ๑๐ อย่าง ที่นำไปสู่การบรรลุของพระโพธิญาณที่เป็นพระพุทธรเจ้าในอนาคต บารมีแต่ละประเภทแบ่งออกเป็น ๓ ชั้น ได้แก่ บารมี อุปบารมี และปรมัตถบารมี ซึ่งมีผลต่อความเชื่อการสะสมความดีทีละน้อย จนกระทั่งบรรลุพระโพธิญาณจึงทำให้บรรลุพระอรหัตผล ต่างจากความคิดในคัมภีร์รุ่นเก่า แต่ยังคง รักษาความหมายเดิมว่า “ความเป็นเลิศ” และเป็น “ธรรมะ ๑๐ ประการ ที่บุคคลปฏิบัติแล้วจะได้ บรรลุพระโพธิญาณ”

ความหมายของบารมีโดยสังเขปมีดังนี้ คือ

๑. บารมี คือ ความดีมีทาน เป็นต้น ที่พระโพธิสัตว์ผู้เต็มเปี่ยมด้วยกรุณาและอุบายโกศล อัน ตัณหามานะ และทิฐิไม่อาจทำลายได้

๒. บารมี คือ ธรรมเครื่องถึงฝั่ง คือ พระนิพพาน

๓. บารมีโดยสรุปมี ๑๐ ประการ

๔. บารมีมี ๓ ระดับ คือ บารมี ๑๐ อุปบารมี ๑๐ ปรมัตถบารมี ๑๐

ลักษณะ รส กิจหรือหน้าที่ ปัจจุบันฐาน ผล ปทัฏฐาน เหตุใกล้หรือพื้นฐาน ของบารมีทั้ง ๑๐ ดังนี้คือ

๑. ทานบารมี มีการมอบให้เป็นลักษณะ มีการจัดโลกะในไทยธรรมเป็นกิจ มีความไม่ยึดติดเป็นผล มีวัตถุที่น่าเลื่อมใสเป็นพื้นฐาน

๒. ศีลบารมี มีการสมทานเป็นลักษณะ มีสภาวะคงอยู่ มีสภาวะทำลาย ความทุกข์และ ความไม่มีโทษเป็นกิจ มีความสะอาดเป็นผล มีhiriและโอตตปปะเป็นพื้นฐาน

๓. เนกขัมมบารมี มีการออกจากกามและภพเป็นลักษณะ มีการเห็นโทษของกามและภพ เป็นกิจ มีการหลุดพ้นจากกามเป็นผล มีความสดสังเวชใจในไตรลักษณ์เป็นพื้นฐาน

๔. ปัญญาบารมี มีความรู้แจ้งในสภาวะธรรมตามเป็นจริง ความรู้ที่ไม่ผิดพลาดเป็นลักษณะ มีความสว่างไสวเป็นกิจ มีความไม่หลงเป็นผล มีสมาธิและการรู้แจ้งอริยสัจ ๔ เป็นพื้นฐาน

๕. วิริยบารมี มีความพยายามเป็นลักษณะ มีความเข้าไปค้าจุนเป็นกิจ มีความไม่ย่อหย่อนเป็นผล มีสิ่งที่ทำให้มุ่งมั่นเป็นพื้นฐาน

๖. ขันติบารมี มีความข่มจิตไว้ได้เป็นลักษณะ มีความอดทนต่อสิ่งที่น่าพอใจ และไม่ น่าพอใจเป็นกิจ มีความอดกลั้น หรือความไม่โกรธเป็นผล มีความเข้าใจในสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง เป็นพื้นฐาน

^๒ ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๑๐๒๖-๑๐๒๗/๗๔๒-๗๔๓.

^๓ ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๕/๒.

๗. สัจจบารมี มีการกล่าวไม่ผิดจากความจริงเป็นลักษณะ มีการทำความจริงให้ปรากฏ เป็นกิจ มีความถูกต้องเป็นผล มีความยินดีในธรรมอันงามเป็นพื้นฐาน

๘. อธิษฐานบารมี มีความตั้งมั่นในโพธิสมภารทั้งหลายเป็นลักษณะ มีการขจัดสิ่งที่ขัดขวาง ต่อโพธิสมภารทั้งหลายเป็นกิจ มีความไม่หวั่นไหวเป็นผล มีโพธิสมภาร เป็นพื้นฐาน

๙. เมตตาบารมี มีความเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลเป็นลักษณะ มีการนำมาซึ่งประโยชน์ เกื้อกูลเป็นกิจ มีการขจัดความอาฆาตเป็นผล มีการเห็นความดีคือความน่าพอใจของสัตว์ทั้งหลายเป็น พื้นฐาน

๑๐. อุเบกขาบารมี มีการวางเฉยเป็นกลางในสัตว์ทั้งหลายเป็นลักษณะ มีการเห็นความเป็นผู้เสมอกันในสัตว์ทั้งหลายเป็นกิจ มีความระบับทั้งความพอใจและไม่พอใจเป็นผล มีความเห็น ประจักษ์ชัดว่าสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของๆ ตนเป็นพื้นฐาน

ปัจจัยของบารมี ได้แก่ “อภินิหารสูตร” ว่าด้วยการฉลาดในการตั้งจิตมั่นและฉลาดในการ น้อมจิตไปในสมาธิ นับเป็นผู้เลิศ ผู้ได้มาน ๔ จำพวกนี้ คือ ๑. ผู้ได้มานบางคนในโลกนี้เป็นผู้ ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในการน้อมจิตไปในสมาธิ ๒. บางคนฉลาดในการน้อมจิตไป ในสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในการตั้งจิตไปในสมาธิ ๓. บางคนไม่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ แต่ไม่ฉลาดใน การน้อมจิตไปในสมาธิ ๔. บางคนฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ และฉลาดในการน้อมจิตไปในสมาธิ ดังนี้ เป็นต้น

วิธีบำเพ็ญบารมีในอรรถกถา^๔ ท่านอธิบายอย่างละเอียดไว้ ๔ บารมี อีก ๖ บารมี ได้กล่าว รวมๆ ไว้ เช่น ทานบารมีนั้นมี ๓ ประการ ได้แก่ อามิสทาน คือ การบริจาคสิ่งของ ร่างกายและชีวิต อภัยทาน คือ การป้องกันภัยอันตราย และธรรมทาน ได้แก่ การแสดงธรรม วัตถุในการบำเพ็ญทาน บารมี ท่านกล่าวว่า มี ๒ อย่าง คือ ทานภายนอก และทานภายใน นอกจากนี้ยังได้อธิบายถึงของที่ควร ให้ และของที่ไม่ควรให้ การที่พระโพธิสัตว์จะบำเพ็ญบารมี โดยการให้บุตรภรรยาทาสกรรมกร เป็น ต้นนั้น จะต้องให้ตัวเขารู้ตัวเสียก่อน และจะต้องให้บุคคลเหล่านั้นมีความโสมนัสในการทำทานนั้นด้วย ถ้าจะให้ราชสมบัติ จะไม่ให้แก่คนไม่ดี เช่น ยักษ์ ปีศาจ เป็นต้น เพราะไม่เป็นประโยชน์ต่อชาวโลก และนำความทุกข์มาสู่ผู้อื่น จะมอบให้เฉพาะผู้ตั้งอยู่ในธรรมผู้ปกครองประชาชนโดยธรรม อภัยทาน นั้นช่วยป้องกันราชภัย โจรภัย อัคคีภัย อุทกภัย ภัยจากผู้จองเวร ภัยจากสัตว์ร้าย เป็นต้น ส่วนธรรม ทาน ได้แก่ การแสดงธรรมโดยไม่ผิดเพี้ยน เพื่อชำระจิตให้บริสุทธิ์ เพื่อเป็นประโยชน์ในปัจจุบัน ประโยชน์ในสัมปรายภพ และประโยชน์อย่างยิ่ง คือ การบรรลุนิพพาน

ในปิณฑกคาถาแบ่งเป็นบารมี ๑๐ อุปบารมี ๑๐ และปรมัตถบารมี ๑๐ เหมือนกับที่ แสดงไว้ในที่อื่นๆ มีคำอธิบายไว้ต่างๆ กันหลายนัยดังนี้เช่น

๑. บางท่านกล่าวว่าบารมี คือ ธรรมฝ่ายขาวซึ่งเจือปนกับธรรมฝ่ายดำ อุปบารมี คือ ธรรมฝ่ายขาวไม่เจือปนกับธรรมฝ่ายดำ ปรมัตถบารมี คือ ธรรมที่ไม่ขาวไม่ดำ

^๔ ส.ช. (ไทย) ๑๗/๖๖๘/๓๙๑.

^๕ ขุ.พุทธ.อ. (ไทย) ๙/๒/๓๖/๖๑๘-๖๒๐.

๒. บางท่านกล่าวว่าบารมี คือ ธรรมที่พระโพธิสัตว์กำลังบำเพ็ญอยู่ในระยะเริ่มต้น อุปบารมีเป็นธรรมที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญในโพธิสัตว์ภูมิ ปรมัตถบารมีเป็นคุณธรรมที่บริบูรณ์พร้อมในพุทธภูมิ หรือว่าบารมีเป็นคุณธรรมที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญ เพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่นในโพธิสัตว์ภูมิ อุปบารมีเป็นไปเพื่อประโยชน์แก่ตนเอง ปรมัตถบารมี คือ บารมีที่เป็นไปเพื่อประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่นในพุทธภูมิ

๓. บางท่านกล่าวว่าการแบ่งบารมีนั้นเพื่อแบ่งประเภทของบุญ

๔. บางท่านกล่าวว่าบารมีทำให้สำเร็จเป็นอนุพุทธะ อุปบารมีทำให้สำเร็จเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า ปรมัตถบารมีทำให้สำเร็จเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

๕. บางท่านกล่าวว่าบารมีนำมาซึ่งความสุข อุปบารมีนำมาซึ่งนิพพานสุขแก่ตน และ ปรมัตถบารมีนำมาซึ่งนิพพานสุข ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น

๖. บางท่านกล่าวว่าทานบารมี คือ การบริจาคอุปกรณ์ภายนอกต่างๆ เช่นทรัพย์บุตร ภรรยา เป็นต้น ทานอุปบารมี คือ การบริจาคอวัยวะ ทานปรมัตถบารมี คือ การบริจาคชีวิตส่วนบารมีอื่นๆ ก็เป็นไปในทำนองเดียวกันนี้โดยการจัดรวมบารมีนั้นแสดงไว้ ๒ แบบ คือ รวมบารมีทั้ง ๓๐ อย่างเข้าด้วยกันเป็น ๑๐ อย่างเรียกว่าทานบารมีและจัดรวมบารมีทั้งหมดไว้เป็น ๖ อย่าง ได้แก่ ทาน ศีล ขันติ วิริยะ ฌาน และปัญญา

การจัดรวมในแบบที่ ๒ นี้ เป็นแบบมหายานพระธรรมปาละได้อธิบายเพิ่มเติมว่า เนกขัมมบารมีที่จริงรวมอยู่ในศีลบารมีด้วยภาวะแห่งบรรพชาของบารมีนั้น ฌานบารมี คือ ภาวการณ์แยกออกจากนิรณรรวมอยู่ในบารมี ๖ สัจจบารมีรวมอยู่ในศีลบารมี เพราะมีข้อเว้นจากจิตทุจริตอีกส่วนหนึ่งจัดรวมอยู่ในปัญญาบารมี เพราะสัจจะ คือ การรู้ความจริง เมตตาบารมีจัดรวมอยู่ใน ฌานบารมี อุเบกขาบารมีจัดรวมอยู่ในฌานบารมีและปัญญาบารมี อธิษฐานบารมีรวมอยู่ในบารมีทุกอย่าง^๖

อุบายที่เป็นเหตุให้บารมีเหล่านีถึงความบริสุทธิ์มี ๔ อย่างคือ

๑. การไม่ขาดแคลนเครื่องอุดหนุนสัมโพธิ เช่น บุญทั้งหมดที่ได้สั่งสมมา
๒. การกระทำจริงจังและเอาใจใส่
๓. มีความเพียรต่อเนื่องโดยไม่ขาดสาย
๔. มีความพยายามทำให้งานสำเร็จแม้ต้องใช้เวลายาวนาน^๗

ในอุบายทั้ง ๔ อย่างนี้ ท่านเน้นเป็นพิเศษ คือ ความเพียรวิริยานันเอง กล่าว คือ วิริยบารมีจะแทรกอยู่ในบารมีอื่นๆ ด้วย อธิบายว่า เมื่อต้องการจะทำสิ่งใดให้สำเร็จ ต้องมีความเพียรโดยไม่หยุดยั้ง ความสมบูรณ์ของบารมีทั้งหลายท่านกล่าวว่า ต้องใช้ระยะเวลาแตกต่างกัน ถ้าเป็นการบำเพ็ญบารมี เพื่อจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าเร็วที่สุดต้องใช้เวลาบำเพ็ญบารมีถึง ๔ อสงไขยแสนกัป จะสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าประเภทปัญญาธิกะ ขนาดปานกลางต้องใช้เวลา ๘ อสงไขยแสนกัปจะ

^๖ ขุ.พุทธ.อ. (ไทย) ๙/๒/๓๖/๖๔๙.

^๗ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, **ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๑๑๔-๑๑๕.

สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้า ประเภทสัทธาธิกะ และนานที่สุดต้องใช้เวลา ๑๖ อสงไขยแสนกัป จะสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าประเภท วิริยาธิกะ เพราะพระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญบารมีนั้นๆ มีความเด่นด้านปัญญา ศรัทธา หรือวิริยะต่างกันแม้จะถึงวิมุตติเช่นเดียวกันแต่มีความฉลาดไวในธรรมะที่ต่างกัน

ผลของการบำเพ็ญบารมีมีผลต่อการบรรลุธรรมของบุคคล ๓ ประเภท^๔ คือ

๑. อุคฆัตถัญญู ผู้ฉลาดฉับไว ได้แก่ ผู้ที่เมื่อฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าหรือ ผู้รู้แจ้งธรรม ซึ่งอธิบายเป็นคาถา ๔ บาทเพียงแค่บาทที่ ๓ ก็เข้าใจบรรลุอรหัตผลได้ทันที

๒. วิปจิตัญญูผู้ที่ฉลาดแต่ต้องเรียนรู้ศึกษามากยิ่งกว่าพระโพธิสัตว์ประเภทแรกเมื่อฟังธรรมซึ่งอธิบายเป็นคาถา ๔ บาทนั้นแล้วจะต้องฟังทั้งหมดจนจบคาถาจึงจะเข้าใจบรรลุอรหัตผลได้

๓. เนยยะผู้ที่หลังจากได้ฟังคาถาจบแล้วต้องปฏิบัติพิจารณาอย่างจริงจังและใช้เวลา มากกว่าทั้ง ๒ ประเภทข้างต้นจึงจะบรรลุอรหัตผลได้

ผลของการบำเพ็ญบารมีนั้นขั้นสูงสุดทำให้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าประกอบด้วย มหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการ อนุพยัญชนะ ๘๐ ประการ มีทศพลญาณจตุเวสารัชชญาณอภิญญา ๖ เป็นต้น ขั้นต่ำทำให้ชีวิตในสังสารวัฏไม่ได้รับความทุกข์ร้อนจากการตกไปสู่เวจีสลotted ๑๐๐ โภภิกัป

บารมี คือ ความดี ๑๐ ประการ อธิบายว่าพระโพธิสัตว์ ๓ ประเภท คือ ปัญญาธิกะ สัทธาธิกะ และวิริยาธิกะ ซึ่งกำหนดด้วยระยะเวลาในการบำเพ็ญบารมี พระพุทธเจ้าของเราพระองค์นี้เป็นปัญญาธิกะ เพราะกำลังปัญญานทรีย์แรงกว่าอย่างอื่น บารมีที่มาในที่นี้จึงเป็นบารมีขั้นสูงสุด เฉพาะพระโพธิสัตว์ที่บำเพ็ญโดยมุ่งจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

สรุปความหมายของบารมีที่กล่าวมาทั้งหมดนั้นได้แก่หลักธรรมสำคัญ ๑๐ ประการ ที่สนับสนุนให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งาม ในการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติธรรม ซึ่งนำไปสู่การตรัสรู้ หรือ บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์บุคคลทุกระดับ

๒.๑.๒ คุณลักษณะของบารมี

สำหรับพุทธบริษัท หรือผู้ศึกษาธรรมที่ต้องการปฏิบัติตนให้ถึงบารมี ต้องเป็นผู้ประกอบด้วยคุณลักษณะ ๓ ประการ ดังต่อไปนี้

๑. มีจุดหมาย ต้องมีความตั้งใจจริงที่จะให้ถึงเป้าหมายสูงสุด คือ การบรรลุธรรม เช่น ตั้งเป้าหมายว่าจะเป็นพระมหาสาวก จะบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ผู้หมดกิเลส คือ ต้องทำด้วยมีเป้าหมายชัดเจน ไม่ได้บำเพ็ญอย่างเลื่อนลอย

๒. กระทำอย่างจริงจังสม่ำเสมอ ต้องทำอย่างจริงจัง และอย่างสม่ำเสมอ เช่น ในพระชาติใดที่ถือความจริง คือ สัจจะ ท่านก็ตั้งมั่นอยู่ในสัจจะความจริงอย่างมั่นคง ชื่อสัตย์สม่ำเสมอ ไม่ยอมทำให้คลาดเคลื่อนจากความจริง ถึงแม้ตัวตายก็จำเป็นต้องยอมทำได้เช่นนี้จัดอยู่ในระดับของบารมี

^๔ อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๑๔๘-๑๕๐/๑๘๖-๑๘๗.

๓. **มีการสั่งสม** คือ การเพิ่มพูน ที่มีลักษณะหนึ่ง คือ เกิดความเคยชิน ผู้ที่บำเพ็ญคุณธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นประจำสม่ำเสมอ จะมีความคุ้นชินในการประพฤติปฏิบัติในสิ่งนั้น จนกระทั่งกลายเป็นการกระทำอย่างสม่ำเสมอ เป็นไปเองเหมือนบุคคลที่บำเพ็ญเมตตา มีความปรารถนาดีต่อผู้อื่นอยู่เสมอ ตั้งใจที่จะช่วยเหลือสรรพสัตว์ทั้งหลาย ก็จะมีการแสดงออกเป็นความเอื้อเฟื้อเกื้อกูลพร้อมที่จะช่วยเหลือด้วยความยิ้มแย้มแจ่มใส เมื่อทำเป็นประจำสม่ำเสมออย่างจริงจัง สิ่งนี้ก็จะกลายเป็นนิสัยประจำตัว มีการแสดงโดยอัตโนมัติ โดยไม่ตั้งใจ^๙

พุทธบริษัทผู้มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ดีย่อมใช้สติกำหนดโดยเฉพาะจุดหมายสูงสุด คือ การบรรลุธรรมเป็นพระอริยะ และใช้สัมปชัญญะตามควบคุมการกระทำให้เป็นไปตามเป้าหมาย เพื่อไม่ให้ออกนอกเส้นทางเป็นการสะสมบารมีให้เพิ่มพูนยิ่งขึ้น เวลาจะเป็นเครื่องพิสูจน์ความจริง

๒.๑.๓ ประเภทและระดับของบารมี

การกระทำด้วยกายวาจาใจนั้นเมื่อปฏิบัติไปในทางสะสมเพื่อความหลุดพ้น สามารถแยกเป็นประเภทและมีอยู่หลายระดับ ทั้งนี้การทำให้ดียกระดับขึ้นให้กลายเป็นบารมีสามารถแบ่งเป็นประเภทและระดับต่างๆ บารมีเป็นคุณธรรมที่มีไว้จะปฏิบัติให้สำเร็จได้ในเวลาอันรวดเร็ว แต่จะต้องปฏิบัติสืบทอดกันไปตลอด เป็นความดีที่จะต้องบำเพ็ญอย่างสม่ำเสมอ เพื่อบรรลุจุดหมายอันสูง คือ ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าบ้าง เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้าบ้าง บรรลุธรรมเป็นพระมหาสาวกบ้าง บรรลุธรรมเป็นพระอริยบุคคลทุกระดับ และทุกประเภท แบ่งบารมีออกได้เป็น ๑๐ อย่าง หรือเรียกอีกอย่างว่า ทศบารมี หรือบารมี ๑๐ คือ กำลังที่ต้องทำให้เต็มไม่พร่องมี ๑๐ อย่าง^{๑๐} ดังนี้คือ

ก. ทานบารมี

ทานบารมี คือ การให้โดยไม่หวังผล ทาน หมายถึง การแบ่งปัน การเสียสละ การเอื้อเฟื้อ การให้ด้วยจิตใจที่ดีงามหรืออีกความหมาย คือ วัตถุที่พึงให้ทานที่แปลว่า การให้ การแบ่งปัน การเสียสละ การเอื้อเฟื้อ หมายถึง การให้ทานด้วยจิตใจที่ดีงาม มุ่งเพื่อบูชาพระคุณ เช่น ให้แก่บิดามารดา ถวายแก่นักบวช เป็นต้น บ้างมุ่งเพื่อสงเคราะห์ เช่น ผู้เดือดร้อนหรือผู้ที่ตกทุกข์ได้ยาก ให้แก่คนทั่วไปด้วยความกรุณาสงสารบ้าง ทาน ที่แปลว่า วัตถุที่พึงให้ ย่อมาจาก ทานวัตถุ หมายถึง สำหรับเสียสละให้ผู้อื่น ได้แก่ สิ่งของที่ถวายแด่พระสงฆ์ สิ่งของที่ควรนำไปให้เพื่อตอบแทนบุญคุณแก่ผู้มีพระคุณ เช่น บิดามารดา ครู อาจารย์ หรือญาติผู้ใหญ่ เรียกว่าไทยทานบ้าง ไทยธรรมบ้าง มี ๑๐ อย่าง ได้แก่ อาหาร น้ำ เครื่องนุ่งห่ม ยานพาหนะ ม้าลายและดอกไม้ ของหอม ฐูปเทียน เครื่องอุปโภค สบู่ เป็นต้น ที่นอน ที่อยู่อาศัย และประทีป ไฟ หรือไฟฟ้า^{๑๑} การให้ทานวัตถุ ๑๐ อย่างนี้ มีผลอันยิ่งใหญ่เพราะเป็นสิ่งที่ให้ประโยชน์อย่างเดียว ไม่มีโทษ ไม่มีพิษภัยแก่ผู้รับ

^๙ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), บารมี ยิ่งยวดหรือยิ่งใหญ่, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๙.

^{๑๐} พุ.จริยา. (ไทย) ๓๓/๗๖-๗๗.

^{๑๑} อภ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๓๘๖/๑๑๔.

การเลือกของที่จะให้บัณฑิตสรรเสริญด้วยจิตใจที่ดีงาม ทานเป็นบุญอย่างหนึ่งเรียกว่า “ทานมัย” คือบุญที่เกิดจากการให้ เป็นสังฆวัตถุ คือ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ และเป็นบ่อเกิดแห่งบารมีที่เรียกว่า ทานบารมี^{๑๒}

ข. ศิลบารมี

ศิลปบารมี คือ การรักษาศีลให้เป็นปกติศีล บาลี: สิล คือ ข้อปฏิบัติตนขึ้นพื้นฐานในทางพระพุทธศาสนา เพื่อควบคุมความประพฤติทางกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีมีความปกติสุข เพื่อประโยชน์ คือ ความสุขและไม่มีการเบียดเบียนซึ่งกันและกันในสังคม ประโยชน์ของศีลในขั้นพื้นฐาน คือ ทำให้กาย วาจา ใจ สงบไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ทำให้สามารถที่จะทำให้อิทธิพลได้ง่ายในการทำสมาธิ ศีลในระดับของบรรพชิต จะมีจำนวนมาก เพื่อกำกับให้พระภิกษุสงฆ์สามเณรสามารถครองตนในสมณภาวะได้อย่างสมบูรณ์ และเอื้อต่อการประพฤติพรหมจรรย์ในขั้นสูง ความหมายของศีลแปลได้หลายความหมาย โดยศัพท์แปลว่า ความปกติของกายวาจากล่าว คือ ความปกติตามระเบียบวินัย ปกติมารยาทที่สะอาดปราศจากโทษ ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว ข้อปฏิบัติในการฝึกหัดกายวาจาให้ดียิ่งขึ้น ความสุจริตทางกายวาจาและอาชีพและยังมักใช้เป็นคำเรียกอย่างง่ายสำหรับคำว่า อธิศีลสิกขา อันได้แก่ข้อปฏิบัติขั้นต้นเพื่อการฝึกตนในทางพระพุทธศาสนาด้วย^{๑๓}

ค. เนกขัมมบารมี

เนกขัมมบารมี คือ การถือพรหมจรรย์หรือบวช เนกขัมมะ แปลว่า การออกบวช ความไม่มีกามกิเลส เนกขัมมะ หมายถึง การละเหี่ยวเรื่อนออกไปบวชเป็นพระ เป็นนักบวช ละชีวิตทางโลกไปสู่ชีวิตอันบริสุทธิ์ เป็นการปลดปล่อยตนจากโลกียวิสัย ไปบำเพ็ญเพียรเพื่อความปลอดจากราคะและตัณหา ปกติใช้เรียกการออกบวชของนักบวชทุกประเภท และใช้ได้ทั้งชายและหญิง เนกขัมมะในพระพุทธศาสนาจัดเป็นบารมีอย่างหนึ่งเรียกว่า เนกขัมมบารมี คือ บารมีที่เกิดจากการออกบวช

ง. ปัญญาบารมี

ปัญญาบารมี คือ ความรู้ ปัญญา แปลว่า ความรู้ทั่ว คือ รู้ทั่วถึงเหตุถึงผล รู้อย่างชัดเจน รู้เรื่องบาปบุญคุณโทษ รู้สิ่งที่ควรทำควรเว้น เป็นต้น เป็นธรรมที่คอยกำกับศรัทธา เพื่อให้เชื่อประกอบด้วยเหตุผล ไม่ให้หลงเชื่ออย่างงมงาย ปัญญา ทำให้เกิดได้ ๓ วิธี คือ ๑. โดยการสดับรับฟัง ศึกษาเล่าเรียน สุตมยปัญญา ๒. โดยการคิดค้น การตรัสตรอง จินตามยปัญญา ๓. โดยการอบรมจิต การเจริญภาวนา ภาวนามยปัญญา ปัญญา ที่เป็นระดับ อธิปัญญา คือ ปัญญาอย่างสูง จัดเป็นสิกขาข้อหนึ่งใน สิกขา ๓ หรือไตรสิกขา^{๑๔} คือ อธิศีล อธิจิต อธิปัญญา

^{๑๒} อก.นวก. (ไทย) ๒๓/๒๐๘/๓๗๗.

^{๑๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๓๑.

^{๑๔} อก.ติก. (ไทย) ๒๐/๕๒๑/๒๘๔.

จ. วิริยบารมี

วิริยบารมี คือ ความเพียร วิริยะ แปลว่า ความเพียร ความพยายาม ความกล้าที่จะลงมือทำ ภาวะของผู้กล้า เป็นแนวทางให้ดำเนินไปสู่ความสำเร็จตามประสงค์ หมายถึง การลงมือปฏิบัติลงมือทำงานที่ตนชอบที่ตนรัก ทำด้วยความพากเพียรพยายาม ทำด้วยความสนุก กล้าหาญ กล้าเผชิญกับความทุกข์ยาก ปัญหาและอุปสรรคที่จะเกิดขึ้น หากมีอุปสรรคข้อขัดข้องใดๆ ก็เพียรกำจัดปัดเป่าไปให้หมดสิ้นไปโดยไม่ย่อท้อไม่สิ้นหวัง จนกว่าจะบรรลุเป้าหมาย คือ ความสำเร็จ วิริยะ เป็นเหตุให้กล้าเผชิญปัญหาอุปสรรคต่างๆ ขณะทำงาน ตรงกันข้าม หากขาดความเพียรพยายามเสียแล้วก็ไม่สามารถบรรลุเป้าหมายได้ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า คนจะล่วงทุกข์ได้ก็เพราะความเพียร วิริยารัมภะ หมายถึง การปรารภความเพียร คือลงมือทำความเพียรอย่างเข้มแข็งเด็ดเดี่ยว วิริยารัมภกถาเป็นถ้อยคำที่ชักนำไปปรารภความเพียร^{๑๕}

ฉ. ขันติบารมี

ขันติบารมี คือ ความอดทนอดกลั้น หมายถึง การรักษาปกติภาวะของตนไว้ได้ ไม่ว่าจะถูกระเบิดกระแทกด้วยสิ่งอันเป็นที่พึงปรารถนา หรือไม่พึงปรารถนาก็ตาม มีความมั่นคงหนักแน่นเหมือนแผ่นดิน ซึ่งไม่หวั่นไหว ไม่ว่าจะมียุคคลทะเลาะไรลงไป เช่น ของเสียของหอมของสกปรกหรือของดีงามก็ตาม^{๑๖} แผ่นดินก็ยังนิ่งเฉยเป็นปกติ

ช. สัจจบารมี

สัจจบารมี คือ ความตั้งใจจริง เอาจริง สัจจะ แปลว่า ความสัตย์ ความซื่อตรง ถ้ายายความตามศัพท์แยกได้ ๓ ลักษณะคือ มีความจริง ความตรง และความแท้จริง กล่าวคือ ความประพฤติทางกาย วาจา ตรงไม่บิดพลิ้ว ไม่บ่ายเบี่ยง คือ ไม่เหลวไหล แต่ถ้าในทางปฏิบัติ สัจจะ คือ ความรับผิดชอบ หมายความว่า ทำอะไรแล้วต้องตั้งใจทำจริง ทำอย่างสุดความสามารถให้เป็นผลสำเร็จ การที่จะสามารถสร้างสิ่งหนึ่งสิ่งใดขึ้นมาได้นั้น ต้องมีสัจจะเป็นพื้นฐาน เพราะคนที่มีสัจจะเป็นพื้นฐานจะมีความรับผิดชอบต่องานที่ทำ ไม่ปล่อยผ่านกับสิ่งที่ได้รับมา จะทำทุกสิ่งทีมาถึงมืออย่างสุดกำลัง และเต็มความสามารถ^{๑๗}

ณ. อธิษฐานบารมี

อธิษฐานบารมี คือ ความตั้งใจมั่น ไม่เปลี่ยนแปลง อธิษฐาน แปลว่า การตั้งมั่น การตัดสินใจ การตั้งความปรารถนาทั่วไป หมายถึง การตั้งใจมุ่งผลอย่างใดอย่างหนึ่ง การตั้งจิตร้องขอสิ่งใดสิ่งหนึ่งต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การนึกปรารถนาสิ่งที่ต้องการจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น ตั้งจิตอธิษฐานขอพรจากพระ นึกอธิษฐานในใจขอให้เดินทางแคล้วคลาด เป็นต้นคำว่า อธิษฐาน ในคำวัดหมายถึง ความตั้งใจมั่นคงตัดสินใจรักษาสัจจะ ตั้งใจประกอบความเพียร ตั้งใจเสียสละ ตั้งใจทำบุญ ตั้งใจหาความสงบ เป็นต้น

^{๑๕} อก.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๗/๒๕.

^{๑๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๘๔๕/๓๑๖., พุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๓๑๑/๓๖๑.

^{๑๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๔๒๒.

ญ. เมตตาบารมี

เมตตาบารมี คือ ความรักด้วยความปรานี เมตตา เป็นหนึ่งในพรหมวิหารธรรมในพระพุทธศาสนา หรือพรหมวิหารสี่ ซึ่งประกอบไปด้วย เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา โดยเป็นปัจจัยให้เกิดพรหมวิหารอื่นได้^{๑๘}

ฎ. อุเบกขาบารมี

อุเบกขาบารมี คือ ความวางเฉย หมายถึง ความวางเฉยแบบวางใจเป็นกลางๆ โดยไม่เอนเอียงเข้าข้างเพราะชอบ เพราะชัง เพราะหลงและเพราะกลัว เช่น นายช่างทองหลอมทองคำ เขาเผ้าดูทองที่กำลังสุก มีใช้วางเฉยแบบไม่แยแส ต้องเผ้าดูอย่างจิตใจจดจ่อถ้าไม่สนใจทองๆ ก็ไหม้หรือกวนเนื้อ เนื้อทองจะเสีย เป็นต้น ลักษณะของผู้มีอุเบกขา คือเป็นคนหนักแน่นมีสติอยู่เสมอไม่ตีใจไม่เสียใจจนเกินเหตุ เป็นคนยุติธรรม ยึดหลักความเป็นผู้ใหญ่ รักษาความเป็นกลางไว้ได้มั่นคงไม่เอนเอียงเข้าข้าง ปฏิบัติหน้าที่ด้วยเหตุผลถูกต้องคลองธรรม และเป็นผู้วางเฉยได้เมื่อไม่อาจประพฤติเมตตา กรุณา หรือมุทิตาได้

พุทธบริษัทที่มีสติสัมปชัญญะย่อมมีจุดหมายในการสั่งสมบารมี ในทางปฏิบัติจำเป็นต้องเลือกบารมีที่ตนชำนาญ เพื่อเพิ่มพูนความเพียรยิ่งขึ้นหรือให้มาก ส่วนข้อที่อ่อนกำลังให้ทำการแก้ไขข้อบกพร่องนั้นๆ บารมี ๑๐ ประการ^{๑๙} เป็นบันไดในการบำเพ็ญในพระพุทธศาสนาโดยแบ่งออกเป็น ๓ ระดับ ผู้ประพฤติดีปฏิบัติได้ทั้ง ๑๐ ประการ โดยสมบูรณ์ย่อมนำมาซึ่งความบริสุทธิ์ และสามารถหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวงได้ การที่จะได้บารมีใดๆ ที่เต็มเปี่ยมจะต้องสละแรงกายแรงใจถึงบางครั้งต้องสละซึ่งชีวิต เพื่อบำเพ็ญบารมีนั้นๆ เพื่อบำเพ็ญที่วางไว้หรือปรารถนาไว้นั้น จะสำเร็จได้ต้องขึ้นอยู่กับการบำเพ็ญบารมีจะต้องเข้มข้นกับความปรารถนาของตน ถึงจะบรรลุสำเร็จสู่จุดหมาย

สรุปว่า บารมี คือ การปฏิบัติให้บรรลุถึง มรรค ผล และนิพพาน ซึ่งเป็นการสั่งสมมาตั้งแต่อดีตชาติจนถึงปัจจุบันชาติ เป็นแนวทางการปฏิบัติอย่างจริงจัง เพื่อเป็นแนวทางในการสนับสนุนให้บรรลุเป้าหมายอันดีงามในการปฏิบัติธรรม ซึ่งบรรลุธรรมเป็นพระอริยบุคคลทุกระดับ คือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ เป็นการสิ้นสุดการเวียนเกิดเวียนตายอีกต่อไป

๒.๒ ประวัติและการสั่งสมบารมีของพระอัญญาโกณฑัญญเถระ

ประวัติและการสั่งสมบารมีของพระอัญญาโกณฑัญญเถระ มีปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทหลายแห่ง ทั้งที่มีเนื้อความตรงกันและมีเนื้อความแตกต่างกัน มีที่มาในอัญญาโกณฑัญญเถรปาทานบ้าง ในธัมมจักกัปปวัตตนสูตรบ้าง ทั้งในอรรถกถามีมงคลัตถิยปิ เป็นต้น ในบทนี้ผู้วิจัยจึงนำประวัติ และการสั่งสมบารมีของพระอัญญาโกณฑัญญเถระจากคัมภีร์ต่างๆ มาแสดงท่านพระเถระได้เล่าประวัติของตนไว้ในอัญญาโกณฑัญญเถรปาทาน^{๒๐} ผู้วิจัยจึงนำมากล่าวโดยสังเขป ดังนี้

^{๑๘} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๑๙๐/๗๕.

^{๑๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๘๐.

^{๒๐} ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๙๙๖-๖๑๒/๙๑-๙๓.

๒.๒.๑ ชาตินิยมในอดีตชาติของพระอัญญาโกณฑัญญะ

ในอดีตกาล ท่านเกิดเป็นเทพบุตรชั้นดุสิต ได้พบพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า ท่านยังไม่ได้เสวยพระกระยาหารเลยตั้งแต่ได้ตรัสรู้ เหล่ายักษ์ชุมนุมที่ต้นโพธิ์ ประนมมือไหว้แวดล้อมอยู่ เหล่าเทวดาร่าเริงยินดีเที่ยวไปในอากาศป่าวประกาศว่า “พระพุทธเจ้าพระองค์นี้ ทรงขจัดความมืดมน อนุเคราะห์ ทรงบรรลुสัมมาสัมโพธิญาณ พวกเราจักเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทให้ได้ในศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นี้” เมื่อได้ยินเสียงเหล่าเทวดาป่าวประกาศดังนี้แล้ว ก็มีจิตร่าเริงเบิกบาน ได้น้อมถวายภัตตาหารแด่พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น เป็นพระกระยาหารมื้อแรกหลังจากได้ตรัสรู้ พระพุทธองค์ทรงทราบความดำริของท่าน ทรงประทับนั่งในท่ามกลางเหล่าเทวดาตรัสว่า “เราออกบวชได้ ๗ วัน จึงได้บรรลุพระโพธิญาณ อาหารที่รับถวายครั้งแรกนี้ ช่วยยังอัตภาพของเราผู้ประพลิตพรหมจรรย์ให้เป็นไปได้ เราจักพยากรณ์ ท่านทั้งหลายจงฟังเรา เทพบุตรนี้จักครองทิพยสมบัติประมาณ ๓๐,๐๐๐ กัป ครองสวรรค์ชั้นไตรทิพย์ ปกครองเทวดาทั้งปวง ครั้นจุติจากเทวโลกแล้ว จักไปเกิดเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ จักครองราชสมบัติในโลกมนุษย์นั้น ๑,๐๐๐ ชาติ เมื่อถึงกัปที่ ๑๐๐,๐๐๐ นับจากกัปนี้ไป พระศาสดาทรงพระนามว่าโคดม ตามพระโคตร จักทรงสมภพในราชสกุลโกกกกราช เทพบุตรนี้ครั้นจุติจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ จักเกิดเป็นมนุษย์ แล้วออกบวชปฏิบัติอยู่ ๖ ปี ในปีที่ ๗ พระพุทธเจ้าจักทรงประกาศสัจจะ เธอจักเป็นภิกษุมิชื่อว่า โกณฑัญญะ จักทำให้แจ้งอริยสัจเป็นองค์แรก”

เมื่อพระโพธิสัตว์สิทธัตถะออกผนวช ข้าพเจ้าก็ออกบวชตาม บำเพ็ญเพียรอย่างยิ่งยวด ข้าพเจ้าบวชเป็นบรรพชิตเพื่อต้องการจะเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท แม้พระพุทธเจ้าผู้ทรงรู้สิ่งทั้งปวง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ได้เสด็จไปยังป่าใหญ่ ทรงลั่นกลอง คือ อมตมหานิพพานด้วยโศดาปัตติมรรคญาณ ที่ข้าพเจ้าได้ทำให้แจ้งแล้วนี้ บัดนี้ ข้าพเจ้าได้บรรลุมตบถ อันสงบ ยอดเยี่ยม กำหนดรู้ อาสวะทั้งปวงแล้ว เป็นผู้สิ้นอาสวะ ข้าพเจ้าได้ทำให้แจ้งคุณวิเศษ คือ ปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ข้าพเจ้าได้ทำสำเร็จแล้ว^{๒๑}

ในอรรถกถา^{๒๒} มีประวัติของพระเถระรูปนี้หลายแห่ง อาจกล่าวโดยสังเขปดังนี้ในกัปที่ ๑๐๐,๐๐๐ นับย้อนหลังจากภัทรกัปนี้ พระพุทธเจ้า ปทุมุตตร^{๒๓} ได้อุบัติขึ้นในโลก ในกรุงหังสวดี พระชนกทรงพระนามว่า อาณันทะ พระชนนีทรงพระนามว่า สุชาดา พระมเหสีพระนามว่า สุลหัตถา พระโอรสพระนามว่า อุตตระ ทรงครองฆราวาสอยู่ ๙,๐๐๐ ปี ทรงเห็นนิมิต ๔ จึงเสด็จออกผนวช บำเพ็ญเพียรอยู่ ๗ วัน จึงได้ตรัสรู้ ณ ภายใต้ต้นสน ทรงมีภิกษุ ๑๐๐,๐๐๐ รูป เป็นบริวารได้เสด็จไปในคามนิคมและราชอาณาจักร เพื่อสงเคราะห์มหาชน ครั้นเสด็จถึงกรุงหังสวดีแล้ว ได้ตรัสธรรมกถาแด่พระพุทธบิดา เมื่อจบพระธรรมกถา ชนบางพวกบรรลุธรรมเป็นพระโสดาบัน บางพวกเป็นพระสกทาคามี บางพวกเป็นพระอนาคามี บางพวกเป็นพระอรหันต์ ครั้งนั้น พระพุทธบิดาทูลอาราธนาพระพุทธองค์

^{๒๑} ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๓๗๔/๕๘.

^{๒๒} อัง.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๑/๑๔๖/๒๔๑-๒๕๗.

^{๒๓} ขุ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๑-๓๓/๖๓๙-๖๔๔.

เพื่อให้เสด็จมาเสวยภัตตาหารในวันรุ่งขึ้น ทรงถวายมหาทานในพระราชนิเวศน์แด่พระพุทธรองค์พร้อมทั้ง ภิกษุ ๑๐๐,๐๐๐ รูป พระพุทธรองค์ทรงกระทำภักติกและอนุโมทนา แล้วได้เสด็จไปสู่พระวิหารตามเดิม

พระราชาและชาวเมืองหังสวดีได้ถวายมหาทานแด่พระศาสดา และภิกษุสาวก ๑๐๐,๐๐๐ รูป สลับกันเรื่อยมา พระเถระ (พระอัญญาโกณฑัญญเถระ) บังเกิดในตระกูลคฤหบดี มหาศาล ในกรุงหังสวดี ขณะที่พระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมอยู่ ท่านได้เห็น ประชาชนถือของหอม และดอกไม้ เป็นต้น เดินทางไปเฝ้าพระพุทธรเจ้าเพื่อฟังธรรม จึงติดตามมหาชน นั้นไป ครั้นนั้น พระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า^{๒๔} ทรงสถาปนาภิกษุรูปหนึ่ง ผู้บรรลุนิพพานก่อนใครๆ ใน พระศาสนาของพระองค์ไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะด้านรัตตัญญู ท่านจึงคิดว่า “ภิกษุรูปนี้เป็นผู้ยิ่งใหญ่ จริงหนอ นอกจากพระพุทธรเจ้าแล้ว บุคคลอื่นจะถือว่าเป็นผู้บรรลุนิพพานก่อนภิกษุนี้ ย่อมไม่มี เราพึง เป็นผู้บรรลุนิพพานก่อนใครๆ ในศาสนาของพระพุทธรเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่งในอนาคต” ในเวลาจบ พระธรรมเทศนา ท่านจึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ได้กราบทูลอาราธนาพระพุทธรองค์ให้เสด็จ ไปรับภัตตาหารในเรือนของตนในวันรุ่งขึ้น พระศาสดาทรงรับนิมนต์แล้ว ท่านให้คนจัดที่ประทับนั่ง สำหรับพระพุทธรเจ้าด้วยของหอมและดอกไม้ เป็นต้น เตรียมของควรเคี้ยวและควรบริโภคอันประณีต ตลอดทั้งคืน วันรุ่งขึ้น ได้ถวายข้าวสาละหอมมีแกงและกับข้าวมีรสต่างๆ มีข้าวยาสุก และของเคี้ยวอัน วิจิตร แด่พระผู้มีพระภาคเจ้า และภิกษุ ๑๐๐,๐๐๐ รูป ในที่อยู่ของตน ในเวลาเสร็จภักติก ได้วางผ้าคู่ สำหรับทำจีวรสามผืนไว้ใกล้พระบาทพระศาสดา แล้วคิดว่า “เราไม่ได้ทำภักติกเพื่อต้องการตำแหน่ง เล็กน้อย เราต้องการตำแหน่งใหญ่โต เราไม่อาจให้ท่านเพียงวันเดียวแล้วทำความปรารถนาตำแหน่ง นั้นได้ เราจักถวายมหาทานติดต่อกัน ๗ วัน แล้วประกาศความปรารถนาของตนในที่เฉพาะพระพักตร์ พระศาสดานั้น” ดังนี้แล้ว จึงได้ถวายมหาทานติดต่อกัน ๗ วัน ในวันสุดท้าย ในเวลาเสร็จภักติก จึงให้ คนเปิดคลังผ้า ได้ถวายผ้าเนื้อละเอียดอย่างดีเยี่ยมแด่พระพุทธรเจ้า และภิกษุ ๑๐๐,๐๐๐ รูป กราบทูล ว่า “พระองค์ผู้เจริญ ขอข้าพระองค์พึงได้รับการบรรพชาอุปสมบทในศาสนาของพระพุทธรเจ้าที่จะอุบัติ ในอนาคต แล้วรู้แจ้งธรรมก่อนคนอื่นเหมือนภิกษุนี้” แล้วชบสีระชะลงใกล้พระบาทของพระผู้มี พระภาคเจ้านั้น

พระผู้มีพระภาคเจ้าครั้งได้สดับคำนั้นแล้ว ทรงส่งอนาคตังสญาณไปตรวจดูว่า “กุลบุตรนี้ ได้กระทำบุญญาธิการไว้มาก ความปรารถนาของเธอจักสำเร็จไหมหนอ ” แล้วได้ทรงเห็นว่า จักมี ความสำเร็จ ได้ทรงเห็นเหตุนี้ด้วยพระญาณว่า “ในอนาคต ในกัปที่ ๑๐๐,๐๐๐ พระพุทธรเจ้าทรง พระนามว่า โคตม จักอุบัติขึ้นในโลก ครั้นนั้นความปรารถนาของกุลบุตรนี้จักสำเร็จ ” จึงตรัสกะกุลบุตรนั้น ว่า “ในอนาคตในกัปที่ ๑๐๐,๐๐๐ นับจากกัปนี้ไป พระพุทธรเจ้าทรงพระนามว่า โคตม จักอุบัติขึ้นใน โลก เมื่อจบพระธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ซึ่งเป็นการแสดงธรรมครั้งแรกของพระโคตมพุทธเจ้านั้น เธอจักตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล อันถึงพร้อมด้วยนัย ๑,๐๐๐ นัย พร้อมทั้งพรหม ๑๘ โภคิ”

เมื่อพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น เสด็จปรินิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุในกัป นั้นมนุษย์มีอายุขัย ๑๐๐,๐๐๐ ปี แม้พระพุทธรเจ้าพระองค์นี้ก็มีพระชนมายุ ๑๐๐,๐๐๐ ปี พระสรีระ ของพระองค์เป็นเหมือนแท่งทอง มหาชนได้สร้างเจดีย์บรรจุพระสรีระของพระองค์สูงถึง ๗ โยชน์

^{๒๔} อง.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๑/๑๔๖/๒๔๑-๒๔๗.

อิฐทุกก้อนทำด้วยทองคำ ใช้หิรัลและมโนสลาแทนดินเหนียว ใช้น้ำมันงาแทนน้ำ ผ่าย พระเถระ (พระอัญญาโกณฑัญญเถระ) นี้ได้นำของมีค่าเท่าไรตะนะ ๑,๐๐๐ ดวง ได้สร้างลัอมเจดีย์ซึ่งบรรจุ พระสรีระพระพุทธรองค์ไว้ในวันประดิษฐานพระเจดีย์ ได้สร้างเรือนแก้วไว้ภายในเจดีย์ ได้บำเพ็ญ มหาทานนานถึง ๑๐๐,๐๐๐ ปี ครั้นสิ้นชีวิตแล้วได้บังเกิดในหมู่เทวดาและมนุษย์ (คือเกิดเฉพาะบนสวรรค์และเกิดเป็นมนุษย์ไม่เกิดในที่อื่นๆ เลย)

ครั้นเวลาผ่านไป ๙๙,๙๐๙ กับ ในกัปที่ ๙๑ นับย้อนหลังจากภัทรกัปนี้ไป พระเถระนี้บังเกิดในเรือนกฤมพี ในหมู่บ้านรามคาม ใกล้ประตูเมืองพันธุมดี เป็นผู้ชื่อว่า มหากาล และมีน้องชายชื่อว่า จุลกาล ครั้นนั้น “พระวิปัสสิสัมมาสัมพุทธเจ้า”^{๒๕} ทรงเสด็จอุบัติในโลก ในกรุงพันธุมดี ทรงมีพระชนกพระนามว่า พันธุมะ พระชนนีพระนามว่า พันธุมดี พระมเหสีพระนามว่า สุทิสสนา พระโอรสพระนามว่า สมวัตตสันธ์ ครองขรรยาวาสอยู่ ๘,๐๐๐ ปี ทรงเห็นนิมิต ๔ จึงเสด็จออกผนวชด้วยพระราชพาหนะคือรถ บำเพ็ญเพียรอยู่ ๘ เดือน จึงทรงได้ตรัสรู้ภายใต้ต้นแผลอย ในสมัยพระวิปัสสิสัมมาสัมพุทธเจ้านี้ ได้มีการประชุมพระอรหันตชีนาสพ ๓ ครั้ง คือครั้งที่ ๑ หกล้านแปดแสนรูป ครั้งที่ ๒ หนึ่งแสนรูป ครั้งที่ ๓ แปดหมื่นรูป มนุษย์ในกัปนี้ มีอายุขัย ๘๐,๐๐๐ ปี

หลังจากได้ตรัสรู้แล้ว ในระยะเวลา ๗ ปี พระพุทธบิดาให้สร้างรั้วไม้ตะเคียนไว้ทั้ง ๒ ข้างทางเดิน ตั้งแต่ซุ้มประตูพระวิหาร จนถึงประตูพระตำหนักพระราชนิเวศน์ ให้เอาผ้าทำเป็นม่านปิดรั้วไว้ตลอดแนว สร้างเพดานด้วยพวงดอกไม้ต่างๆ ขนาดเท่าต้นตาล ประดับด้วยดาวทองห้อยเป็นระย้าให้ลาดพื้นล่างด้วยเครื่องลาดอันวิจิตร ให้ตั้งหมอน้ำไว้ใกล้พุ่มดอกไม้ และของหอมทั้ง ๒ ข้างทางวางดอกไม้ไว้ในระหว่างของหอม และวางของหอมไว้ในระหว่างดอกไม้ เพื่อให้กลิ่นตลบอบอวลตลอดทาง พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น อันหมู่ภิกษุแวดล้อมได้เสด็จไปสู่พระราชวัง กระทำภักติกแล้วเสด็จกลับมายังวิหาร ภายในม่านนั้นคนอื่นนอกจากพระราชานั้นไม่ได้ แม้เพื่อจะเข้าเฝ้าไม่ได้ถวายภัตตาหาร และไม่ได้ทำการบูชาแต่พระพุทธเจ้า และเหล่าภิกษุสงฆ์เลย

เวลาผ่านไป ประชาชนชาวเมืองคิดว่า “พระศาสดาได้เสด็จอุบัติขึ้นในโลกล่วงมาถึง ๗ ปี ๗ เดือน ถึงวันนี้พวกเรายังไม่ได้เข้าเฝ้าพระศาสดานั้น ไม่ได้ถวายภัตตาหาร ไม่ได้ทำการบูชา ไม่ได้ฟังธรรมเลย พระราชาทรงถือว่า พระพุทธเจ้าเป็นของเรา พระสงฆ์ก็เป็นของเรา ทรงทำการอุปัฏฐากพระศาสดา และหมู่พระสงฆ์เฉพาะพระองค์ผู้เดียว”^{๒๖} พระศาสดาเมื่อเสด็จอุบัติก็อุบัติเพื่อประโยชน์แก่ชาวโลก และเทวโลก อุบัติเพื่อประโยชน์แก่พระราชาเท่านั้นไม่ นรคเป็นของร้อนสำหรับพระราชาผู้เดียว สำหรับชนเหล่าอื่น จะไม่เป็นของร้อนก็หาไม่ เพราะฉะนั้นเราจะกราบทูลพระราชาว่าถ้าพระราชาจะประทานพระศาสดาแก่พวกเรา ก็เป็นการดี ถ้าไม่ให้เราจะรบกับพระราชา แล้วรับเอาพระสงฆ์ไปบำเพ็ญบุญถวายทานเป็นต้น จริงอยู่เฉพาะชาวเมืองล้วนๆ ไม่สามารถจะทำเช่นนั้นได้ พวกเราจะร่วมมือกับผู้มีอำนาจคนหนึ่ง” ดังนี้ แล้วจึงเข้าไปหาเสนาบดี เกลี้ยกล่อมให้เสนาบดีร่วมมือกับพวกตน แม้เสนาบดีนั้น ก่อนที่จะร่วมมือกับชาวเมืองนั้น ได้ทำตึกาไว้ว่า “จะต้องให้ตนได้ถวายทานก่อน” ต่อจากนั้น ได้เข้าไปเฝ้าพระราชา กราบทูลว่า “ประชาชนชาวเมืองโกรธต่อพระองค์ เพราะ

^{๒๕} พุ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๑-๓๓/๖๘๕-๖๘๐.

^{๒๖} อง.เอกก. อ. (ไทย) ๑/๑/๑๔๖/๒๔๑-๒๕๗.

พระองค์ผู้เดียวทำการอุปฐากพระศาสดา พวกชาวเมืองไม่ได้ทำการอุปฐากเลย ถ้าพระองค์ไม่ให้พระศาสดาแก่เขา พวกชาวเมืองจะทำการรบกับพระองค์” พระราชาทรงเห็นว่าเสนาบดีหันไปร่วมมือกับชาวเมือง จึงมีพระดำรัสต่อรองว่า ขอให้พระองค์ได้ถวายทานแก่ภิกษุสงฆ์ต่ออีก ๗ ปี ๗ เดือน ก่อนเกิดแต่เสนาบดีและชาวเมืองไม่ยินยอม พระราชาทรงต่อรองลดลงเป็น ๖ ปี ๕ ปี จนในที่สุดต่อรองเหลือเวลาให้พระองค์ได้ถวายมหาทานอีก ๗ วันเท่านั้น เสนาบดีและชาวเมืองจึงยินยอมตามที่ทรงขอ

เสนาบดีนั้นได้ถวายมหาทานแก่ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธองค์เป็นประมุข ถัดจากวันนั้นไปชาวเมืองจึงได้ถวาย ได้ทำสักการะและสัมนานะยิ่งกว่าสักการะที่พระราชาได้ทรงกระทำแล้ว ชาวเมืองได้ถวายทานโดยทำนองนี้ เมื่อถึงลำดับของชาวเมืองทุกๆ ไปชาวบ้านที่อยู่ใกล้ประตูเมืองจึงได้โอกาสตระเตรียมวัตถุทานสำหรับถวายต่อ

ในกาลนั้น กุฏุมพีชื้อมหากาล (พระอัญญาโกณฑัญญเถระ) ได้ปรึกษาน้องชายคือ จุลกาล^{๒๗} ว่าถึงวาระที่พวกเราจะได้ถวายทานแล้ว จักทำอะไรสำหรับถวายพระศาสดา ฝ่ายจุลกาลปฏิเสธที่จะร่วมมือถวายทาน มหากาลจึงกล่าวว่า ข้าวสาลีที่ตั้งท้องในนา ๑๖ กรีส เราจักให้ฉีกท้องข้าวนำมาหุงทำถวายแต่พระพุทธเจ้า จุลกาลไม่เห็นด้วย มหากาลแบ่งนา ๑๖ กรีส เป็น ๒ ส่วนเท่าๆ กัน ปักเขตในที่นา ๘ กรีส แล้วผ่าท้องข้าวสาลีนำไปเคี้ยวด้วยน้ำนม ใส่ของอร่อย ๔ ชนิด ถวายแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ครั้งนั้น ได้เกิดเหตุอัศจรรย์ ข้าวกล้าในนาที่ถูกฉีกท้องแล้วนำไปเคี้ยวทำอาหารถวายแต่พระพุทธเจ้า และเหล่าภิกษุสงฆ์เหล่านั้น ได้กลับกลายเป็นข้าวกล้าที่บริบูรณ์เหมือนเดิม มหากาลได้ถวายทานอย่างดีเลิศตามสมัยถึง ๙ ครั้ง คือ ในเวลาที่ข้าวตั้งท้อง ในเวลาข้าวเმა เวลาเกี่ยว เวลาทำตอกมัดข้าว เวลามัดเป็นพ่อน ในเวลาข้าวขึ้นลาน ในเวลานวดข้าว ในเวลาข้าวขึ้นยุ้งเป็นต้น ทุกครั้งได้ถวายด้วยข้าวที่ปรุงอย่างประณีตเท่านั้น ข้าวกล้าเหล่านั้นก็คงบริบูรณ์เหมือนเดิม ได้ส่งสมความดีตลอดเวลาที่ยังมีพระพุทธเจ้า และพระสงฆ์อยู่ จุตจากอรรถภาพนั้นแล้วไปบังเกิดในเทวโลก บังเกิดเฉพาะในหมู่เทวดาและมนุษย์ เสวยสมบัติตลอด ๔๑ กัป ส่วนจุลกาลผู้เป็นน้องชายในชาติสุดท้ายเกิดเป็นสุภททปริพาชกได้รับอุปสมบทเป็นปัจฉิมสักขีสาวกคือสาวกผู้เป็นพยานการตรัสรู้อุบัติสุดท้าย^{๒๘}

๒.๒.๒ ชาตภูมิในปัจจุบันชาติของพระอัญญาโกณฑัญญเถระ

พระศาสดาทรงอุบัติขึ้นในโลก พระเถระรูปนี้ได้บังเกิดในตระกูลพราหมณ์มหาศาล ไม่พบหลักฐานว่ามีมารดาบิดามีชื่อว่าอย่างไร และมีพี่น้องจำนวนกี่คน ในบ้านพราหมณ์โทณวัตถุ ไม่ไกลจากกรุงกบิลพัสดุ์ มีนามว่า “โกณฑัญญมาณพ” เมื่อท่านเจริญวัยแล้ว เป็นผู้เรียนจบไตรเพท และลักษณะมนต์ ตำราทำนายลักษณะ ครั้นพระโพธิสัตว์ จุตจากสวรรค์ชั้นดุสิต บังเกิด ในกรุงกบิลพัสดุ์ ในวันที่ถวายพระนามแก่พระองค์ พระประยูรญาติได้เชิญพราหมณ์ ๑๐๘ คน ให้ครองผ้าใหม่ ให้ดื่มข้าวมธุปายาสอย่างดีเลิศ ให้พวกพราหมณ์ทั้งหมดเลือกพราหมณ์ไว้เพียง ๘ คน นำพระโพธิสัตว์ ผู้ประดัดตกแต่งมาแล้ว ให้พราหมณ์ทั้ง ๘ คนตรวจดูพระลักษณะ พราหมณ์ ๘ คน มีโกณฑัญญพราหมณ์ เป็นต้น ตรวจดูพระสรีระพระมหาบุรุษแล้ว พราหมณ์ ๗ คน ได้ยกมือขึ้น ๒ นิ้ว พยากรณ์

^{๒๗} ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๑๖๒/๔๓๔-๔๓๘.

^{๒๘} ม.ม.อ. (ไทย) ๑/๒/๓๒๘/๔๖๒.

เป็น ๒ นัย โภณฑิญาณผู้หนุ่มกว่าเขาทั้งหมด ตรวจสอบพระลักษณะแล้ว ยกมือขึ้นนิ้วเดียวเท่านั้น พยากรณ์ว่า พระกุมารนี้ จักเป็นพระพุทธรเจ้าแน่นอน ฝ่ายพราหมณ์ทั้ง ๗ คน นอกนี้เห็นคติเป็น ๒ นัยว่าถ้าอยู่ครองเรือนจักเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ^{๒๙} ถ้าบวชจักได้เป็นพระพุทธรเจ้าจึงยกขึ้น ๒ นิ้ว เพราะท่านโภณฑิญาณ ได้สร้างบุญญาธิการไว้มากเกิดในภพสุดท้าย^{๓๐} ท่านจึงเห็นว่าพวก ทั้ง ๗ ด้วยปัญญาได้เห็นคติเพียงอย่างเดียวว่า ผู้มีลักษณะอย่างนี้จะไม่ครองเรือนเป็นฆราวาสจักเป็น พระพุทธรเจ้าแน่นอน

จากนั้นพวกพราหมณ์เหล่านั้นกลับไปสู่เรือนของตน ได้สั่งบุตรของตนไว้ว่า เมื่อใด เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกผนวชแล้ว จงออกบวชในพระศาสนาของพระองค์ แม้พระราชาสุทโธทนะ ได้รับสั่งให้ดูแลพระโอรสผู้เป็นอันดี พระโอรสผู้ทรงเจริญวัยแล้ว ทรงเสวยสมบัติประดุจดัง เทพเจ้าเมื่อพระญาณแก่กล้าทรงเห็นโทษในกาม ได้เห็นอนิสงส์ในการออกบวชในวันที่พระราหุล กุมารประสูติ รับสั่งให้นายฉันทะนำม้ากัณฐกะ ทรงเสด็จขึ้นม้ากัณฐกะเสด็จออกมหาภิเนษกรรมทาง ประตูที่เทวดาเปิดให้พระองค์ทรงเสด็จผ่าน ๓ ราชอาณาจักรโดยราตรีเดียวนั้นเอง ทรงผนวชที่ริมฝั่ง แม่น้ำอโนมาณที่ ทรงครองผ้ากาสาวพัสตร์ที่ชฎีการมหาพรหมนำมาถวาย พระองค์ทรงเป็นดุจ พระเถระ ๑๐๐ พรรษา ต่อจากนั้นได้เสด็จเข้าไปบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์มีพระอริยาบถที่น่าเลื่อมใส ได้เสด็จไปเสวยบิณฑบาตที่ริมเงาภูเขาปัทมะ ทรงถูกพระราชาพิมพิสารเชื้อเชิญให้ครองราชย์สมบัติ ด้วยการทรงแบ่งพระนครของพระองค์ให้ แต่พระองค์ได้ตรัสปฏิเสธ แล้วได้เสด็จต่อไปยัง ตำบลอูเรลา ทรงมีพระดำริมุ่งหน้าต่อความเพียรขึ้นว่า “ภูมิภาคนี้เหมาะที่จะบำเพ็ญเพียร” จึงเสด็จ ประทับบำเพ็ญเพียรอยู่ ณ ที่นั้น

ส่วนพราหมณ์โภณฑิญาณ เมื่อทราบข่าวว่า พระมหาบุรุษเสด็จออกผนวชแล้ว จึงเดินทาง ไปแจ้งแก่บุตรของพราหมณ์ทั้งหลายว่า “พระสิทธัตถะราชกุมารทรงผนวชแล้ว พระองค์จักเป็น พระพุทธรเจ้าแน่นอน ถ้าบิดาของพวกท่านยังมีชีวิตอยู่ จะต้องออกบวชในวันนี้เป็นแน่ พวกเราควรจะ บวชตามพระมหาบุรุษนั้นไป” มีพราหมณ์ ๔ ท่าน คือ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ และอัสสชิ ได้พร้อม ใจกันออกบวชตามโภณฑิญาณพราหมณ์ นักบวชทั้ง ๕ เหล่านี้ เทียวภิกขาจารไปจนถึงสถานที่ประทับ อยู่ของพระโอรสผู้ ท่านทั้ง ๕ เหล่านั้น เมื่อออกบวชแล้ว จึงได้รับการเรียกขานว่า “ภิกษุปัญจวัคคีย์” ได้อยู่ในสำนักของพระโอรสผู้ อุปัฏฐากพระโอรสอยู่ด้วยความเชื่อมั่นว่า “พระโอรสผู้ผู้ถือเพศ เป็นบรรพชิต ผู้บำเพ็ญเพียรนี้ จะต้องสำเร็จเป็นพระพุทธรเจ้าแน่นอน^{๓๑}” ฝ่ายพระโอรสผู้ทรง บำเพ็ญทุกกรกิริยานานถึง ๖ ปี ทรงเห็นว่าไม่สามารถตรัสรู้เป็นพระพุทธรเจ้าด้วยการบำเพ็ญทุกกร กิริยานั้นได้ จึงทรงเสวยพระกระยาหารหยาบ เมื่อภิกษุปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ เหล่านั้น ได้เห็นพระโอรสผู้ ทำเช่นนั้นจึงสำคัญว่า พระโอรสผู้นี้ทรงละทิ้งการบำเพ็ญเพียรเวียนมาเป็นคนมักมาก จักไม่อาจตรัส รู้เป็นพระพุทธรเจ้าได้ ทั้งหมดจึงหนีจากพระโอรสผู้ไปอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตเมืองพาราณสี

^{๒๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๕๙.

^{๓๐} อจ.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๑/๑๔๖/๒๕๒.

^{๓๑} อจ.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๑/๑๔๖/๒๕๔.

ประวัติและการสั่งสมบารมีของพระอัญญาโกณฑัญญะในอดีตชาติ และในชาติสุดท้ายก่อนจะบรรลุธรรม ไม่พบรายละเอียดการบำเพ็ญบารมีครบทั้ง ๑๐ ตามหลักการของการบำเพ็ญบารมี จะพบเพียงว่าได้ถวายมหาทานแก่พระอริยสงฆ์จำนวนมาก มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ถวายมหาทานติดต่อกัน ๗ วัน ได้เปล่งวาจาตั้งความปรารถนาเฉพาะพระพักตร์ของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าองค์นั้นๆ ก็จะทรงพยากรณ์ในท่ามกลางสงฆ์

๒.๒.๓ การบรรลุธรรมของพระอัญญาโกณฑัญญะ

พระสงฆ์รูปแรกในพุทธศาสนา พระอัญญาโกณฑัญญะได้สั่งสมบารมี ครั้งสำคัญไว้ในสมัยของพระพุทธเจ้า ๒ พระองค์ และได้ตั้งความปรารถนาเป็นผู้บรรลุธรรมเป็นคนแรก และได้รับพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าทั้ง ๒ พระองค์ว่า “จักได้บรรลุธรรมเป็นคนแรก จากการฟังปฐมเทศนา “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” ในสมัยของพระสมณโคตมสัมมาสัมพุทธเจ้า เหตุการณ์ก็ได้เป็นจริงตามที่ทั้ง ๒ พระองค์ ได้ทรงพยากรณ์ไว้การบรรลุธรรมจะต้องเกิดจากการปฏิบัติธรรมเท่านั้น จึงเป็นไปได้ว่าท่านได้บรรลุธรรมจากการเจริญวิปัสสนาไปพร้อมกับฟังธรรมดังที่พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ)^{๓๒} กล่าวว่า ภิกษุปัญจวัคคีย์ได้กำหนดรู้ทุกขสัจ ที่ปรากฏในขณะนั้นพัฒนาวิปัสสนาปัญญาให้เจริญขึ้นตามลำดับจนสามารถทำพระนิพพานให้แจ้งด้วยมรรคญาณทั้ง ๔ รู้แจ้งในอริยสัจ ๔ ด้วยการกำหนดรู้รูปนาม ในปัจจุบันขณะจนบรรลุผลในขณะฟังธรรมแม้พรหม ๑๘ โกฎิ ที่ได้ฟังพระสูตรนี้ก็บรรลุธรรมด้วยวิธีเดียวกันนี้ ท่านได้บรรลุธรรมเมื่อตอนเริ่มจบพระธรรมเทศนา เป็นไปได้ว่าท่านโกณฑัญญะสามารถพัฒนาอริยมรรคมีองค์ ๘ จนบรรลุ มรรค ผล ในขณะฟังคำอธิบายเกี่ยวกับทางสายกลางที่อยู่ในตอนต้นของพระสูตรนี้ หรือกำหนดรู้ตามที่เข้าใจจนบรรลุธรรมในเวลาฟังคำอธิบายเกี่ยวกับอริยสัจ ๔^{๓๓} โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อท่านได้ฟังว่า “ทุกขสัจเป็นธรรมที่ควรกำหนดรู้ และมรรคสัจเป็นธรรมที่ควรอบรม” ก็กำหนดรู้อุปาทานขันธและเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ไปด้วยจนบรรลุธรรม

ในการกำหนดรู้ทุกขสัจนั้น อาจกำหนดรู้สภาวะได้ขึ้นในขณะฟังธรรมจนรู้เห็นสภาวะไม่เที่ยง คือ ความเกิดดับความเป็นทุกข์ และความไม่ใช่ตัวตนในสภาวะได้ขึ้นนั้น และการพัฒนาอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้เจริญหรืออาจกำหนดรู้สภาวะกระทบสัมผัสที่ปรากฏในร่างกาย เวทนา คือ ความรู้สึกเป็นสุข หรือทุกข์ อีกทั้งสภาวะเห็นพระพุทธเจ้าที่แสดงธรรมอยู่ แต่สิ่งที่ใกล้เคียงมากที่สุด คือ การกำหนดรู้ ศรัทธา ที่เกิดจากการฟังธรรม อันนำเลื่อมใสด้วยพระสุรเสียงอันไพเราะ เมื่อเกิดศรัทธาแล้วก็มักเกิดปิติปราโมทย์ติดตามา ท่านจึงอาจกำหนดรู้ความปิติปราโมทย์นั้น การกำหนดรู้ปิติปราโมทย์แล้วได้บรรลุธรรมนี้ ทำให้บรรลุธรรมได้ง่ายกว่าการกำหนดรู้สภาวะธรรมอย่างอื่น ในขณะฟังธรรมที่เกี่ยวกับอริยสัจ ๔ เมื่อจิตคล่องแคล่วอ่อนโยนปราศจากนิเวรณปราโมทย์และผองใส ถึงแม้พระอัญญาโกณฑัญญะจะไม่ได้มานานมาก่อน ท่านก็สามารถจะเจริญวิปัสสนาจนถึงบรรลุธรรมได้

^{๓๒} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), *ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร*, แปลเรียบเรียงโดย พระคันธสาราภิวงศ์, (กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๓๒๘-๓๓๑.

^{๓๓} สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสสมมหาเถระ), *อริยวังสปฏิบัติ ปฏิปทาอันเป็นวงศ์แห่งพระอริยเจ้า*, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๗), หน้า ๗๓.

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้กล่าวว่าอุปจารสมาธิ มีกำลังสามารถจัดนิรณได้ ทำจิตให้เกิดจิตตวิสุทธิ นำสู่การพัฒนาวิปัสสนาปัญญาจนบรรลุอรหัตผลได้ในที่สุด และมีบุคคลจำนวนมากได้บรรลุเป็น พระอรหันต์โดยวิธีนี้

เมื่อท่านได้บรรลุธรรมเป็นพระโสดาบันแล้ว ท่านได้กราบทูลขออุปสมบท พระพุทธรองค์ ประทานการอุปสมบทให้ท่านว่า “เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติ พรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด” ด้วยพระวาจาเพียงเท่านี้ โภณฑัญญะก็สำเร็จเป็น พระภิกษุในพระพุทธศาสนา นับว่าเป็นพระสงฆ์รูปแรกในโลก และการอุปสมบทด้วยวิธีนี้เรียกว่า เอหิภิกขุอุปสัมปทา วันต่อมาท่านที่เหลืออีก ๔ ท่าน ก็ได้บรรลุเป็นพระโสดาบัน และอุปสมบท ด้วยกันทั้งหมด พระพุทธรองค์ทรงพิจารณาเห็นว่า พระปัจเจกีย์มีญาณแก่กล้าพอที่จะบรรลุธรรมเบื้อง สูงได้ จึงตรัสพระธรรมเทศนา “อนัตตลักขณสูตร” คือ สูตรที่แสดงลักษณะแห่งเบญจขันธ์ว่าเป็น อนัตตาความไม่มีตัวตน โปรดพระปัญจวัคคีย์ เมื่อจบพระธรรมเทศนา ก็ได้บรรลุพระอรหัตผล เป็น พระอเสขบุคคลด้วยกันทั้งหมด ขณะนั้นมีพระอรหันต์เกิดขึ้นในโลก ๖ องค์ รวมทั้งพระพุทธรองค์ด้วย ชัดเจนว่า วิปัสสนาญาณและมรรคญาณจะเกิดขึ้นไม่ได้ หากไม่มีการกำหนดรู้สภาวะธรรมอย่างใดอย่าง หนึ่ง ใน ๔ อย่าง คือ กองรูป เวทนา จิต และธรรม ซึ่งข้อความนี้สอดคล้องกับการเกิดขึ้นของสัมมาสติ จากการเจริญสติปัฏฐาน ๔ วิธีการปฏิบัติธรรมในแนวทางนี้จึงมีความเป็นไปได้มากที่สุด กล่าวว่ โลกุตรมรรคจะเกิดขึ้นไม่ได้ หากไม่มีการเจริญวิปัสสนามาก่อน ข้อนี้แสดงว่าท่านโภณฑัญญะได้เจริญ วิปัสสนาในขณะที่ฟังพระสูตรนั้นจนบรรลุธรรมเป็นพระโสดาบัน

เมื่อพิจารณาจากพระธรรมที่พระอัญญาโณทัญญะได้ฟังก่อนจะบรรลุธรรมครั้งแรก คือ “อัมมจักกัปปวัตตนสูตร” ที่ทรงสอนให้ปฏิบัติตามมัชฌิมาปฏิปทา คือ มรรคมืองค์ ๘ และอริยสัจ ๔ ในมหาสติปัฏฐานสูตรในหมวดอัมมานุปัสสนา^{๓๔} ได้แสดงวิธีปฏิบัติในอริยสัจ ๔ และ มรรคมืองค์ ๘ ในการเจริญวิปัสสนาต้องปฏิบัติควบคู่กันไปจากกล่าวโดยย่อดังนี้ คือ ในขณะที่เจริญ วิปัสสนาต้องเริ่มจาก สัมมาสติ มีสติรู้ชัดตามเป็นจริงว่าทุกข์ โดยย่ออุปาทานขันธ์ ๕ เป็นทุกข์ ทุกข์นี้ ควรกำหนดรู้ ทุกข์นี้ได้กำหนดรู้แล้ว นี้สมุทัย โดยย่อ ได้แก่ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา สมุทัยนี้ ควรละสมุทัยนี้ละได้แล้ว นี่โรธ นิพพาน นิโรธนี้ ควรทำให้แจ้ง นิโรธนี้ได้ทำให้แจ้งแล้ว นี้ มรรคมืองค์ ๘ นี้ควรเจริญมรรคมืองค์ ๘ นี้ได้เจริญแล้วเมื่อเจริญมรรคมืองค์ ๘ ครบบริบูรณ์แล้ว สามารถบรรลุธรรมตั้งแต่โสดาปัตติมรรค จนกระทั่งอรหัตผล ในที่นี้ท่านพระอัญญาโณทัญญะได้ บรรลุธรรมขึ้นโสดาบันจากการฟังธรรมครั้งแรก ต่อมาในวันแรม ๕ ค่ำเดือน ๘ พระพุทธรองค์ทรงแสดง “อนัตตลักขณสูตร” ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับขันธ์ ๕ ว่ามีสภาพไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตา

เมื่อเทียบเคียงกับการเจริญวิปัสสนาตามที่มาในมหาสติปัฏฐานสูตร ในอัมมานุปัสสนามี การแสดงวิธีเจริญวิปัสสนาในหมวดขันธ์ ๕^{๓๕} ภิกษุปัญจวัคคีย์มีพระอัญญาโณทัญญะ เป็นต้น ทั้งหมดทุกรูปขณะฟังพระสูตรนี้ล้วนเป็นพระโสดาบัน เป็นผู้เข้าถึงกระแสพระนิพพาน เมื่อได้ฟังว่า รูปเป็นอนัตตา เวทนาเป็นอนัตตา สัญญาเป็นอนัตตา สังขารทั้งหลายเป็นอนัตตา วิญญาณเป็นอนัตตา

^{๓๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๓-๔๐๓/๓๑๘-๓๓๘.

^{๓๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๓/๓๑๘.

ครั้นเมื่อถูกพระพุทธองค์ตรัสถามถึงสภาวะแห่งธรรมเหล่านั้นว่า “รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง” เป็นต้น ท่านก็ได้ตอบตามเป็นจริงตามที่ตนเข้าใจอย่างถูกต้องว่า “ไม่เที่ยง” เป็นต้น แม้สภาวะธรรมทั้งหลายอื่นๆ ก็เป็นไปตามหลักไตรลักษณ์ทั้งสิ้น ยกเว้นพระนิพพาน ท่านได้พิจารณาเห็นความเกิดดับความไม่เที่ยงเป็นทุกข์ เป็นสภาวะไม่ใช่ตัวตนจึงจัดสังโยชน์กิเลสหมดทั้ง ๑๐ ประการ ได้ตามลำดับเป็น สมุจเฉทปหานเป็นพระอรหันตชีณาสพทั้ง ๕ รูป แม้ในพระสูตรทั้ง ๒ เหล่านี้จะได้กล่าวถึงการปฏิบัติตามแนวทางวิสุทธิ ๗ และโพชฌงค์ ๗ ไว้ด้วยแต่ในขณะที่เจริญวิปัสสนานั้นผู้ที่ได้บรรลุธรรมขั้นโสดาบันและสกทาคามีย่อมเป็นผู้บริบูรณ์ด้วยศีล พระอนาคามีเป็นผู้บริบูรณ์ด้วยสมาธิ และพระอรหันต์เป็นผู้บริบูรณ์ด้วยปัญญาซึ่งมีสภาวะธรรมเป็นไปตามหลักโพชฌงค์ ๗ จึงได้บรรลุธรรมแสดงให้เห็นว่าหลักการปฏิบัติธรรมที่นำไปสู่การบรรลุธรรมเป็นพระอริยบุคคลนี้มีความสอดคล้องกับหลักไตรสิกขาทั้งสิ้นในคัมภีร์ทั้งหลายท่านจึงไม่น่ามากล่าวไว้โดยพิสดาร

ท่านโกณฑัญญะตัดสินใจขอบวชเป็นภิกษุในพระศาสนา เพราะได้ดวงตาเห็นธรรมเข้าถึงพระนิพพาน ที่ยังเห็นการเกิดดับของรูปนามทั้งหมดเข้าใจว่า รูปนามเป็นทุกข์ที่น่ากลัว ท่านรู้เห็นว่า ตัณหาที่ยินดีในรูปนามเป็นต้นเหตุแท้จริงของทุกข์ และเข้าใจว่าอริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นทางดำเนินที่ถูกต้องอันนำไปสู่สันติสุขแห่งโมกษะการรู้แจ้งอริยสัจ ๔ ข้างต้นทำให้ท่านเกิดความเชื่อมั่นในพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธองค์เรียกว่า “อเวจจปสาทะ” คือ ศรัทธาที่มั่นคง ซึ่งเกิดจากปัญญาเห็นประจักษ์ เหมือนกับคนไข้ที่เชื่อมั่นในความสามารถของแพทย์ที่รักษาโรคของตนจนหายขาด ท่านจึงขอบวชเพราะรู้เห็นอริยสัจ ๔ ด้วยประสบการณ์ของตนเองจนไม่มีความสงสัยอีกต่อไป จึงเป็นผู้ข้ามความสงสัยได้แล้ว มีความแจ่มกระจ่างเกิดจากปัญญาหยั่งเห็นตามความเป็นจริง ไม่ขึ้นกับบุคคลอื่นเพราะได้บรรลุธรรมด้วยการปฏิบัติของตนเอง^{๓๖}

ความจริงแล้วภิกษุปัญจวัคคีย์ไม่ใช่ชาวบ้านทั่วไป ท่านเหล่านี้ได้ละบ้านเรือนออกบวชเป็นฤๅษีเป็นผู้มีสติปัญญาที่ได้ฝึกฝนอบรมมาอย่างดี ท่านจึงสามารถเข้าใจพระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ได้โดยง่าย ในวันแรม ๕ ค่ำ ครั้นเมื่อทรงแสดง อนัตตลักขณสูตร ภิกษุปัญจวัคคีย์ได้กำหนดรู้อุปาทานขันธ ๕ เกิดวิปัสสนาญาณตามลำดับได้บรรลุมรรคผลเป็นพระอรหันต์ทั้ง ๕ รูป เมื่อจบพระสูตรนี้ก็มีพระอรหันต์เกิดขึ้นในโลก ๖ รูป รวมทั้งพระพุทธองค์

ในนิพพานกล่าวได้ถึงการบรรลุญาณขั้นต่างๆ จนบรรลุถึงโลกุตตรธรรมโดยมีข้อความว่า ญาณ เป็นเหตุให้เกิดวิปัสสนาญาณขั้นต่างๆ ตามลำดับจนมาถึง สังขารุเพกขาญาณ คือ ญาณวางเฉย สังขารที่มีปัจจัยปรุงแต่งซึ่งไม่เห็นว่าเป็นของน่ารังเกียจ หรือน่ายินดีพอใจ เมื่อปฏิบัติธรรมต่อไป ญาณแก่กล้าขึ้นอีกจิตจะตั้งมั่นอยู่กับการละรูปนาม และสังขาร การบรรลุปัญญาในขั้นนี้ หมายถึง การบรรลุมรรคญาณ และผลญาณ ในขณะที่บรรลุมรรคญาณและผลญาณนี้ถ้าหากบรรลุเพียงครั้งเดียว จะทำให้เป็นพระโสดาบัน สามารถจะตัดกรรมชั่วในอดีตที่จะทำให้ไปตกในอบายภูมิ และกรรมใหม่ที่จะจัดตั้งให้ตกลงไปอยู่ในอบายภูมิ ก็ไม่สามารถเกิดขึ้นได้อีกเลยถ้าพระโสดาบันปฏิบัติธรรมต่อไปเริ่มที่อุทยัพพญาณ เป็นต้น จะสามารถบรรลุมรรคผล

^{๓๖} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), **ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร**, แปลเรียบเรียงโดย พระคันธสาราภิวังค์, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๓๕๓-๓๕๖.

เป็นพระสกทาคามี ผู้ที่กลับมาเกิดในกามภูมิ คือ มนุษย์โลกและเทวโลกอีกเพียงครั้งเดียว ถ้าหากพระสกทาคามีเจริญวิปัสสนาต่อไปอีกจะได้เลื่อนลำดับขึ้นเป็นพระอนาคามี ผู้ไม่กลับมาเกิดในกามภูมิอีกโดยจะไปเกิดในพรหมโลกชั้นสุทธาวาสกรรม ในอดีตทั้งหมดที่จะอุตถังเขาให้มาเกิดในกามภูมิก็จะจบสิ้นลงในภพนี้และกรรมใหม่ที่จะนำไปสู่อบายภูมิในภพต่อไปก็ไม่อาจเกิดได้อีก^{๓๗}

การบรรลุอรหัตตมรรค จะไม่สามารถเกิดขึ้นได้เองโดยปราศจากการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน พระอนาคามีจะต้องเจริญวิปัสสนาด้วยเจตนา เพื่อบรรลุอรหัตตมรรคอรหัตตผล จึงจะสามารถถึงนิพพานได้ เมื่อได้บรรลุเป็นพระอรหันต์แล้ว กิเลสทั้งหมดรวมถึงอวิชชาและตัณหาที่จะหมดสิ้นไป กรรมในอดีตของพระอรหันต์ก็จะหมดลงในชาตินั้น เมื่อพระอรหันต์บำเพ็ญ ทาน ศีล และวิปัสสนา เป็นต้น ตามที่เคยปฏิบัติมาทุกประการทั้งหมด เมื่อปราศจากกิเลสตัณหาที่ไม่ส่งผลอีก จึงกล่าวได้ว่ากรรมที่พระอรหันต์กระทำนั้นเป็นกรรมที่ไม่มีอำนาจให้ผล ท่านจึงพ้นจากการเวียนตายเวียนเกิดในสังสารวัฏอีกต่อไป

คำที่กล่าวมานี้สอดคล้องกับพระพุทธดำรัสในปหาราหสูตร ที่ว่าการบรรลุธรรมนั้นต้องเป็นไปตามลำดับถ้ากล่าวเฉพาะระดับโลกุตตระ ต้องเริ่มต้นจากการบรรลุโสดาปัตติมรรคเรื่อยไปจนถึงอรหัตตผลเป็นที่สุด แม้การบรรลุธรรมของพระอัญญาโกณฑัญญะนี้ ก็เป็นไปในทำนองเดียวกันนี้ ถึงแม้ในพระบาลีจะไม่ได้แสดงถึงการบรรลุธรรมในชั้นของพระสกทาคามี และในชั้นของพระอนาคามี ว่าเป็นการบรรลุธรรมที่เกิดจากการเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ จึงได้บรรลุมรรคผลนิพพาน เพราะการเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ สามารถบรรลุมรรคผลนิพพานได้ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในธัมมจักกัปปวัตตนสูตรนั้นและพระสูตรอื่นๆ มีปาริฉนคสูตร^{๓๘} เป็นต้นอาจจะกล่าวโดยสังเขปว่า พระพุทธองค์ตรัสว่าภิกษุทั้งหลายธรรม ๘ ประการ ที่บุคคลเจริญทำให้มากแล้วย่อมเป็นไปเพื่อถึงฝั่งโน้น (พระนิพพาน) จากฝั่งนี้ (วัฏฏะ) ธรรม ๘ ประการ ได้แก่อริยมรรคมีองค์ ๘ แม้พระดำรัสที่เป็นเอหิภิกขุอุปสัมปทาว่า “เธอจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด” คำว่าพรหมจรรย์ ท่านก็หมายถึงอริยมรรคมีองค์ ๘ ดังที่ตรัสไว้ในปฐมพรหมจริยสูตร และในทุติยพรหมจริยสูตร เป็นต้น

ผู้ที่ปฏิบัติมาจนได้บรรลุถึงนิพพานจะต้องผ่านญาณ ๑๖ หรือวิสุทธิ ๗ คือ สีลวิสุทธิ จิตตวิสุทธิ ญาณวิสุทธิ กังขาวิตรณวิสุทธิ มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ปฏิทาญาณทัสสนวิสุทธิ และญาณทัสสนวิสุทธิ ส่งผลให้ผู้ปฏิบัติให้ถึงพระนิพพานจุลจร ๗ ผลัด^{๓๙} เมื่อบรรลุถึงสกทาคามีมรรคญาณแล้ว ผู้ปฏิบัติธรรมจักสามารถเห็นอริยสัจ ๔ ได้เป็นครั้งที่ ๒ เมื่อบรรลุถึงอนาคามีมรรคญาณแล้วผู้ปฏิบัติธรรมนั้น จักสามารถเห็นอริยสัจ ๔ ได้เป็นครั้งที่ ๓ และเมื่อบรรลุถึงอรหัตตมรรคญาณ ผู้ปฏิบัติธรรมนั้นจักสามารถเห็นอริยสัจ ๔ ได้เป็นครั้งที่ ๔ สรุปว่ามรรคญาณทั้ง ๔ นี้รับเอาความดับรูปนามทั้งหมดที่เรียกว่า “นิพพานธาตุ” เป็นอารมณ์โดยมีการดับ ๔ ครั้ง ดังนี้ ดับครั้งที่ ๑ ปรากฏในขณะ

^{๓๗} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), นิพพานกลา, แปลเรียบเรียงโดย พระคันธสาราภังค์, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๑๖-๑๗.

^{๓๘} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๓๔/๓๓-๓๔.

^{๓๙} สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสมมหาเถร), อริยวังสปฏิบัติทา ปฏิพาอันเป็นวงศ์แห่ง พระอริยเจ้า, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๑๙๓.

บรรลุนิสาปตติมรรคญาณ ดับครั้งที่ ๒ ปรากฏในขณะที่บรรลุตสหาคามิมรรคญาณ ดับครั้งที่ ๓ ปรากฏ ในขณะที่บรรลุนาคามิมรรคญาณ ดับครั้งที่ ๔ ปรากฏในขณะที่บรรลอรหัตตมรรคญาณ

สรุปได้ว่าแม้ในคัมภีร์ทั้งหลายจะไม่ได้แสดงรายละเอียดการเจริญวิปัสสนาของ พระอัญญาโกณฑัญญะและรายละเอียดการบรรลุธรรมทุกขั้นตอนไว้แต่เมื่อเทียบเคียงกับข้อความที่กล่าวมาตั้งแต่ต้นก็จะเกิดความเข้าใจแนวทางในการปฏิบัติธรรมตลอดถึงการบรรลุธรรมว่าการเจริญวิปัสสนาและการบรรลุธรรมแต่ละระดับมีความสอดคล้องกันตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงขั้นสุดท้ายคือการบรรลอรหัตตผล

๒.๒.๔ เอตทัคคะของพระอัญญาโกณฑัญญะ

พระอัญญาโกณฑัญญะ เพราะความที่ท่านเป็นพระเถระผู้มีอายุพรรษากาลมาก มีประสบการณ์มาก จึงได้รับยกย่องจากพระบรมศาสดาในตำแหน่งเอตทัคคะ เป็นเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในทางผู้รัตตัญญู หมายถึง ผู้รู้ราตรีนาน

๒.๒.๕ นิพพานของพระอัญญาโกณฑัญญะ

พระอัญญาโกณฑัญญะ เป็นพระเถระผู้เฒ่า ไม่ชอบคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ชอบปลีกเร้นอยู่ในสถานที่อันสงบบิเวกตามลำพัง เป็นเวลา ๑๒ ปี ก่อนที่ท่านจะนิพพาน ท่านได้กราบทูลลา พระบรมศาสดาไปจำพรรษา ณ ป่าหิมพานต์ตามลำพัง นอกจากต้องการความสงบดังกล่าวแล้ว ยังมีเหตุผลของท่าน อีก ๓ ประการ คือ

๑. ท่านไม่ประสงค์จะเห็นพระอัครสาวก คือ พระสารีบุตรเถระ และพระมหาโมคคัลลานเถระ ผู้เป็นกำลังสำคัญในการช่วยแบ่งเบาภาระของพระพุทธองค์ กิจการพระศาสดาด้านต่างๆ ที่ต้องมาแสดงความเคารพนอบน้อม ต่อพระผู้เฒ่าชาวอย่างท่าน ซึ่งสังขารนับวันจะร่วงโรย และใกล้แตกดับเข้าไปทุกขณะ

๒. ท่านได้รับความเหน็ดเหนื่อยอย่างมาก ที่ต้องคอยต้อนรับผู้ไปมาหาสู่ ซึ่งมีทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ การอยู่ในเสนาสนะใกล้บ้านจึงไม่เหมาะสมสำหรับพระแก่ชาวอย่างท่าน

๓. ท่านเบื่อหน่ายในความดีร้าย ของพระสัทธิวิหาริกรุ่นหลังๆ ที่มักประพฤตินอกกลุ่มนอกทาง ห่างไกลจากการบรรลุมรรคผลท่านได้อยู่จำพรรษาในป่าหิมพานต์ บริเวณใกล้สระฉัททันต์ เป็นเวลานาน ๑๒ ปี วันที่ท่านจะนิพพาน ท่านพิจารณาอายุสังขารแล้ว ได้มาเฝ้าพระพุทธองค์ เพื่อกราบทูลลา นิพพาน ครั้นพระพุทธองค์ประทานอนุญาตแล้ว ท่านเดินทางกลับยังป่าหิมพานต์ และนิพพานในบรรณศาลา ที่พักริมสระฉัททันต์นั้น พระผู้มีพระภาคพร้อมด้วยพระสงฆ์สาวกจำนวนมากได้เสด็จไปทำฌาปนกิจศพให้ท่าน

สรุปว่า การบรรลอรหัตตผลของพระอัญญาโกณฑัญญะ เป็นการบรรลุมรรคผลไปตามลำดับขั้นตั้งแต่พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหัตต์ ไปตามลำดับโดยที่ในแต่ละระดับนั้น ท่านได้ขจัดอาสวะกิเลสละสังโยชน์ ๑๐ ประการ รู้แจ้งอริยสัจ ๔ และเป็นรูปหนึ่งในพระอสีติมหาสาวกผู้ได้รับตำแหน่งภิกษุผู้เป็นเอตทัคคะด้านรัตตัญญู ผู้รู้ราตรีนาน หรือผู้ที่เห็นธรรมก่อนใครยกเว้นพระพุทธเจ้า

๒.๓ ประวัติของพระโสณโกฬิวิสเถระ

พระโสณโกฬิวิสเถระ เกิดในตระกูลเศรษฐี เมืองจำปา แคว้นอังคะ มีชื่อเดิมว่า โสณะ ซึ่งแปลว่า ทองคำ เพราะว่าท่านมีผิวพรรณสวยงาม มาแต่กำเนิดส่วนคำว่า โกฬิวิสเถระ เป็นชื่อโคตรตระกูล บิดาอุสภเศรษฐี สมัยก่อนบวชตั้งแต่เป็นเด็กมาเป็นคนสุขุมลชาติ มีโลมาที่ละเอียดอ่อน เกิดที่ฝ่าเท้าทั้งสองข้าง ท่านโสณะเป็นผู้มีความชำนาญในการตีพิณสามสาย ได้รับการเลี้ยงดูอย่างดีจากบิดาและมารดา บิดาได้สร้างปราสาท ๓ หลัง เพื่อเป็นที่พักอันเหมาะสมกับภูมิอากาศใน ๓ ฤดูกาล ให้บริโภคนิเวศอาหารที่ประณีต ซึ่งหุงจากข้าวสาละชนิดเลิศ บิดาให้คนใช้ปลูกเองในเนื้อที่ ๖๐ กรีสให้บำรุงเลี้ยงข้าวสาละที่ปลูกเองนั้นด้วยน้ำ ๓ ชนิด คือน้ำธรรมดา น้ำสมน้ำนม และผสมน้ำหอมและให้ดูแลรักษาเป็นอย่างดีด้วยวิธีมุงบังด้วยผ้าขาวบางเพื่อป้องกันสัตว์ต่างๆ มาเกาะกัดกินต้นข้าว ท่านมีฝ่ามือฝ่าเท้าอ่อนนุ่มและมีสีแดงดังดอกขบา โดยเฉพาะที่ฝ่าเท้านั้นมีขนอ่อนสีเขียวเหมือนแก้วมณีอกขึ้น ขนนั้นยาวประมาณ ๔ นิ้ว เส้นละเอียด มีสัมผัสอ่อนนุ่ม เสมอเหมือนปุยขนอันงาม ขนนั้นเกิดที่พื้นเท้าทั้งสองของท่าน ครั้งนั้นพระเจ้าพิมพิสารรับสั่งให้พสกนิกรของพระองค์ในหมู่บ้าน ๘๐,๐๐๐ ตำบล ในแคว้นอังคะ มาประชุมกันที่ลานของพระราชวัง เพื่อรับฟังพระราชอุบาย พร้อมกันนี้ได้รับสั่งให้อุสภเศรษฐี ส่งโสณโกฬิวิสบุตรของตนมาเข้าเฝ้าด้วย เพื่อจะทอดพระเนตรฝ่าเท้าที่มีขนสีเขียวเหมือนแก้วมณีงอกออกมาตามที่ชาวเลาถือ อุสภเศรษฐี ได้อบรมบุตรของตนให้ทราบถึงระเบียบมารยาทในการเข้าเฝ้าโดยห้ามเหยียดเท้าไปทางที่ประทับ อันเป็นการไม่สมควร แต่ให้นั่งขัดสมาธิซ้อนเท้าทั้ง ๒ ไว้บนตัก หายฝ่าเท้าขึ้น เพื่อให้ทอดพระเนตรโสณโกฬิวิสเถระ เมื่อเข้าเฝ้าได้ปฏิบัติตาม พระเจ้าพิมพิสาร ทอดพระเนตรแล้วหายสงสัย จากนั้นได้โปรดประทานโอวาท และชี้แจงพระราชอุบายเกี่ยวกับกิจการบ้านเมืองให้พสกนิกรทราบ แล้วทรงนำพสกนิกรเหล่านั้นพร้อมทั้งโสณโกฬิวิสเถระ ไปเข้าเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดาถึงที่ประทับ^{๔๐}

๒.๓.๑ ชาติภูมิของพระโสณโกฬิวิสเถระ

ครั้งพระพุทธเจ้าโคตรมะของพวกเรา พระเถระนี้เกิดเป็นบุตรชายของอุสภเศรษฐีในเมืองกาลจัมปาเกะ นับแต่วันที่ท่านถือปฏิสนธิในครรภ์มารดาก็มีเครื่องบรรณาการหลายพันส่งมาในตระกูลเศรษฐี วันที่ท่านเกิดนั่นเอง ท้าวพระนครได้มีเครื่องสักการะสมมานะเกิดขึ้นทั่วไป ต่อมาถึงวันตั้งชื่อ มารดาบิดาคิดว่าลูกของเราคงรับชื่อของตนมาแล้ว เขามีรัศมีกายเหมือนราตรดด้วยทองมีสีสุกแดงจึงตั้งชื่อให้ว่า โสณกุมาร ถือกำเนิดในตระกูลแพศย์ พระโสณโกฬิวิสเถระนั้น สมัยก่อนบวชตั้งแต่เป็นเด็กมาเป็นคนสุขุมลชาติ มีโลมาที่ละเอียดอ่อน เกิดที่ฝ่าเท้าทั้ง ๒ ข้าง ได้รับการเลี้ยงดูและการศึกษาเป็นอย่างดีจากบิดาและมารดา ที่จะพึงให้ได้ในสมัยนั้น เพราะเป็นผู้มีทรัพย์สมบัติที่เพียบพร้อม

พระเจ้าพิมพิสาร พระเจ้าแผ่นดินมคธ มีความประสงค์จะทอดพระเนตรโลมาที่ฝ่าเท้าของนายโสณะนั้น จึงรับสั่งให้เขาไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ซึ่งประทับอยู่ที่ภูเขาคิชฌกูฏ ใกล้กรุงราชคฤห์ โสณโกฬิวิสเถระ พร้อมกับชาวบ้านจำนวนหนึ่งได้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้าตามรับสั่ง ได้ฟังพระธรรมเทศนา อนุปปทิกถา และอริยสัจ ๔ ชาวบ้านเกิดศรัทธาเลื่อมใสในพระรัตนตรัย แสดงตนเป็นอุบาสกแล้วกลับไป

^{๔๐} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๔๒/๑.

ฝ่ายโสมโกฬิวิสะเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ได้ฟังธรรมของพระองค์ แล้วเห็นว่าพรหมจรรย์อันผู้ครองเรือนจะประพฤติปฏิบัติให้บริสุทธิ์ และบริบูรณ์นั้นทำยากขอพระองค์จงโปรดให้ข้าพระองค์บวชเถิด พระพุทธเจ้าได้บวชให้เขาตามประสงค์ อีกในแสดงไว้ว่าทรงให้เขาไปขออนุญาตบิดามารดาก่อน เขากลับไปขออนุญาตแล้วมาเข้าเฝ้า และบวชในสำนักของภิกษุรูปหนึ่ง

๒.๓.๒ อติตชาติของพระโสมโกฬิวิสะเถระ

สมัยพระพุทธเจ้าอนิมทัสสีพระองค์นั้นผู้เจริญที่สุดในโลก ผู้คนที่^{๔๑} พระเถระนี้เป็นเศรษฐีมีทรัพย์มาก วันหนึ่งท่านไปพระวิหารกับพวกอุบาสก ฟังธรรมจากพระศาสดาแล้วมีจิตเลื่อมใสให้คนตกแต่งที่เสด็จจกรมด้วยปูนขาว โรยด้วยดอกไม้หลากสี ผูกแพดานผ้าสีไว้เบื้องบน ทั้งให้สร้างศาลายาวมอบลายแต่พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ต่อมาท่านมีบุตร และภรรยา มีศรัทธาร่วมกันสร้างที่จกรมด้วยปูนขาว ตามประทีปของหอม ดอกไม้และถวายเป็นอาหาร แต่พระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์

ในกัปที่นับประมาณมิได้จากกัปนี้ ผู้อันกุศลตกเตือนแล้ว จะเคลื่อนจากเทวโลกมาสู่ความเป็นมนุษย์ มีชื่อว่าโสมะ เขาปรารถนาความเพียรแน่วแน่ กำหนดรู้อาสวะทั้งปวงแล้วจะไม่มี อาสวะ นิพพาน พระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่าโคตมศากยบุตรผู้ประเสริฐ ผู้รู้วิเศษ เป็นมหาวิระ ทรงเห็นคุณอนันต์จะตั้งไว้ในตำแหน่งอันเลิศ

ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าปทุมุตตรพระองค์นั้น พระเถระนี้เกิดในกรุงหังสวดี ได้ชื่อว่าสิริวัฑฒ์เจริญวัยแล้วไปฟังธรรมในพระวิหาร และได้เห็น พระศาสดาทรงยกย่องภิกษุรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งอันเลิศ คือภิกษุผู้ปรารถนาความเพียร ท่านปรารถนาตำแหน่งนั้น จึงกราบทูลนิมนต์พระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์รับมหาทานตลอด ๗ วัน และได้รับพยากรณ์ว่า สำเร็จมรรคผลแน่นอนในกาลแห่งพระพุทธเจ้าวิปัสสี พระเถระนี้เกิดในตระกูลเศรษฐีมีทรัพย์มาก เจริญวัยแล้ว ท่านกับพวกอุบาสกไปฟังธรรมในพระวิหาร ฟังแล้วท่านเกิดความเลื่อมใสช่วยกันฉาบปูนขาวสถานที่จกรมของพระพุทธเจ้า และช่วยกันสร้างที่หลีกเร้น ปูลาดพื้นที่ด้วยผ้า และทำเป็นเพดานไว้เบื้องบน มอบลายแต่สงฆ์ที่มาจากทิศทั้ง ๔ ทิศ พวกเขาได้ถวายมหาทานตลอด ๗ วัน แล้วตั้งปณิธานไว้ พระศาสดาทรงอนุโมทนาทานเหล่านั้นแล้ว

๒.๓.๓ การบรรลุมรรคธรรมของพระโสมโกฬิวิสะเถระ

หลังจากอุปสมบทแล้วไม่นาน พระโสมะได้ไปพักอยู่ที่ป่าสีตะวันแล้วปรารถนาความเพียร มีความตั้งใจมีศรัทธามากจนเกินพอดี เติบจนจนเท้าทั้งสองแตก เลือดเปื้อนที่จกรมดุจเป็นสถานที่ฆ่าโค ท่านเดินจนจนเท้าแตก เติบจนด้วยเท้าไม่ได้ก็พยายามจกรมด้วยเข่าบ้าง มือบ้าง แม้ถึงกระนั้นก็ยังไม่อาจทำคุณวิเศษใดๆ ให้บังเกิดขึ้นได้ คิดว่าเราปรารถนาความเพียรมากถึงเพียงนี้ แต่ก็ยังไม่อาจทำมรรคหรือผลให้เกิดขึ้นได้ เราไม่ใช่ ๑) อุกฆฏิตัญญู ผู้รู้เข้าใจได้ฉับพลัน ๒) วิปจิตัญญู ผู้รู้เมื่อขยายความ ๓) เนยยะ ผู้ที่พอจะแนะนำได้ จะประโยชน์อะไรด้วยบรรพชา เราจะสึกออกไป

^{๔๑} ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๒๕/๑๗๐.

บริโศกสมบัติ และทำบุญดีกว่า^{๔๒} ในกาลนั้นพระพุทธเจ้าทรงทราบด้วยพระญาณว่าพระโศณะคิดจะสละเพศบรรพชิตด้วยความเห็นที่ผิด จึงได้เสด็จไปทอดพระเนตรจงกรม ตรัสถามพระภิกษุถึงเรื่องนี้ แล้วทรงเสด็จเข้าไปหาพระโศณะ พระองค์ได้อุปนิสัยของเขาจึงตรัสบอกอุปบายให้ปฏิบัติอย่างพอดีๆ อุปมา ด้วยพิน ๓ สาย ถามตอบจนพระโศณะเข้าใจว่าความเพียรที่ตนปรารภมากเกินไปยอมทำให้ฟุ้งซ่าน ความเพียรที่ย่อหย่อนทำให้เกียจคร้าน เพราะเหตุนี้เราควรทำแต่พอดี ทรงแนะนำรู้จักปรับอินทรีย์ ให้เสมอกันและให้ถือเอานิมิตในความสม่ำเสมอเป็นอารมณ์ ท่านหลีกออกอยู่ผู้เดียวไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปอยู่ ไม่นานเท่าไรนัก ก็ทำให้แจ้งคุณวิเศษอันยอดเยี่ยม เป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ ได้รู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่ จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ ไม่มีอีกแล้ว พระโศณโกฬิณเระได้เป็นพระอรหันต์รูปหนึ่งในบรรดาพระอรหันต์ทั้งหลาย

พระโศณโกฬิณเระ ได้เป็นอุทาหรณ์สำคัญสำหรับผู้ที่นิยม การปฏิบัติอัตตกิลมณญโค ว่าวิธีนั้นไม่สามารถจะทำให้บุคคลบรรลุผลที่ต้องการได้เลย ครั้นสำเร็จเป็นอรหันต์แล้วได้แสดงคุณสมบัติของพระอรหันต์ในสำนักของพระพุทธเจ้าว่า ภิกษุผู้เป็นพระอรหันต์นั้นจิตใจน้อมเข้าไปในคุณ ๖ ประการ คือ ๑) น้อมเข้าไปในบรรพชา ๒) น้อมเข้าไปในความสงบ ๓) น้อมเข้าไปในความสำรวมไม่เบียดเบียน ๔) น้อมเข้าไปในความไม่ถือมั่น ๕) น้อมเข้าไปในความไม่มีความอยาก ๖) น้อมเข้าไปในความไม่หลงใหล

พระพุทธองค์จึงทรงยกย่องท่านว่า เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้ปรารภความเพียร พระศาสดาตรัสรับรอง และอนุญาตให้พระโศณะใช้รองเท้าพิเศษได้ แต่ท่านมีข้อแม้ว่าถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาตแก่ภิกษุสงฆ์ ข้าพระพุทธเจ้าก็จะใช้สอย หากไม่ทรงอนุญาตแก่ภิกษุสงฆ์ ข้าพระพุทธเจ้าก็จะไม่ใช้สอย ต่อมาพระพุทธเจ้าได้ทรงอนุญาตรองเท้าชั้นเดียว ทรงห้ามรองเท้าหลายชั้น รูปใดสวมต้องอาบัติทุกกฏ ครั้นบรรลุพระอรหันต์ผลแล้ว พระโศณะได้พิจารณาการปฏิบัติของตนเอง ท่านได้กล่าวคาถาไว้ด้วยอำนาจอุตุนและพยากรณ์พระอรหันต์ผลดังนี้ ผู้ใดเป็นผู้สำเร็จความปรารถนา เป็นผู้สูงสุดในแว่นแคว้นของพระเจ้าอังคะ วันนี้ผู้นั้นมีชื่อว่า โศณะ เป็นผู้เยี่ยมในธรรมทั้งหลาย เป็นผู้ถึงฝั่งแห่งทุกข์ ภิกษุพึงตัดสังโยชน์ ๑๐ และพึงเจริญอินทรีย์ ๕ ท่านเรียกว่า ผู้ข้ามโอฆะได้แล้ว ศีล สมาธิ และปัญญาของภิกษุผู้มีมานะ เหมือนต้นอ้ออันยกขึ้นแล้ว^{๔๓} ผู้ประมาทยินดีในอายตนะอันมีในภายนอก ย่อมไม่ถึงความบริบูรณ์ กิจใดที่ควรทำ ภิกษุเหล่านั้นมาละทิ้งกิจอันนั้นเสีย มาทำกิจที่ไม่ควรทำ อาสวะทั้งหลาย ย่อมเจริญแก่ภิกษุเหล่านั้น ผู้มีมานะเหมือนไม้ไผ่ที่ยกขึ้นแล้ว เป็นผู้ประมาทขาดสติสัมปชัญญะ ส่วนภิกษุเหล่าใด เจริญกายาคตาสติด้วยดีเป็นนิตย์ ภิกษุเหล่านั้นกระทำการที่ควรทำอยู่เนื่องนิตย์ ย่อมไม่เสพรกรรมที่มีใช้กิจอันควร อาสวะของภิกษุผู้มีสติสัมปชัญญะ ย่อมถึงความสิ้นสุด เมื่อพระพุทธองค์ตรัสบอกทางตรงไว้ ขอท่านทั้งหลายจงดำเนินไปเถิด อย่าพากันกลับ จงเตือนตนด้วยตนเอง พึงน้อมตนเข้าไปสู่พระนิพพาน

^{๔๒} อง.ฉก. (ไทย) ๒๒/๕๕/๕๓๓.

^{๔๓} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๖๓๓-๖๓๔/๑๓๖.

เมื่อเราปรารภความเพียร พระศาสดาผู้มีจักขุอันยอดเยี่ยมในโลก ได้ทรงแสดงธรรมอุปมาด้วยสายพิณสอนเรา^{๔๔} เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว ยินดีอยู่ในพระศาสนา ยังสมณะให้เกิดขึ้น เพื่อบรรลุประโยชน์อันสูงสุด เราบรรลุวิชา ๓ แล้วคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเราได้ทำสำเร็จแล้ว จิตของเราผู้น้อมไปในเนกขัมมะ ในความวิเวกแห่งจิต ในความไม่เบียดเบียน ในความสิ้นไปแห่งอุปาทาน ในความสิ้นตัณหา เพราะความไม่หลงแห่งใจ แม้พระโสณโกฬิวิสเถระ ก็ได้บำเพ็ญคุณงามความดีที่เป็นอุปนิสัยปัจจัยแห่ง พระนิพพานมานานแสนนานหลายพุทธันดร จนได้รับพยากรณ์จากพระปทุมุตตรศาสดาว่า จะได้รับตำแหน่งเอตทัคคะ ด้านปรารภความเพียร ในพุทธกาลแห่งพระพุทธเจ้า ครั้นได้รับพยากรณ์แล้ว ท่านได้บำเพ็ญความดีที่สามารถสนับสนุนความปรารถนานั้นอย่างอื่นอีกมากมายหลายพุทธันดร โดยไม่มีความท้อแท้ใจ คล้ายกับจะได้รับผลในวันพรุ่งนี้ ในที่สุดบารมีของตนก็สัมฤทธิ์ผลในศาสนาของพระทศพลพระนามว่า โคตมดังกล่าวมา

๒.๓.๔ เอตทัคคะของพระโสณโกฬิวิสเถระ

เอตทัคคะในทางผู้ปรารภความเพียรครั้นต่อมา ท่านเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา กราบทูลว่าพระองค์ผู้เจริญ ภิกษุผู้เป็นพระอรหันต์ มีอาสวะสิ้นแล้ว จบพรหมจรรย์แล้ว มีกิจที่ จำจะต้องทำได้ทำเสร็จแล้ว มีภาระของหนักอ้นวางแล้ว มีประโยชน์ของตนได้ถึงแล้ว มีธรรมที่ทำให้ติดอยู่ในภพหมดสิ้นแล้ว รู้ชอบจึงพ้นแล้วจากอาสวะ ภิกษุผู้อรหันต์นั้น น้อมเข้าไปแล้วในคุณ ๖ สถาน คือ น้อมไปแล้วในบรรพชา ในที่สงัด ในความไม่พยาบาทเบียดเบียน, ในความไม่อุปาทานไม่ยึดติด ในความไม่มีตัณหาความอยาก และในความไม่มีอวิชชา ไม่โมหะไม่หลงพระบรมศาสดา ได้ทรงสดับแล้ว ตรัสสรรเสริญว่า พระโสณโกฬิวิสเถระพยากรณ์พระอรหันต์ กล่าวแต่เนื้อความ ไม่นำตนเข้าไปเทียบ และเพราะท่านได้ปรารภความเพียร ด้วยความอุตสาหะอย่างแรงกล้า แต่ครั้งยังไม่ได้บรรลุ พระอรหันต์ ต่อมาภายหลังพระบรมศาสดามีหมู่ภิกษุแวดล้อม ทรงแสดงธรรมในพระเชตวันวิหาร ทรงสถาปนาพระเถระไว้ในตำแหน่ง เป็น (อารทฐวิริยาน).

๒.๓.๕ นิพพานของพระโสณโกฬิวิสเถระ

ผู้ที่ทอดทิ้งสิ่งที่ควรทำ ไปทำสิ่งที่ไม่ควรทำ ทุกข์โทษทั้งหลายย่อมประดังมาหาเขา ผู้มัวเมา ประมาท และเย่อหยิ่งจองหอง ผู้ที่ไม่ยุ่งเกี่ยวกับสิ่งที่ไม่ควรทำ พากเพียรพยายามทำแต่สิ่งที่ควรทำ มีสติสัมปชัญญะ ทุกข์โทษทั้งหลายย่อมสูญหายไปจากเขาภิกษุผู้เป็นพระอรหันต์นั้น จิตใจน้อมเข้าไปในคุณคือ ๑) น้อมเข้าไปในบรรพชา ๒) น้อมเข้าไปในความสงัด ๓) น้อมเข้าไปในความสำรวมไม่เบียดเบียน ๔) น้อมเข้าไปในความไม่ถือมั่น ๕) น้อมเข้าไปในความไม่มีความอยาก ๖) น้อมเข้าไปในความไม่หลงใหล การกล่าวธรรมเช่นนี้เพื่อพยากรณ์พระอรหันต์ ท่านกล่าวแต่เนื้อความ ไม่นำตนเข้าไปเปรียบเทียบคือไม่ได้ประกาศว่าข้าพเจ้าเป็นพระอรหันต์ และได้ประกาศต่อหน้าพระศาสดาว่า ผู้ใดเป็นผู้สำเร็จความปรารถนา เป็นผู้สูงสุดในแคว้นของพระเจ้าอังคะ วันนี้ผู้นั้นมีชื่อว่า โสณะ เป็นผู้เยี่ยมในธรรมทั้งหลาย เป็นผู้ถึงฝั่งแห่งทุกข์ ภิกษุพึงตัดสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕^{๔๕} พึงละสังโยชน์เบื้องบน ๕ และพึงเจริญอินทรีย์ ๕ ท่านเรียกว่า ผู้ข้ามโอฆะได้แล้ว ศีล สมาธิ และปัญญาของภิกษุผู้มีมานะ

^{๔๔} พ.วิ. (ไทย) ๒๖/๖๓๘-๖๔๔/๔๕๐.

^{๔๕} ที.สี. (ไทย) ๙/๓๗๓-๓๗๔/๑๕๖.

เหมือนไม้้ออันยกขึ้นแล้ว ผู้ประมาทยินดีในอายตนะอันมีในภายนอก ย่อมไม่ถึงความบริบูรณ์ กิจใดที่ควรทำ ภิกษุเหล่านี้มาละทิ้งกิจอันนั้นเสีย มาทำกิจที่ไม่ควรทำ อาสวะทั้งหลายย่อมเจริญแก่ภิกษุเหล่านั้น ผู้มีมานะเหมือนไม้้อที่ยกขึ้นแล้ว

ส่วนผู้ใดปรารภกายคตาสติด้วยดีเป็นนิตย์ผู้นั้น กระทำกรรมที่ควรทำเนื่องนิตย์ ย่อมไม่เสพกรรมที่ไม่ใช่กิจ อาสวะของเธอผู้มีสติสัมปชัญญะย่อมถึงความสิ้นสุด เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสบอกทางตรงไว้ ขอร่านทั้งหลายจงดำเนินไปเถิด อย่าพากันกลับ อุปมาด้วยสายพิณ สอนเรา เราฟัง พระดำรัส ของพระองค์แล้ว ยินดีอยู่ในพระศาสนา ยังสมณะภาวนาให้เกิดขึ้น เพื่อบรรลุประโยชน์อันสูงสุด เราบรรลุวิชา ๓ แล้ว คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเราได้ทำเสร็จแล้ว จิตของเราผู้น้อมไปในเนกขัมมะ ในความวิเวกแห่งจิต ในความไม่เบียดเบียน ในความสิ้นไปแห่งอุปาทาน ในความสิ้นตัณหา เพราะความไม่หลงใหลแห่งใจ พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว พระโสมโกฬิวิสเถระนี้ช่วยพระศาสดาประกาศพระศาสนา จนถึงเวลาอายุขัยจึงได้นิพพานจากโลกนี้ไป เปรียบเหมือนไฟที่หมดเชื้อแล้วมอดดับไป

สรุปว่า การบรรลุธรรมของพระโสมโกฬิวิสเถระท่านเป็นผู้ที่มีความสบายในชีวิตทางโลก ทุกสิ่งพร้อม ต้องการสิ่งใดก็ได้สมดังจิต เช่น ที่อยู่มารดา บิดาได้สร้างปราสาท ๓ หลังเพื่อเป็นที่พักอันเหมาะสมกับภูมิอากาศใน ๓ ฤดูการ ให้บริโภคนิเวศอาหารที่ประณีต แต่ในทางธรรม ที่ท่านออกจากเรือนนั้น ท่านไม่ได้สบายมีแต่ความทุกข์แสนสาหัส โดยที่ท่านเดินจงกรมจนเท้าทั้งสองแตก เลือดเปื้อนที่จงกรมดุจเป็นสถานที่ฆ่าโค ท่านก็ยังทำต่อไป จนกระทั่งผู้รู้มาชี้แนะแนวทางที่ถูกต้อง คือ การทำอะไรมากเกินไปไม่พอดีไม่เป็นสิ่งที่ดี ต้องทำให้พอดี ไม่หย่อนไป หรือ ทำตึงเกินไปต้องดำเนินไปในทางสายกลาง คือ ไม่ตึงไปและไม่หย่อนไป

๒.๔ สรุปท้ายบท

ประวัติการสั่งสมบารมีของพระอัญญาโกณฑัญญเถระนี้ ท่านมุ่งแสดงเหตุการณ์ที่ได้บำเพ็ญมหาทานแก่ภิกษุอรหันตสาวกจำนวนมาก โดยมีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน แล้วได้ทำ คือ การตั้งความปรารถนาที่จะเป็นภิกษุผู้บรรลุธรรมก่อนภิกษุอื่นทั้งหมด ได้รับการยกย่องว่าเป็นภิกษุผู้เป็นเอตทัคคะด้านรัตตัญญู ซึ่งท่านได้บำเพ็ญบารมี คือ มหาทานในสมัยของพระพุทธเจ้า ๒ พระองค์ คือ ในสมัยของพระพุทธเจ้าพระนามว่า “ปทุมุตตระ” และในสมัยของพระพุทธเจ้า “วิปัสสี” และได้รับพยากรณ์เหมือนกันทั้ง ๒ พระองค์ นั่นว่า ความปรารถนาของท่านจะสำเร็จในสมัยของพระพุทธเจ้าพระนามว่า “โคดม” ซึ่งหมายถึงพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายพระองค์นี้นั่นเอง

ส่วนพระโสมโกฬิวิสเถระ มีความเพียรเป็นเลิศกว่าบุคคลอื่น ท่านปฏิบัติไม่เห็นแก่ความยากลำบากไม่เกียจคร้าน ท่านเดินจงกรมจนฝ่าเท้าแตกเลือดไหล ท่านก็ยังไม่สามารถบรรลุธรรมได้ พระพุทธเจ้าทรงทราบถึงความเพียรของท่าน ท่านจึงไปแสดงธรรมให้พระโสมโกฬิวิสเถระ ให้ละความเพียรลง คือ ให้เดินทางสายกลางไม่ตึงเกินไปหรือหย่อนเกินไป

บทที่ ๓

เปรียบเทียบการบรรลุตธรรมของพระอัญญาโกณฑัญญเถระ กับพระโสณโกฬิวิสเถระ

บางสิ่งในโลกใบนี้ มีคุณสมบัติที่มีความแตกต่าง หรือบางอย่างคล้ายกัน จึงเกิดเป็นข้อเปรียบเทียบว่าสิ่งนี้ดี หรือไม่ดี เป็นต้น ในการสร้างความดีก็เช่นเดียวกัน มีข้อเปรียบเทียบว่าท่านใดที่บรรลุได้ไว หรือท่านใดที่บรรลุได้ช้า เพื่อเป็นแนวทางในด้านปฏิบัติที่เหมาะสม มาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและผู้สนใจในธรรมทั้งสองเถระ มีความแตกต่างในด้านปฏิบัติแต่มีจุดหมายปลายทาง คือ การบรรลุตธรรมเหมือนกัน เป็นแบบอย่างในการศึกษาจึงได้แบ่งหัวข้อการศึกษา ดังนี้

- ๓.๑ การบรรลุตธรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท
- ๓.๒ การบรรลุตธรรมของพระอัญญาโกณฑัญญเถระกับพระโสณโกฬิวิสเถระ
- ๓.๓ เปรียบเทียบการบรรลุตธรรมของพระอัญญาโกณฑัญญเถระกับพระโสณโกฬิวิสเถระ
- ๓.๔ สรุปท้ายบท

๓.๑ การบรรลุตธรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

๓.๑.๑ ความหมายของการบรรลุตธรรม

เป้าหมายของการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา คือ การบรรลุตธรรม เป็นการรู้แจ้ง อริยสัจจนเข้าถึงกระแสแห่งธรรมที่เป็นไปตามลำดับขั้นตอน จนสามารถบรรลุเป็นพระอริยบุคคลในระดับต่างๆ ซึ่งการบรรลุตธรรมในพระไตรปิฎก หมายถึง การบรรลุเป็นพระอริยบุคคลขั้นใดขั้นหนึ่ง คือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี พระอรหันต์ สำหรับการบรรลุตธรรมของพระอรหันต์ในอดีตปัจจุบัน และอนาคตทุกๆ พระองค์ย่อมตรัสรู้อริยสัจ ๔ ประการ^๑

คำว่า บรรลุ หมายถึง สำเร็จ ภาษาบาลีใช้ว่า อธิคม กริยาเป็น อธิจฺจนฺติ และศัพท์ว่า อภิสมโย มาจากคำว่า อภิ + สมย แปลว่า ความตรัสรู้ ความถึงพร้อมจำเพาะ ตรัสรู้ คราวเป็นที่ตรัสรู้ สมัยเป็นที่บรรลุ^๒ ความถึงพร้อมเฉพาะ นิยมนำ ธรรม เชื่อมเข้าด้วยกันกับ อภิ สมโย เป็น ธรรมอภิสมโย ตัวอย่างเช่น เทศนาวิสาขะ จตุราสีติยา ปาณสหัสสานิ ธรรมอภิสมโย โอโหสิ แปลว่า ในกาลจบเทศนา ธรรมอภิสมโย ได้บังเกิดแก่สัตว์ แปดหมื่นสี่พัน^๓ อภิสมโย เมื่อ นำมาใช้เป็นคำกริยา

^๑ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๕/๙๙.

^๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส อาร์ พรินติ้ง แมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๑๓๓.

^๓ ชู.ธ.อ. (ไทย) ๓/๑๓๔.

ว่า อภิสมิโต หรือ อภิสเมโต มีความหมายกว้างๆ คือ เข้าใจธรรม หรือเข้าถึงธรรมตั้งแต่บุคคลทั่วไป ที่เข้าใจธรรมชัดเจน หรือเข้าใจธรรมในขั้นวิปัสสนาจนถึงมรรคผล โดยเฉพาะความเข้าใจหรือเข้าถึงในระดับโสดาบัน^๔

การบรรลุ หมายถึง สำเร็จ หรือถึงจุดหมายในพระพุทธศาสนา ตั้งแต่การเข้าใจธรรม ในระดับต้นๆ คือ ระดับโลกียะจนถึงเข้าใจธรรมในระดับมรรคผล คือ ระดับโลกุตระหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาทั้งหมดเป็นกระบวนการฝึกพัฒนามนุษย์ ดังนั้น คนที่เข้าสู่กระบวนการฝึกตนแล้ว ย่อมประสบผลสำเร็จ คือ เข้าถึงจุดหมายในระดับต่างๆ กันไป เป็นต้น

บุคคลผู้ที่จะบรรลุธรรมเป็นพระอริยบุคคลนั้น จะต้องละสังโยชน์ คือ กิเลสเป็นเครื่องรัดสรรพสัตว์ไว้กับทุกข์ พร้อมไปกับการบำเพ็ญไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา สังโยชน์ ๑๐ ประการ คือ

๑. สักกายทิฏฐิ คือ ความเห็นผิด ที่ยึดถือสภาพธรรม คือ ชันธ์ ๕ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณว่าเป็นตัว เป็นต้น เป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นเรา ซึ่งผิดไปจากความเป็นจริงที่เห็นคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง

๒. วิจิจฉา คือ ความลังเลสงสัย ได้แก่ ความลังเลสงสัยไม่แน่ใจในเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด เรื่องกรรมดี กรรมชั่วมีผลจริงหรือไม่ เป็นต้น

๓. สีลพตปราคาส คือ ความถือมั่นศีลพต ได้แก่ ความถือมั่นรักษาศีลพต โดยสักว่าทำตามกันไปอย่างงมงาย เห็นว่าบริสุทธิ์หลุดพ้นได้ก็อาศัย ศีล และวัตรเท่านั้น

๔. กามฉันทะ คือ ความพอใจในกาม ได้แก่ ความกำหนัดยินดีในกามคุณ ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส เป็นต้น

๕. พยาบาท คือ ความยินร้าย ได้แก่ ความกระทบกระทั่งใจ หรือความหงุดหงิดขัดเคืองใจ เป็นต้น

๖. รูปราคะ คือ ความติดใจในอารมณ์แห่งรูปฌาน ได้แก่ ความติดใจปรารถนาอยากเกิดในรูปภพ เป็นต้น

๗. อรูปราคะ คือ ความติดใจในอารมณ์แห่งอรูปฌาน ได้แก่ ความติดใจ หรือความปรารถนาอยากเกิดในอรูปภพ เป็นต้น

๘. มานะ คือ ความถือตัว ได้แก่ ความสำคัญตนว่าเป็นนั่นเป็นนี่ เป็นต้น

๙. อุทธัจจะ คือ ความฟุ้งซ่าน ได้แก่ ความที่จิตสั่นไหว หรือจิตวอกแวก เป็นต้น

๑๐. อวิชชา คือ ความไม่รู้แจ้ง ได้แก่ ความหลง หรือความไม่รู้แจ้งตามความเป็นจริงในอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เป็นต้น

การละสังโยชน์ ๕ ประการ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิจฉา สีลพตปราคาส กามฉันทะ และพยาบาท เป็นสังโยชน์เบื้องต่ำชั้นหยาบ เรียกว่าโอรัมภาคิยสังโยชน์ การละสังโยชน์ ๕ ประการ คือ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ และอวิชชา เป็นสังโยชน์เบื้องสูงชั้นละเอียด เรียกว่าอุทัมภาคิยสังโยชน์

^๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *ตื่นกันเสียที จากความเท็จของหนังสือ เหตุเกิด พ.ศ. ๑*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๗), หน้า ๑๐.

๓.๑.๒ ระดับของพระอริยบุคคล

ก. พระโสดาบัน

การบรรลุธรรมระดับที่ ๑ เรียกว่า พระโสดาบัน หมายถึง ผู้เข้าถึงกระแสมรรค หรือผู้เดินตามทางที่ถูกต้องอย่างแท้จริง คือ ปฏิบัติถูกต้องตามอริยมรรค การบรรลุธรรมระดับนี้ เป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีล ทำได้พอประมาณในสมาธิ ทำได้พอประมาณในปัญญา สามารถละสังโยชน์ได้ ๓ อย่าง คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาส การบรรลุธรรมในระดับนี้ ระดับมรรค เรียกว่า โสดาปัตติมรรค ระดับผล เรียกว่า โสดาปัตติผล พระอริยบุคคลผู้บรรลุมีชื่อว่า พระโสดาบัน พระอริยบุคคลระดับพระโสดาบันนี้ ต้องละสังโยชน์ ๓ ประการ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาสได้อย่างเด็ดขาด ไม่มีเหลืออยู่ในจิตสันดาน ต้องเวียนว่ายตายเกิดในโลกนี้ อีกไม่เกิน ๗ ชาติ พระโสดาบันมี ๓ ประเภท คือ

๑. เอกพีชีโสดาบัน หมายถึง พระโสดาบันผู้มีพีช คือ อตภาพเดียว คือ เกิดอีกครั้งเดียวก็จะได้บรรลุอรหัตผลสำเร็จเป็นพระอรหันต์

๒. โกลังโกลโสดาบัน หมายถึง พระโสดาบันผู้เมื่อจะเกิดในภพใหม่เป็นเทวดา หรือมนุษย์ก็เกิดได้ ๒ ภพ หรือ ๓ ภพ และถ้าเกิดเป็นมนุษย์ก็ไม่เกิดในตระกูลต่ำ คือ เกิดในตระกูลที่มีโภคสมบัติมากเท่านั้น ก็จะได้บรรลุอรหัตผลสำเร็จเป็นพระอรหันต์^๔

๓. สัตตักขัตตุปรมโสดาบัน หมายถึง พระโสดาบันผู้ละสังโยชน์เบื้องต่ำ ๓ ประการได้แล้วเป็นผู้ไม่ตกไปในอบาย ๔ มีความแน่อนที่จะตรัสรู้มรรค ๓ เบื้องสูง เมื่อจะเกิดใน ภพใหม่เป็นเทวดา หรือมนุษย์ก็เกิดได้ไม่เกิน ๗ ครั้ง ก็จะได้บรรลุเป็นพระอรหันต์^๕

ข. พระสกทาคามี

การบรรลุธรรมระดับที่ ๒ เรียกว่า พระสกทาคามี หมายถึง ผู้กลับมาสู่โลกนี้ อีกครั้ง เดียวก็สามารถกำจัดทุกข์ให้สิ้นไปได้ผู้ได้บรรลุธรรมระดับนี้ เป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ในขั้นศีล ทำได้พอประมาณในสมาธิ และปัญญา ทำสังโยชน์ ๓ อย่าง คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาส ให้หมดสิ้นไป และทำราคะ โทสะ โมหะ ให้เบาบางลง การบรรลุธรรมระดับนี้ เป็นระดับมรรค เรียกว่า สกทาคามีมรรค ระดับผล เรียกว่า สกทาคามีผล พระอริยบุคคลผู้บรรลุมีชื่อว่า พระสกทาคามีผล พระสกทาคามี พระอริยบุคคลระดับพระสกทาคามี ต้องละสังโยชน์ ๓ ประการ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาสได้อย่างเด็ดขาด ไม่มีเหลืออยู่ในจิตสันดาน และทำราคะ โทสะ โมหะ ให้เบาบางลงจะกลับมาเกิดอีกเพียงชาติเดียวเท่านั้น ก็จะดับขันธปรินิพพาน แต่การเกิดที่เฝ้านั้นได้จำแนกไว้ ๕ ประเภท คือ

๑. อธิระ ปัตวา อธิระ ปรีนิพพายี คือ ผู้บรรลุในโลกนี้ แล้วปรินิพพานในโลกนี้เอง หมายถึง บางท่านสำเร็จเป็นพระสกทาคามีในโลกมนุษย์นี้ แล้วบรรลุเป็นพระอรหันต์จึงดับขันธ ปรินิพพานในโลกมนุษย์นี้

^๔ อภ.ป. (ไทย) ๓๖/๓๑/๑๒๒.

^๕ อภ.ต.ก.อ. (บาลี) ๒/๘๘/๒๔๒.

๒. ตัตถะ ปัตวา ตัตถะ ปรินิพายี คือ ผู้บรรลุในโลกนี้ แล้วปรินิพพานในเทวโลก หมายถึง บางท่านสำเร็จเป็นพระสกทาคามีแล้วก็กระทำความเพียรเจริญวิปัสสนาจนบรรลุอรหัตผล สำเร็จเป็นพระอรหันต์ แล้วดับขันธปรินิพพานในเทวโลกนี้

๓. อีระ ปัตวา ตัตถะ ปรินิพายี คือ ผู้บรรลุในโลกนี้ แล้วปรินิพพานในเทวโลก นั้นเอง หมายถึงบางท่านสำเร็จเป็นพระสกทาคามี แล้วจุติไปเกิดในมนุษยโลกแล้วได้บรรลุอรหัตผล สำเร็จเป็นพระอรหันต์ แล้วดับขันธปรินิพพานในเทวโลกนั่นเอง

๔. ตัตถะ ปัตวา อีระ ปรินิพายี คือ ผู้บรรลุในโลกนี้ แล้วเกิดในโลกนี้ จึงปรินิพพาน หมายถึง บางท่านเป็นเทวดาสำเร็จเป็นพระสกทาคามีในเทวโลกแล้วบรรลุอรหัตผล สำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้วดับขันธปรินิพพานในมนุษยโลกนั่นเอง

๕. อีระ ปัตวา ตัตถะ นิพพัตติวา อีระ ปรินิพายี คือ ผู้บรรลุในโลกนี้แล้วไปบังเกิดในเทวโลกหมดอายุแล้วกลับมาเกิดในโลกนี้จึงปรินิพพาน หมายถึง บางท่านเป็นเทวดา สำเร็จ เป็นพระสกทาคามีในมนุษยโลกนี้จุติมาปฏิสนธิในเทวโลก แล้วบรรลุอรหัตผลสำเร็จเป็นพระอรหันต์ แล้วดับขันธปรินิพพานในโลกมนุษย์นั่นเอง”

คุณวิเศษที่พระสกทาคามีได้รับมีดังนี้

๑. สามารถเข้าผลสมาบัติตามฐานของพระสกทาคามีได้
๒. จะไม่ไปเกิดในอบายภูมิคือสัตว์เดรัจฉาน เปรต อสุรกายและสัตว์นรก อีกเลย เพราะกิเลสที่จะก่อให้เกิดทำอกุศลกรรมที่ร้ายแรงที่ต้องให้ไปเกิดในอบายภูมิ ย่อมไม่มีอีกแล้ว
๓. จะเกิดในภพมนุษย์ สวรรค์หรือพรหม ตามบุญกุศล หรือตามกำลังสมาธิของแต่ละท่าน
๔. จะมาเกิดในภพมนุษย์อย่างมากที่สุดเพียง ๑ ชาติ จะบรรลุเป็นพระอรหันต์

ค. พระอนาคามี

การบรรลุธรรมระดับที่ ๓ เรียกว่า พระอนาคามี หมายถึง ผู้จะปรินิพพานในที่สุด ไม่เวียนกลับมาอีก ผู้ได้บรรลุธรรมในระดับนี้ เป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีล และสมาธิ ทำได้พอประมาณในปัญญาทำสังโยชน์ ๕ อย่าง คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สลัปปตปราส กามราคะและพยาบาทให้หมดสิ้นไปการบรรลุธรรมระดับนี้ ระดับมรรค เรียกว่า อนาคามีมรรคขั้นผล เรียกว่าอนาคามีผล พระอริยบุคคลผู้บรรลุมีชื่อว่า พระอนาคามี พระอริยบุคคลระดับพระอนาคามีนี้ ต้องละสังโยชน์ ๕ ประการ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สลัปปตปราส กามราคะและพยาบาทได้อย่างเด็ดขาดไม่มีเหลืออยู่ในจิตสันดาน เมื่อพระอนาคามีไปบังเกิดในพรหมโลก บรรลุอรหัตผลสำเร็จเป็นพระอรหันต์ แล้วดับขันธปรินิพพานในพรหมโลกนั้น พระอนาคามีมี ๕ ประเภท คือ

๑. อันตราปรินิพพายีอนาคามี หมายถึง พระอนาคามีผู้ปรินิพพานในระหว่างคือ เกิดในสุทธาวาสภพใดภพหนึ่งแล้ว อายุยังไม่ถึงกึ่งก็ปรินิพพานมี ๓ จำพวกคือ

๑.๑ พวกที่เกิดในชั้นสุทธาวาสอวิหาซึ่งมีอายุ ๑,๐๐๐ กัป แต่ก็บรรลุอรหัตผล สำเร็จเป็นพระอรหันต์ในวันที่เกิด ถ้าไม่บรรลุในวันที่เกิดก็จะบรรลุภายใน ๑๐๐ กัป

” วิสุทธิมหาภิภา (ไทย) ๓/๓๒๖/๕๖๙.

๑.๒ พวกที่เมื่อไม่สามารถบรรลุอรหัตตผล สำเร็จเป็นพระอรหันต์ในวันเกิดก็บรรลุภายใน ๒๐๐ กัป

๑.๓ พวกที่เมื่อไม่สามารถบรรลุอรหัตตผล สำเร็จเป็นพระอรหันต์ในวันเกิดก็บรรลุภายใน ๔๐๐ กัป^๔

๒. อุปหัจจปรินิพพายื่อนาคามี หมายถึง พระอนาคามีผู้เกิดในสุทธาวาสภโตภพหนึ่ง แล้วจวนจะถึงปรินิพพานคืออายุพ้นกึ่งแล้วจวนจะถึงสิ้นอายุจึงปรินิพพาน

๓. อสังขารปรินิพพายื่อนาคามี หมายถึง พระอนาคามีผู้เกิดในสุทธาวาสภโตภพหนึ่ง แล้วปรินิพพานโดยไม่ต้องใช้ความเพียรมาก

๔. สสังขารปรินิพพายื่อนาคามี หมายถึง พระอนาคามีผู้เกิดในสุทธาวาสภโตภพหนึ่ง แล้วปรินิพพานโดยต้องใช้ความเพียรมาก

๕. อุทจังโสโตกนิภูคคามือนาคามี หมายถึง พระอนาคามีผู้มีกระแสเบื้องบนไปสู่อกนิภูภพ คือ เกิดในสุทธาวาสจนถึงอกนิภูภพแล้วปรินิพพานในภพนั้น พระอนาคามีผู้ที่แก้กถาในสัทธินทรีย์ เกิดในพรหมโลกชั้นอวิหาภูมิ ผู้ที่แก้กถาในวิริยินทรีย์เกิดในชั้นอตัปปาภูมิ ผู้ที่แก้กถาในสติทรีย์ เกิดในชั้นสุทสสาภูมิผู้ที่แก้กถาในสมาธิในทรีย์ เกิดในชั้นสุทสสีภูมิ ผู้ที่แก้กถาในปัญญินทรีย์เกิดในอกนิภูภพ

คุณวิเศษที่พระอนาคามีได้รับมีดังนี้

๑. สามารถเข้าผลสมาบัติตามฐานของพระอนาคามีได้ แต่ท่านที่เคยฝึกสมาธิถึงฌาน ๔ ท่านสามารถเข้านิโรธสมาบัติได้ บางท่านบังเกิดมีวิชา ๓ อภิญญา ๕ สามารถสำแดงฤทธิ์เดชได้

๒. ถ้ายังไม่บรรลุเป็นพระอรหันต์จะไปเกิดในพรหมโลก ชั้นสุทธาวาสพรหมอย่างเดียว จะไม่มาเกิดในมนุษยโลกนี้อีกเลย แล้วจะบรรลุเป็นพระอรหันต์ดับขันธนิพพานบนสุทธาวาสพรหม ซึ่งเป็นที่จุติของพระอนาคามีอริยะบุคคลในพระพุทธศาสนาอย่างเดียวกันเท่านั้น สามารถแบ่งลำดับชั้นในสุทธาวาสพรหมได้อีก ๕ ชั้น จากลำดับล่างไปสู่ชั้นสูง ดังนี้ ๑) ชั้นอวิหาภูมิ ๒) ชั้นอตัปปาภูมิ ๓) ชั้นสุทสสาภูมิ ๔) ชั้นสุทสสีภูมิ ๕) ชั้นอกนิภูภพภูมิ ซึ่งพระอนาคามีท่านจะไปจุติตามชั้นต่างๆ ตามกำลังพละ ๕ ของท่านที่เด่นชัด

ความเป็นอยู่ของพระอนาคามีนี้มีความเป็นอยู่แบบสันโดษ ไม่มีครอบครัว รักษาศีล ๘ เป็นประจำ เมื่อหมดอายุขัยแล้วจะไปเกิดในพรหมโลกชั้นสุทธาวาส ซึ่งเป็นชั้นที่สูงที่สุดในพรหมโลก อันเป็นที่อยู่เฉพาะของผู้ที่บรรลุเป็นพระอนาคามีเท่านั้น

ง. พระอรหันต์

การบรรลุธรรมระดับที่ ๔ เรียกว่า พระอรหันต์ หมายถึง พระอริยะบุคคลชั้นสูงสุดผู้ได้บรรลุธรรมในระดับนี้เป็นผู้หมดสิ้นอาสวะกิเลส สามารถทำให้บริบูรณ์ในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ทำสังโยชน์ ๑๐ อย่าง คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส กามฉันทะ พยาบาท รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ และอวิชชาให้หมดสิ้นไป การบรรลุธรรมระดับนี้ ระดับมรรคเรียกว่า อรหัตตมรรค ระดับผล เรียกว่า อรหัตตผล พระอริยะบุคคลผู้บรรลุมีชื่อว่า พระอรหันต์พระอริยะบุคคล

^๔ อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๘๘/๒๔๓.

ระดับพระอรหันต์นั้นนอกจากจะประหารกิเลสได้โดยสิ้นเชิงและตัดสังโยชน์ทั้ง ๑๐ ประการได้อย่างเด็ดขาดแล้ว ท่านยังสามารถเข้าอรหัตตผลสมบัติ เสวยอารมณ์พระนิพพานได้ตามจิตปรารถนาและเมื่อท่านหมดกิเลสอยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ไม่เกิดอีกต่อไป พอถึงอายุไขแล้วท่านก็จะดับขันธปรินิพพาน

จะเห็นได้ว่าขั้นตอน หรือระดับการบรรลุธรรม การเข้าถึงพระนิพพานอย่างที่รู้จักกันทั่วไปก็คือ การแบ่งมรรคผล หรือมรรค ๔ ผล ๔ ได้แก่ โสดาปัตติมรรคโสดาปัตติผล สกทาคามีมรรค สกทาคามีผล อนาคามีมรรค อนาคามีผล อรหัตตมรรคและอรหัตตผล การแบ่งแบบนี้ มักพูดถึงโดยสัมพันธ์กับบุคคลผู้บรรลุ ผู้ที่ใดพระโสดาบันเป็นผู้ที่ถึงพร้อมด้วยโสดาปัตติมรรคและตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล พระสกทาคามี เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยสกทาคามีมรรคและตั้งอยู่ในสกทาคามีผล พระอนาคามี เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยอนาคามีมรรค และตั้งอยู่ในอนาคามีผลและพระอรหันต์เป็นผู้ถึงพร้อมด้วย อรหัตตมรรคและตั้งอยู่ในอรหัตตผล มรรคผลนั้นไม่ใช่นิพพานแต่เป็นเพียงขั้นตอน หรือระดับแห่งการเข้าถึงนิพพาน มรรคขอแรก คือ โสดาปัตติมรรค มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าทสสนะ การเห็นเพราะเป็นการเห็นนิพพานครั้งแรก

ส่วนมรรคเบื้องสูงอีก ๓ คือ สกทาคามีมรรค อนาคามีมรรค และ อรหัตตมรรค มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ภาวนา การเจริญเพราะเป็นการเจริญในธรรมที่โสดาปัตติมรรค เห็นไวแล้วนั่นเอง ผู้ปฏิบัติเพื่อเข้าถึงนิพพานที่ประสบผลสำเร็จบรรลุจุดหมายแล้วก็ดี ผู้ที่ดำเนินกาวหนามาในทางที่ถูก จนถึงขั้นที่มองเห็นจุดหมายอยู่เบื้องหน้า และจะต้องบรรลุถึงจุดหมายนั้นอย่างแน่นอน จัดเขาในกลุ่มชนผู้เป็นสาวกที่แท้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่เรียกว่า สาวกสงฆ ดังขอความในบทสวดสังฆคุณว่า สุปฏิปันโน ภควโต สาวกสงฆ และมีการเรียกเฉพาะ เพื่อแสดงคุณสมบัติพิเศษของสาวกอีกหลายคำ ได้แก่ อริยบุคคล หรือ พระอริยะ^๙ ซึ่งแปลว่าผู้เจริญ ท่านผู้ประเสริฐ ท่านผู้ไกลจากข้าศึก คือ กิเลสบาง ส่วนระดับชั้นในภาษาบาลีใช้คำว่า ทักขิไณย หรือทักขิไณยบุคคล จากที่ใดแบ่งระดับ พระอริยะเป็น ๔ ระดับ สามารถสังเคราะห์ตามการฝึกฝนเป็น ๒ ประเภท คือ ๑) พระเสขะ แปลว่า ผู้ยังต้องศึกษา คือ ยังมีกิจเกี่ยวกับการฝึกฝนอบรมตนที่จะต้องทำต่อไปอีก จึงได้แก่ทักขิไณยบุคคลระดับต้น ซึ่งจะต้องปฏิบัติในสิกขา เพื่อละสังโยชน์ และบรรลุธรรมสูงขึ้นไปจนถึงเป็นพระอรหันต์ ๒) พระอเสขะ แปลว่า ผู้ไม่ต้องศึกษา คือ ทำกิจเกี่ยวกับการฝึกฝนอบรมตนเสร็จสิ้น แล้วบรรลุประโยชน์ตนแล้วไม่ต้องปฏิบัติในสิกขาต่อไป ไม่มีกิเลสที่ต้องพยายามละต่อไป และไม่มีภูมิธรรมสูงกวานั้นที่จะต้องชวนช่วยบรรลุอีก จึงได้แก่พระอรหันต์หรือสามารถสังเคราะห์ตามกิเลส เป็น ๒ ประเภท คือ ๑) สอุปาทิเสสบุคคล คือ ผู้ยังมีอุปาทิเหลืออยู่ คือ ยังมีอุปาทิเสสบุคคลซึ่ง หมายถึง ยังมีกิเลสเหลืออยู่บางส่วนนั่นเอง จึงได้แก่ทักขิไณยบุคคล ๓ ระดับต้น ๒) อนุปาทิเสสบุคคล คือ บุคคลผู้ไม่มีกิเลสเหลืออยู่แล้วนั่นเอง ได้แก่พระอรหันต์

สรุปว่า การบรรลุธรรมเป็นการรู้แจ้งอริยสัจ จนเข้าถึงกระแสแห่งธรรมที่เป็นไปตามลำดับขั้นตอน สามารถบรรลุเป็นพระอริยบุคคลในระดับต่างๆ คือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ การบรรลุธรรมของพระอรหันต์ ในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ทุกๆ พระองค์ย่อมตรัสรู้อริยสัจ ๔ ประการ

^๙ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๑/๒๘๗.

๓.๒ การบรรลุลหกรรมของพระอัญญาโกณฑัญญะกับพระโสณโกฬิวิธเถระ

๓.๒.๑ การบรรลุลหกรรมของพระอัญญาโกณฑัญญะ

พระอัญญาโกณฑัญญะได้สั่งสมบารมีครั้งสำคัญไว้ในสมัยของพระพุทธเจ้า ๒ พระองค์ และได้ตั้งความปรารถนาเป็นผู้บรรลุลหกรรมเป็นท่านแรก ได้รับพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าทั้ง ๒ พระองค์ว่า จักได้บรรลุลหกรรมเป็นท่านแรกจากการฟังปฐมเทศนา “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” ในสมัยของพระสมณโคตมสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งได้เกิดขึ้นจริงตามที่ทั้ง ๒ พระองค์ ได้ทรงพยากรณ์ไว้การบรรลุลหกรรมจะต้องเกิดจากการปฏิบัติธรรมเท่านั้น

ประวัติระบุว่า ท่านมีความรู้จบไตรเพท และลักษณะมนต์จึงเป็นไปได้ว่า ท่านได้บรรลุลหกรรมจากการเจริญวิปัสสนาไปพร้อมกับฟังธรรม ดังที่พระโสณมหาเถระ มหาสีสยาตอ^{๑๐} กล่าวว่า ภิกษุปัญจวัคคีย์ได้กำหนดรู้ทุกข์สัจที่ปรากฏในขณะนั้น พัฒนาวิปัสสนาปัญญาให้เจริญขึ้นตามลำดับ จนสามารถทำพระนิพพานให้แจ้งด้วยมรรคญาณทั้ง ๔ รู้แจ้งแทงตลอดอริยสัจ ๔ ด้วยการกำหนดรู้รูปนามในปัจจุบันขณะ จนบรรลุผลในขณะฟังธรรม แม้พรหม ๑๘ โภกิตที่ได้ฟังพระสูตรนี้ ก็บรรลุลหกรรมด้วยวิธีเดียวกันนี้ ท่านได้บรรลุลหกรรมเมื่อตอนเริ่มจบพระธรรมเทศนาเป็นไปได้ว่าท่านโกณฑัญญะสามารถพัฒนาอริยมรรคมีองค์ ๘ จนบรรลุผลในขณะฟังคำอธิบายเกี่ยวกับทางสายกลาง ที่อยู่ในตอนต้นของพระสูตรนี้ หรือกำหนดรู้จนบรรลุลหกรรมในเวลาฟังอริยสัจ ๔ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อท่านได้ฟังว่า “ทุกข์สัจเป็นธรรมที่ควรกำหนดรู้ และมรรคสัจเป็นธรรมที่ควรอบรม” ก็กำหนดรู้อุปาทานขันธ์ และเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ไปด้วย จนบรรลุลหกรรมการปฏิบัติตามนี้ ไกล่เคียงกับความจริงมากที่สุด

ในการกำหนดรู้ทุกข์สัจนั้น อาจกำหนดรู้สภาวะได้ย่น ในขณะฟังธรรมจนรู้เห็นสภาวะไม่เที่ยง คือ ความเกิดดับความเป็นทุกข์ และความไม่ใช่ตัวตน ในสภาวะได้ย่นนั้น และการพัฒนาอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้เจริญ หรืออาจกำหนดรู้สภาวะกระทบสัมผัสที่ปรากฏในร่างกาย เวทนา คือ ความรู้สึกเป็นสุข หรือ ทุกข์ อีกทั้งสภาวะเห็นพระพุทธเจ้าที่แสดงธรรมอยู่แต่สิ่งที่ใกล้เคียงมากกว่า คือ การกำหนดรู้ศรัทธาที่เกิดจากการฟังธรรม อันนำเลื่อมใสด้วยพระสุรเสียงอันไพเราะ เมื่อเกิดศรัทธาแล้วก็มักเกิดปีติปราโมทย์ติดตามมา ท่านจึงอาจกำหนดรู้ความปีติปราโมทย์นั้นการกำหนดรู้ปีติปราโมทย์แล้วได้บรรลุลหกรรมนี้ทำให้บรรลุลหกรรมได้ง่ายกว่า การกำหนดรู้สภาวะธรรมอย่างอื่น ในขณะฟังธรรมที่เกี่ยวกับอริยสัจ ๔ เมื่อจิตคล่องแคล่วอ่อนโยน ปราศจากนิวรณ์ปราโมทย์ และผ่องใส ถึงแม้พระอัญญาโกณฑัญญะจะไม่ได้เฝ้ามาก่อน ท่านก็สามารถจะเจริญวิปัสสนาจนถึงบรรลุลหกรรมได้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้กล่าวว่า อุปจารสมาธิกำลังสามารถจัดนิรณได้ทำจิตให้เกิดจิตตวิสุทธิเข้าสู่การพัฒนาวิปัสสนาปัญญาจนบรรลุหัตถผลได้ในที่สุด และมีบุคคลจำนวนมากได้บรรลุเป็นพระอรหันต์โดยวิธีนี้^{๑๑}

^{๑๐} พระโสณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร, พระคันธสาราภังค์ แปลและเรียบเรียง, (กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๓๒๘-๓๓๑.

^{๑๑} พระโสณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร, หน้า ๑๒๕.

การบรรลุอริยมรรคนั้นไม่ได้เกิดขึ้นเองจากศุขณ์เช่นเดียวกับจิตดวงใหม่ ย่อมเกิดต่อจากจิตดวงก่อนจึงกล่าวได้ว่า มรรคปัญญาเกิดต่อจากวิปัสสนาปัญญา คือ ทิฏฐิวิจิกิจฉา และราคะที่ถูกบั่นทอนกำลังลงด้วยวิปัสสนา จึงไม่อาจบดบังการเห็นนิพพานของมรรคได้ในคัมภีร์อรรถกถา จุฬราหูโลวาทสูตรกล่าวว่า มรรคญาณ และผลญาณทั้ง ๔ เป็นดวงตาเห็นธรรม ดังนั้น เมื่อได้กล่าวถึงมรรคญาณขั้นสูงที่ปราศจากธุลี และมลทินจึงหมายความว่า ราคะ และโทสะ เป็นต้น ถูกทำให้เบาบางลงด้วยวิปัสสนาจนไม่สามารถบดบังนิพพานได้ คำที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ แสดงว่า โลกุตตรมรรคไม่ได้เกิดขึ้นใหม่จากศุขณ์ แต่ได้พัฒนามาจากวิปัสสนาโดยความเป็นปกตินิสัยปัจจุบัน คือ ปัจจุบันเป็นที่ยึดซึ่งมีกำลัง

วิปัสสนาญาณและมรรคญาณ จะเกิดขึ้นไม่ได้หากไม่มีการกำหนดรู้สภาวะธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งใน ๔ อย่าง คือ กองรูปเวทนาจิต และธรรม ซึ่งข้อความนี้ สอดคล้องกับการเกิดขึ้นของสัมมาสติจากการเจริญสติปัฏฐาน ๔ วิธีการปฏิบัติธรรมในแนวทางนี้ จึงมีความเป็นไปได้มากที่สุดว่า โลกุตตรมรรคจะเกิดขึ้นไม่ได้ หากไม่มีการเจริญวิปัสสนามาก่อนข้อนี้ แสดงว่า ท่านโกณฑัญญะได้เจริญวิปัสสนาในขณะที่ฟังพระสูตรนั้นจนบรรลุธรรมเป็นพระโสดาบัน

เมื่อพิจารณาจากพระธรรมที่พระอัญญาโกณฑัญญะได้ฟังก่อนจะบรรลุธรรมครั้งแรก คือ อัมมจักกัปปวัตตนสูตร ที่ทรงสอนให้ปฏิบัติตามมัชฌิมาปฏิปทา คือ มรรคมืองค์ ๘ และอริยสัจ ๔ ในมหาสติปัฏฐานสูตรในหมวดอัมมานุปัสสนา^{๑๒} ได้แสดงวิธีปฏิบัติในอริยสัจ ๔ และมรรคมืองค์ ๘

ในการเจริญวิปัสสนาต้องปฏิบัติควบคู่กันไปจากกล่าวโดยย่อดังนี้ คือ ในขณะที่เจริญวิปัสสนาต้องเริ่มจาก สัมมาสติ มีสติรู้ชัดตามเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ โดยย่ออุปาทานขันธ์ ๕ เป็นทุกข์ ทุกข์นี้ควรกำหนดรู้ ทุกข์นี้ ได้กำหนดรู้แล้ว นี่สมุทัย โดยย่อได้แก่ กามตัณหาภวตัณหา และวิภวตัณหา สมุทัยนี้ควรละ สมุทัยนี้ละได้แล้ว นี่ นิโรธ นิพพาน นิโรธนี้ควรทำให้แจ้ง นิโรธนี้ ได้ทำให้แจ้งแล้ว นี่มรรคมืองค์ ๘ มรรคมืองค์ ๘ นี้ควรเจริญมรรคมืองค์ ๘ ได้เจริญแล้ว เมื่อเจริญมรรคมืองค์ ๘ ครบบริบูรณ์แล้วสามารถบรรลุธรรมตั้งแต่โสดาปัตติมรรคจนกระทั่งอรหัตผลได้

พระอัญญาโกณฑัญญะได้ฟัง อนัตตลักขณสูตร ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับขันธ์ ๕ ว่ามีสภาพไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตา และเมื่อเทียบเคียงกับการเจริญวิปัสสนาตามที่มาใน มหาสติปัฏฐานสูตร ในอัมมานุปัสสนามีการแสดงวิธีเจริญวิปัสสนาในหมวดขันธ์ ๕ ภิกษุปัญจวัคคีย์มีพระอัญญาโกณฑัญญะ เป็นต้น ทั้งหมดทุกรูปขณะฟังพระสูตรนี้ ล้วนเป็นพระโสดาบัน เป็นผู้เข้าถึงกระแสพระนิพพาน เมื่อได้ฟังว่า รูปเป็นอนัตตาเวทนาเป็นอนัตตา สัญญาเป็นอนัตตา สังขารทั้งหลายเป็นอนัตตา วิญญาณเป็นอนัตตาแล้วครั้นเมื่อถูกพระพุทธรองค์ตรัสถามถึงสภาวะแห่งธรรมเหล่านั้นว่า รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง ท่านก็ได้ตอบตามเป็นจริงตามที่ตนเข้าใจอย่างถูกต้องว่า ไม่เที่ยง เป็นต้น

แม้สภาวะธรรมทั้งหลายก็เป็นไปตามหลักไตรลักษณ์ ยกเว้นพระนิพพาน ท่านได้พิจารณาเห็นความเกิดดับความไม่เที่ยง เป็นทุกข์เป็นสภาวะไม่ใช่ตัวตนจึงขจัดสังโยชน์ ๑๐ ประการได้

^{๑๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๓-๔๐๓/๓๑๘-๓๓๘.

ตามลำดับเป็นสมุจเฉตปหานเป็นพระอรหันตชีนาสพทั้ง ๕ รูป แม้ในพระสูตรไม่ได้กล่าวถึงการปฏิบัติตามแนวทางวิสุทธิ ๗ และโพชฌงค์ ๗ ไว้ด้วย แต่ในขณะเจริญวิปัสสนานั้นผู้ที่ได้บรรลุธรรมชั้นโสดาบัน และสกทาคามี ย่อมเป็นผู้บริบูรณ์ด้วยศีลตามที่ท่านแสดงไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค พระอนาคามีเป็นผู้บริบูรณ์ด้วยสมาธิ และพระอรหันต์เป็นผู้บริบูรณ์ด้วยปัญญาซึ่งมีสภาวะธรรมเป็นไปตามหลักโพชฌงค์ ๗ จึงได้บรรลุธรรมแสดงให้เห็นว่า หลักการปฏิบัติธรรมที่นำไปสู่การบรรลุธรรมเป็นพระอริยบุคคลนี้ มีความสอดคล้องกับหลักไตรสิกขาทั้งสิ้นในคัมภีร์ทั้งหลายท่านจึงไม่นำมากล่าวไว้โดยพิสดาร

ท่านโกณฑัญญะตัดสินใจขอบวชเป็นภิกษุในพระศาสนา เพราะได้ดวงตาเห็นธรรมเข้าถึงพระนิพพานที่ยังเห็นการเกิดดับของรูปนามว่า รูปนามเป็นทุกข์ท่านรู้เห็นว่า ตัณหาที่ยืนดีในรูปนามเป็นต้นเหตุแท้จริงของทุกข์ และเข้าใจว่า อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นทางดำเนินที่ถูกต้องอันนำไปสู่สันติสุขแห่งการรู้แจ้งอริยสัจ ๔ ทำให้ท่านเกิดความเชื่อมั่นในพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธองค์เรียกว่า อเวจจบสาทะ คือ ศรัทธาที่มั่นคงซึ่งเกิดจากปัญญาเห็นประจักษ์ เหมือนกับคนไข้ที่เชื่อมั่นในความสามารถของแพทย์ที่รักษาโรคของตนจนหายขาด ท่านจึงขอบวชเพราะรู้เห็นอริยสัจ ๔ ท่านไม่มีความสงสัยอีกต่อไปจึงเป็นผู้ข้ามความสงสัยได้แล้วมีความแจ่มแจ้งเกิดจากปัญญาเห็นตามความเป็นจริงไม่ขึ้นกับบุคคลอื่นเพราะได้บรรลุธรรมด้วยการปฏิบัติของตนเอง^{๑๓}

ภิกษุปัญจวัคคีย์ท่านเหล่านี้ ได้สละบ้านเรือนออกบวชเป็นฤๅษี เป็นผู้มีสติปัญญาที่ฝึกฝนอบรมมาอย่างดีท่านจึงสามารถเข้าใจพระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ได้โดยง่าย ในวันแรม ๕ ค่ำ ครั้นเมื่อทรงแสดงอนัตตลักขณสูตรภิกษุปัญจวัคคีย์ได้กำหนดรู้อุปาทานขันธ ๕ เกิดวิปัสสนาญาณตามลำดับได้บรรลุผลเป็นพระอรหันต์ทั้ง ๕ รูป เมื่อจบพระสูตรนี้ ได้มีพระอรหันต์เกิดขึ้นในโลก ๖ รูป รวมทั้งพระพุทธองค์

ในนิพพานกล่าวถึงการบรรลุญาณชั้นต่างๆ จนบรรลุถึงโลกุตตรธรรมโดยมีข้อความว่า ญาณเป็นเหตุให้เกิดวิปัสสนาญาณชั้นต่างๆ มาถึงสังขารูปกชาญาณ คือ ญาณวางเฉยสังขารที่มีปัจจัยปรุงแต่งซึ่งไม่เห็นว่าเป็นของน่ารังเกียจ หรือ น่ายินดีพอใจเมื่อปฏิบัติธรรมต่อไปจนญาณแก่กล้าขึ้นอีกจิตจะตั้งมั่นอยู่กับการละรูปนาม และสังขาร เจตนาในการทำกรรม การบรรลุปัญญาในขั้นนี้ หมายถึง การบรรลุธรรมคุณ และผลญาณ ในขณะที่บรรลุธรรมคุณ และผลญาณนี้ ถ้าหากบรรลุเพียงครั้งเดียวจะทำให้เป็นพระโสดาบัน ผู้เข้าถึงกระแสพระนิพพานสามารถจะตัดกรรมชั่วในอดีตที่จะทำให้ไปตกในอบายภูมิ และกรรมใหม่ที่จะถูกรังให้ตกลงไปอยู่ในอบายภูมิก็ไม่สามารถเกิดขึ้นได้อีกเลยถ้าพระโสดาบันปฏิบัติธรรมต่อไป เริ่มที่อุทยัพพญาณเป็นต้นอีกจะสามารถบรรลุผลเป็นพระสกทาคามี ผู้ที่กลับมาเกิดในกามภูมิ คือ มนุษย์โลก และเทวโลกอีกเพียงครั้งเดียว ถ้าหากพระสกทาคามีเจริญวิปัสสนาต่อไปจะได้เลื่อนลำดับขึ้นเป็นพระอนาคามี ผู้ไม่กลับมาเกิดในกามภูมิอีก โดยจะไปเกิดในพรหมโลกชั้นสุทธาวาสกรรมในอดีตทั้งหมดที่จะถูกรังเขาให้มาเกิดในกามภูมิก็จะจบสิ้นลงในภพนี้และกรรมใหม่ที่จะนำพาไปสู่อบายภูมิในภพต่อไปก็ไม่อาจ

^{๑๓} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), ธรรมจักษุกับปวัตตสูตร, หน้า ๓๕๓-๓๕๖.

เกิดได้อีก^{๑๔} การบรรลุอรหัตตมรรค จะไม่สามารถเกิดขึ้นได้เองโดยปราศจากการเจริญวิปัสสนากรรมฐานพระอนาคามี จะต้องเจริญวิปัสสนาด้วยเจตนาเพื่อบรรลุอรหัตตมรรคอรหัตตผล จึงจะสามารถถึงนิพพานได้ เมื่อได้บรรลุเป็นพระอรหันต์แล้ว ก็เลสทั้งหมดรวมถึงอวิชชา และตัณหา ก็จะหมดสิ้นไปกรรมในอดีตของพระอรหันต์ก็จะหมดลงในชาตินั้น เมื่อพระอรหันต์บำเพ็ญทานศีล และวิปัสสนาเป็นต้นตามที่เคยปฏิบัติมากุศลกรรมทั้งหมด เมื่อปราศจากกิเลสตัณหาที่ไม่ส่งผลอีกจึงอาจกล่าวได้ว่า กรรมที่พระอรหันต์กระทำนั้นเป็นกรรมที่ไม่มีอำนาจให้ผล ท่านจึงพ้นจากการเวียนตายเวียนเกิดในสังสารวัฏอีกต่อไป

ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร และปาริฉนิมิตตสูตร เป็นต้น กล่าวโดยสังเขปว่า ภิกษุทั้งหลายธรรม ๘ ประการ นี้ที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้วย่อมเป็นไปเพื่อถึงฝั่งโน้น พระนิพพาน จากฝั่งนี้วิภูฏะ ธรรม ๘ ประการ ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘ แม้พระดำรัสที่เป็นเอหิภิกขุอุปสัมปทาว่า “เธอจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด” คำว่า พรหมจรรย์ ท่าน หมายถึง อริยมรรคมีองค์ ๘

ผู้ที่ปฏิบัติมาจนได้บรรลุถึงนิพพานจะต้องผ่านญาณ ๑๖ หรือ วิสุทธิ ๗ คือ สลวิสุทธิ จิตตวิสุทธิ ญาณวิสุทธิ กังขาวิตรณวิสุทธิ มัคคามัคคญาณ ทัสสนวิสุทธิ ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ และญาณทัสสนวิสุทธิ ส่งผลให้ผู้ปฏิบัติถึงพระนิพพานจุรณ ๗ ผลิต^{๑๕} เมื่อบรรลุถึงสกทาคามีมรรคญาณแล้ว ผู้ปฏิบัติธรรมจักสามารถเห็นอริยสัจ ๔ ได้เป็นครั้งที่ ๒ เมื่อบรรลุถึงอนาคามีมรรคญาณแล้วผู้ปฏิบัติธรรมนั้นจักสามารถเห็นอริยสัจ ๔ ได้เป็นครั้งที่ ๓ และเมื่อบรรลุถึงอรหัตตมรรคญาณ ผู้ปฏิบัติธรรมนั้นจักสามารถเห็นอริยสัจ ๔ ได้เป็นครั้งที่ ๔ มรรคญาณทั้ง ๔ นี้ รับเอาความดับรูปนามทั้งหมดที่เรียกว่า นิพพานธาตุ เป็นอารมณ์โดยมีการดับ ๔ ครั้ง ดังนี้ ๑) ดับครั้งที่ ๑ ปรากฏในขณะที่บรรลุโสดาปัตติมรรคญาณ ๒) ดับครั้งที่ ๒ ปรากฏในขณะที่บรรลุสกทาคามีมรรคญาณ ๓) ดับครั้งที่ ๓ ปรากฏในขณะที่บรรลุอนาคามีมรรคญาณ ๔) ดับครั้งที่ ๔ ปรากฏในขณะที่บรรลุอรหัตตมรรคญาณ

แม้ในคัมภีร์ทั้งหลายจะไม่ได้แสดงรายละเอียดการเจริญวิปัสสนาของพระอัญญาโกณฑัญญเถระ และรายละเอียดการบรรลุธรรมทุกขั้นตอนไว้แต่เมื่อเทียบเคียงกับข้อความที่กล่าวมาตั้งแต่ต้นก็จะเกิดความเข้าใจแนวทางในการปฏิบัติธรรมตลอดถึงการบรรลุธรรมว่า การเจริญวิปัสสนาและการบรรลุธรรมแต่ละระดับมีความสอดคล้องกันตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงขั้นสุดท้ายคือการบรรลุอรหัตตผล

สรุปการบรรลุธรรมของพระอัญญาโกณฑัญญเถระ ท่านได้บรรลุธรรมเป็นพระโสดาบันเป็นท่านแรก หลังจากได้ฟังปฐมเทศนาชื่อว่า ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวันเขตเมืองพาราณสี การบรรลุธรรมของพระเถระนี้ จัดเป็นประจักษ์พยานการตรัสรู้ของพระพุทธองค์ประการหนึ่ง และทำให้มีคำว่า “พระรัตนตรัย” คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เกิดขึ้นครบ

^{๑๔} พระโสภณมหาเถระ (มหาสิสยาตอ), **นิพพานกถา**, แปลเรียบเรียงโดย พระคันธสาราภิวงศ์, (กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๑๖-๑๗.

^{๑๕} สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสสมมหาเถร), **อริยวัฏสปฏิปทา ปฏิปทาอันเป็นวงศ์แห่งพระอริยเจ้า**, (กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๑๙๓.

ครั้งแรก ต่อมาได้ฟัง “อนัตตลักขณสูตร” เมื่อจบพระธรรมเทศนาพระสูตรนี้ ทำให้ท่านพระเถระรูปนี้ ได้บรรลุอรหัตตผล นอกจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วพระเถระรูปนี้ ชื่อว่า เป็นผู้บวชก่อนบุคคลอื่นทั้งหมด และเป็นผู้ได้ดวงตาเห็นธรรมบรรลุธรรมก่อนบุคคลอื่นทั้งหมด เพราะเหตุนี้ท่านจึงได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่า เป็นรัตตัญญู คือ ผู้รู้ราตรีนาน หรือรู้ธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนก่อนใครทั้งหมด การบรรลุธรรมนี้ เกิดจากการปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ ท่านจึงออกบวชเป็นการบวชแบบ เอหิภิกขุอุปสัมปทา “เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด” หมายถึง ทรงชี้ชวนให้ปฏิบัติวิปัสสนาเพื่อให้ผู้ปฏิบัติได้บรรลุอรหัตตผลนั่นเอง

๓.๒.๒ การบรรลุธรรมของพระโสณโกฬิวิสะเถระ

บัณฑิตพึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้คำว่าผู้ปรารถนาความเพียร อารทวิริยานุ ได้แก่ ผู้ประคับประคองความเพียร คือ ผู้มีความเพียรบริบูรณ์ในคำว่า โสณโกฬิวิสะ โสณ โกฬิวิโส คำว่า โสณะ โสณ เป็นชื่อของพระเถระนั้น คำว่า โกฬิวิสะ โกฬิวิโส เป็นโคตร อีกอย่างหนึ่ง ความว่า ชื่อว่า โกฬิวิสะ อธิบายว่าเด็กแห่งตระกูลแพทย์ผู้ถึงที่สุดด้วยความมีอิสระ ก็เพราะเหตุที่ธรรมดาคือ ความเพียรของภิกษุเหล่าอื่นต้องทำให้เพิ่มพูนแต่ความเพียรของพระเถระเป็นความเพียรที่ต้องอบรมเท่านั้น เพราะฉะนั้นพระเถระนี้จึงชื่อว่า เป็นผู้เลิศกว่า ภิกษุทั้งหลายผู้ปรารถนาความเพียร

ในอดีตกาลในการแห่พระพุทธเจ้าพระนามว่า ปทุมุตตระ พระเถระนี้ บังเกิดในตระกูล เศรษฐี พวกญาติของท่านได้ตั้งชื่อให้ท่านว่า “สิริวัฑฒกุมาร” ท่านเจริญวัยแล้วได้ไปวิหาร โดยนัยก่อนนั้นยืนท้ายบริษัทฟังธรรมอยู่ เห็นพระศาสดาทรงตั้งภิกษุรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งเลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้ปรารถนาความเพียร จึงคิดว่า “ในอนาคต ถึงเราก็ควรเป็นเช่นนี้ ” ในเวลาจบเทศนา จึงนิมนต์พระทศพล ถวายมหาทานตลอด ๗ วันแล้วได้ทำความปรารถนาโดยนัยที่กล่าวแล้วนั้น พระศาสดาทรงเห็นความสำเร็จแห่งความปรารถนาของท่านแล้วจึงพยากรณ์ แล้วเสด็จไปพระวิหาร

แม้สิริวัฑฒเศรษฐีนั้นก็ทำกุศลตลอดชีวิต ท่องเที่ยวไปในเทวดา และมนุษย์ทั้งหลายล่วงไป ๑๐๐,๐๐๐ กัป ในกัปนี้เมื่อพระกัสสปทศพลปรินิพพานแล้ว เมื่อพระผู้มีพระภาคยังไม่เสด็จอุบัติขึ้น ได้มาถึงปฏิสนธิในเรือนแห่งตระกูลในกรุงพาราณสี ท่านกับพวกสหายของท่านไปเล่นน้ำในแม่น้ำคงคา ครั้นนั้น พระปัจเจกพุทธเจ้าผู้มีจิตรเกื่องคั่งหนึ่งคิดว่า เราจะเข้าไปอาศัยกรุงพาราณสีแล้วสร้างบรรณศาลาที่ฝั่งแม่น้ำคงคาเข้าจำพรรษา จึงดึงท่อนไม้และเถาวัลย์ที่ถูกน้ำพัดรวมกัน กุมารนี้กับพวกสหายไปยืนอภิวาทแล้วถามว่า พระคุณเจ้าทำอะไรขอรับ พระปัจเจกพุทธเจ้าตอบว่า พ่อหนุ่ม จวนเข้าพรรษาแล้วธรรมดาบรรพชิตควรได้ที่อยู่ กุมารจึงกล่าวว่า วันนี้ขอพระพุทธเจ้าโปรดรอสักวันหนึ่งก่อนขอรับ พຼ່ງนี้กระผมจักสร้างที่อยู่ถวายพระคุณเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้ารับนิมนต์แล้วเพราะมาด้วยตั้งใจว่า จะทำการสงเคราะห์กุมารนั้นเช่นกัน กุมารนั้นทราบว่ พระปัจเจกพุทธเจ้ารับนิมนต์แล้วจึงไป วันรุ่งขึ้นจัดแจงเครื่องสักการะ และสัมนานะเสร็จแล้ว ได้ยื่นคอยการมาของพระปัจเจกพุทธเจ้าอยู่ ส่วนพระปัจเจกพุทธเจ้ารำพึงว่า วันนี้เราจักได้การภิกขาจารที่เหน็ดเหนื่อย จึงได้ไปยังประตูเรือนของกุมารนั้น

กุมารเห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าแล้ว ก็ปลาบปลื้มใจ รับบาตรแล้วถวายภิกขาณินมัตว์ว่า “ตลอดภายในพรรษานี้ขอท่านได้โปรดมายังประตูเรือนของกระผมเท่านั้นเถิดขอรับ” เมื่อพระปัจเจกพุทธเจ้ารับคำ ฉันเสร็จแล้วหลีกไป กุมารจึงไปพร้อมกับพวกสหายของท่าน ช่วยกันสร้างบรรณศาลา อันเป็นที่อยู่ ที่จ้งกรม ที่พักกลางวัน และที่พักกลางคืน ถวายพระปัจเจกพุทธเจ้าสำเร็จโดยวันเดียว เท่านั้น เวลาที่พระปัจเจกพุทธเจ้านั้นเข้าไปยังบรรณศาลา กุมารนั้นคิดว่า “เปือกตมอย่าได้ติดเท้า” แล้วจึงนำผ้ากัมพลแดงมีค่า ๑,๐๐๐ ซึ่งเป็นผ้าห่มของตน ให้เป็นเครื่องลาดพื้นไว้ บนพื้นดินที่ฉาบทา ด้วยของเชียวสด เห็นรัศมีที่สรีระของพระปัจเจกพุทธเจ้าเป็นเช่นเดียวกับสีของผ้ากัมพล จึงเป็นผู้ เลื่อมใสมาก กล่าวว่า “รัศมีแห่งผ้ากัมพลนี้ แวววาวอย่างยิ่ง จำเดิมแต่เวลาที่พระคุณเจ้าเหยียบแล้ว ฉันใด แม้วรรณะแห่งมือ และเท้าของข้าพเจ้าก็จะมีสีเหมือนดอกหงอนไก่ ในที่ที่ข้าพเจ้าบังเกิดฉันนั้น เช่นกัน ขอให้ความสัมผัสจงเป็นเช่นกับความสัมผัสเยื่อหุ้มฝ่ายที่เขายี่แล้วถึง ๗ ครั้งทีเดียว” กุมารนั้น บำรุงพระปัจเจกพุทธเจ้าตลอด ๓ เดือน ได้ถวายไตรจีวร ในกาลที่ท่านปวารณาแล้วปัจเจกพุทธเจ้ามี บาตร และจีวรสมบูรณ์แล้ว ได้ไปยังภูเขาคันธมาทน์นั้น

แม้กุลบุตรนั้นท่องเที่ยวไปในเทวดา และมนุษย์ทั้งหลาย ในกาลแห่งพระผู้มีพระภาคของเราทั้งหลาย ได้ถือปฏิสนธิในเรือนของอสุกเศรชฐี ในกรุงกาฬัมปาคะ ตั้งแต่เวลาที่กุลบุตรนั้นถือ ปฏิสนธิ เครื่องบรรณาการหลายพันได้มาในตระกูลเศรชฐี ในวันเกิดนั้นทั่วทั้งเมืองได้มีสักการะ และสัสมานะเป็นอันเดียวกัน ต่อมาในวันตั้งชื่อของกุลบุตรนั้น มารดาบิดาคิดว่า ลูกของเราถือชื่อของ ตนมาแล้วทีเดียว รัศมีกายของเขาเหมือนรดไว้ด้วยทองคำสีสุกปลั่ง เพราะฉะนั้นพวกเขาจึงตั้งชื่อ กุมารนั้นว่าโสณกุมาร

ต่อมา มารดาบิดาของกุมารนั้น ให้พี่เลี้ยงนางนม ๖๐ คนบำรุงบุตรนั้นให้เจริญด้วยความสุขดุจดังเทพกุมาร การจัดแจงอาหารนี้ สำหรับกุมารนั้นได้มีแล้ว พวกคนรับใช้หว่านข้าวลงยังที่ ประมาณ ๖๐ กรีส หล่อเลี้ยงด้วยน้ำ ๓ อย่าง เทตม่น้ำนม และตม่น้ำหอมหลายพันตมรดลงในเหมือง น้ำที่ไหลเข้าไปในนาตอน เวลาที่รวงข้าวสาละเป็นน้ำนม ก็ล่อมั่วไว้อบๆ และปักหลักไว้ในระหว่างๆ เพื่อป้องกันการกระทำให้เป็นเดนของสัตว์ทั้งหลายมึงแก้วเป็นต้นและเพื่อจะให้รวงข้าวสละสลาย ซึ่งผ้าเนื้อละเอียดไว้บนหลัก เอาไม้พาดไว้ข้างบน คลุมด้วยเสื่อลำแพน กันม่านไว้อบรอบ จัดอารักขา ไว้ในที่รอบๆ ทุกแห่ง เมื่อข้าวกล้าสำเร็จแล้ว ก็ประพรมด้วยของหอม ๔ ชนิดอบด้วยของหอมชั้น เยี่ยมไว้ข้างบนที่ฉาง คนหลายพันคนลงนาเกี่ยวรวงข้าวสาละ ทำเป็นกำแล้วมัดด้วยเชือก ตากให้แห้ง ต่อจากนั้น ลาดของหอมที่พื้นล่างของฉางแผ่รวงข้าวสาละไว้ข้างบนแผ่ไปให้มีช่องในระหว่างแต่ละรวง อย่างนั้นจนเต็มฉางแล้วจึงปิดประตู เมื่อครบ ๓ ปีจึงเปิดฉาง ในเวลาที่เปิดทั่วทั้งเมืองก็มีกลิ่นหอม อบอวลเมื่อตำข้าวสาละ พวกนักเลงก็ได้มาซื้อเอากลับไป ส่วนจุฬัญญูฐากได้รำไป คนทั้งหลายก็เลือก เก็บเอาข้าวสารแห่งข้าวสาละที่ตำแล้วไป คนเหล่านั้นใส่ไว้ในกระเช้าแฝกทองจุ่มลงครั้งเดียวในชาตีส ที่ยังร้อน ซึ่งกรองถึง ๗ ครั้งแล้วขนมา ยกขึ้น ข้าวที่ยกขึ้นพ่นน้ำแล้ว ก็เป็นเหมือนดอกมะลิ คนทั้งหลายใส่โภชนะนั้นไว้ในภาตทอง วางไว้บนลาดภาชนะเงินที่เต็มไปด้วยข้าวปายาสที่มีน้ำน้อยยัง ร้อนอยู่ถือไปตั้งไว้ข้างหน้าบุตรเศรชฐี

เขาบริโภคมายังอัฐภาพของตนให้เป็นไป ล้างปากด้วยน้ำที่ผสมด้วยของหอมแล้วล้างมือ และเท้า ต่อจากนั้นพวกคนรับใช้ได้นำอมเครื่องอบปากมีประเภทต่างๆ เข้าไปให้บุตรเศรชฐีนั้นซึ่งล้างมือ

และทำแล้ว ลาดเครื่องลาดที่วิจิตรด้วยผ้าเปลือกไม้ชั้นดีในที่บุตรเศรษฐีนั้นเหยียบ ฝ่ามือ และฝ่าเท้า ของบุตรเศรษฐีนั้นมีสีเหลืองเหมือนดอกหงอนไก่ความสัมผัสได้เป็นเหมือนความสัมผัสฝ้ายที่เขายีแล้ว ถึง ๗ ครั้ง คนที่มีเหมือนแก้วมณี และแก้วกุนทลเกิดที่ฝ่าเท้า เวลาบุตรเศรษฐีนั้นโกรธใครๆ แล้วก็จะพูดว่า จงรู้ไว้ เราจะเหยียบพื้นดิน เมื่อเขาเจริญวัย มารดาบิดาให้สร้างปราสาท ๓ หลัง ซึ่งเหมาะสมแก่ ๓ ฤดู และให้หญิงนักฟ้อนรำปรนนิบัติ บุตรเศรษฐีนั้นเสวยมหาสมบัติ อยู่อาศัยเหมือนเทวดา

ต่อมา เมื่อพระศาสนาของเราทั้งหลายทรงบรรลุพระสัพพัญญุตญาณ ทรงประกาศ พระธรรมจักรที่ประเสริฐ ทรงอาศัยกรุงราชคฤห์ประทับอยู่ บุตรเศรษฐีถูกพระเจ้ามคธรับสั่งให้เข้าเฝ้า เพื่อทอดพระเนตรคนที่ฝ่าเท้า แล้วส่งไปเฝ้าพระศาสดาพร้อมกับชาวบ้าน ๘๐,๐๐๐ คน ได้ฟัง พระธรรมเทศนา ก็ได้ศรัทธา จึงขอบรรพชากับพระศาสดา ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสถามเขาว่า มารดาบิดาอนุญาตเธอแล้วหรือ ทรงสดับว่า ยังมีได้อนุญาต จึงทรงห้ามไว้ โสณะ ตถาคตไม่ให้บุตรที่ มารดาบิดาไม่อนุญาตบวช เขาได้รับพระดำรัสของพระตถาคตด้วยเศียรเกล้าว่า ดิละ พระผู้มีพระภาค แล้วไปยังสำนักของมารดาบิดาให้มารดาบิดาอนุญาต แล้วจึงกลับมาเฝ้าพระศาสดา ได้บวชในสำนัก ของภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง นี้ เป็นความย่อในเรื่องนี้แต่โดยพิสดาร วิธีบรรพชาของท่านมาแล้วในพระบาลีนั้น

เมื่อท่านได้บรรพชาอุปสมบทแล้ว อยู่ในกรุงราชคฤห์ พวกญาติสาโลหิตและเพื่อนเห็น เพื่อนคบจำนวนมากต่างก็นำสักการะ และสัมนามะมาถวาย กล่าวสรรเสริญความสำเร็จแห่งรูป ถึงชน เหล่าอื่นก็พากันมาดู พระเถระคิดว่า ชนเป็นจำนวนมากยังสำนักของเรา เราจักสามารถทำกรรมใน กัมมัญฐาน หรือในวิปัสสนาได้อย่างไรเอาเถิด เราพึงรับกัมมัญฐานในสำนักของพระศาสดาแล้วไปยังป่า ชำสีตวัน กระทำสมณธรรม เพราะว่าชนจำนวนมากเกลียดป่าช้า จักไม่ไปในที่นั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ กิจ ของเราจักถึงที่สุด จึงรับเอากัมมัญฐานในสำนักของพระศาสดา ไปยังป่าชำสีตวันเริ่มบำเพ็ญสมณ ธรรม ท่านคิดว่า ร่างกายของเราละเอียดอย่างยิ่งแต่ใครๆ ไม่อาจจะให้ถึงความสุขด้วยความสุขได้เลย เราถึงแม้จะลำบากกายก็ควรบำเพ็ญสมณธรรม จากนั้น ท่านจึงอธิษฐานการยืน และการจงกรมท่านนั้น แล้วทำความเพียร พ้นฝ่าเท้าที่ละเอียดอ่อนของท่านเกิดบวม แตกเป็นแห่งๆ ที่จงกรมได้มีแต่เลือด อย่างเดียวเท่านั้นเมื่อทำเดินไม่ได้ ท่านก็พยายามจงกรมด้วยเข่าบ้าง ด้วยมือบ้าง ถึงท่านจะทำความ เพียรอย่างหน้อย่างนี้ก็ไม่อาจจะให้คุณแม้เพียงโอกาสเกิดขึ้นได้ จึงคิดว่า แม้หากว่าผู้อื่นพึงปรารถนา ความเพียรก็พึงเป็นเช่นกับเรา นี้ แต่เราพยายามอยู่อย่างนี้ ก็ไม่อาจจะให้มรรค หรือ ผลเกิดขึ้นได้ เรา ไม่ได้อุคฆฏิตัญญบุคคล ไม่ใช่วิปจิตัญญบุคคล ไม่ใช่เนยยบุคคลแน่แท้ เราพึงเป็นปทปรมบุคคล ประโยชน์อะไรแก่เราด้วยบรรพชา เราจะสึกออกไปบริโภคโภคะ และทำบุญทั้งหลาย

สมัยนั้น พระศาสดาทรงทราบความปริวิตกของพระเถระ เวลาเย็นทรงมีหมู่ภิกษุแวดล้อม เสด็จไปสีตวันนั้น ทอดพระเนตรเห็นที่จงกรมเปื้อนเลือด ทรงโอวาทพระเถระด้วยพระโอวาทเปรี๊ยะ ด้วยพิน ตรัสบอกกัมมัญฐานแก่ท่าน เพื่อประโยชน์แก่การระงับ และการประกอบความเพียร แล้วเสด็จไปยังภูเขาคิชฌกูฏตามเดิม ฝ่ายพระโสณเถระได้โอวาทเฉพาะพระพักตร์ของพระตถาคตแล้ว ไม่นานนักก็ดำรงอยู่ในอรหัตผล ต่อมาภายหลัง พระศาสดาทรงมีหมู่ภิกษุแวดล้อม ทรงแสดงธรรม อยู่ในพระเชตวัน ทรงตั้งพระเถระไว้ในตำแหน่งเลิศกว่า ภิกษุทั้งหลายผู้ปรารถนาความเพียร ดังนี้

๓.๒.๓ หลักธรรมที่สนับสนุนให้บรรลุนิพพานของพระอัญญาโกณฑัญญะ

พระธรรมที่ทรงแสดงก่อนที่พระอัญญาโกณฑัญญะจะบรรลุนิพพานในที่นี้ หมายถึง เหตุการณ์ที่ภิกษุปัญจวัคคีย์ได้พบและได้ฟังพระธรรมเทศนาจากพระพุทธเจ้า ซึ่งมีพระดำรัสที่ตรัส และพระธรรมที่ทรงแสดงแก่ภิกษุปัญจวัคคีย์หัวหน้าของภิกษุปัญจวัคคีย์คือ พระอัญญาโกณฑัญญะได้บรรลุนิพพานเป็นพระอรหันต์บุคคลตั้งแต่ชั้นพระโสดาบันจนถึงชั้นพระอรหันต์ตามที่ปรากฏใน คัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทกล่าวโดยสังเขปดังนี้

ภิกษุปัญจวัคคีย์ยอมรับว่า พระพุทธองค์เพิ่งจะประกาศว่า พระองค์เป็นพระอรหันต์ตรัสรู้เองโดยชอบเป็นครั้งแรกจึงเกิดศรัทธาตั้งมั่นในพระพุทธองค์ตั้งใจฟังด้วยดีพระองค์ทรงทราบด้วยพระญาณว่า บัดนี้ ภิกษุปัญจวัคคีย์เป็นผู้มีจิตควรมีจิตอ่อนปราศจากนิวรณ์ทรงทราบชัดว่า เมื่อตรัสธัมมจักกัปปวัตตนสูตร^{๑๖} นี้แล้วพระอัญญาโกณฑัญญะจักได้บรรลุนิพพานเป็นคนแรกได้รับอุปสมบทเป็นภิกษุรูปแรกในพระพุทธศาสนาใจความแห่งธัมมจักกัปปวัตตนสูตรนั้นอาจกล่าวโดยสังเขปดังนี้ พระพุทธองค์ตรัสสอนว่า ที่สุด ๒ อย่างนี้ บรรพชิตไม่พึงปฏิบัติ คือ

๑. กามสุขัลลิกานุโยคในกามทั้งหลาย (การหมกมุ่นอยู่ด้วยกามสุขในกามทั้งหลาย) เป็นธรรมอันทรามไม่ประกอบด้วยประโยชน์

๒. อัตตกิลมณานุโยค (การประกอบความเดือดร้อนแก่ตน) เป็นทุกข์ไม่ใช่ข้อปฏิบัติของพระอริยะไม่ประกอบด้วยประโยชน์

มีคำอธิบายว่า การปฏิบัติใน ๒ แนวทางนี้ เป็นการปฏิบัติที่ไม่ส่งเสริมให้เกิดศีลสมาธิ และปัญญาแต่เป็นทางเสื่อมของศีลสมาธิ และปัญญา^{๑๗}

มัชฌิมาปฏิปทาไม่เอียงเข้าใกล้ที่สุด ๒ อย่างนั้นตถาคตได้ตรัสรู้เป็นปฏิปทาก่อให้เกิดจักขุก่อให้เกิดญาณเป็นไปเพื่อสงบระงับเพื่อยิ่งเพื่อตรัสรู้เพื่อนิพพาน ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘ นี่คือนิพพานปฏิปทา สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติและสัมมาสมาธิ

อริยมรรคมีองค์ ๘ นี่คือนิพพานปฏิปทาเป็นข้อปฏิบัติที่พระตถาคตได้ตรัสรู้เป็นปฏิปทาก่อให้เกิดจักขุก่อให้เกิดญาณเป็นไปเพื่อสงบระงับเพื่อยิ่งเพื่อตรัสรู้เพื่อนิพพานอริยมรรคมีองค์ ๘ นี้จัดอยู่ในโพธิปักขิยธรรมเป็นธรรมนำไปสู่การบรรลุผลนิพพานนั่นเองอริยมรรคข้อแรกคือ สัมมาทิฐิ ได้แก่ ความรู้ในอริยสัจ ๔ ในอรรถกถาขยายความไว้ว่า สัมมาทิฐิมี ๕ ชนิด ได้แก่

๑. กัมมัสสกตาสัมมาทิฐิ (ความเห็นชอบเกี่ยวกับกรรม)
๒. ฌานสัมมาทิฐิ (ความเห็นชอบเกี่ยวกับฌาน)
๓. วิปัสสนาสัมมาทิฐิ (ความเห็นชอบที่เกิดร่วมกับวิปัสสนา)
๔. มรรคสัมมาทิฐิ (ความเห็นชอบที่เกิดร่วมกับมรรคญาณ)
๕. ผลสัมมาทิฐิ (ความเห็นชอบที่เกิดร่วมกับผลญาณ)

^{๑๖} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓-๑๘/๒๐-๒๕.

^{๑๗} พระโสภณมหาเถระ (มหาสียาตอ), ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร, หน้า ๕๔-๖๐.

ในวิวัฏฐสูตร^{๑๘} พระพุทธองค์ได้จำแนกมรรคมงคล ๘ ไว้ดังนี้ คือ

๑. สัมมาทิฐิรู้ในอริยสัจ ๔

๒. สัมมาสังกัปปะความดำริในการออกจากกามในความไม่พยาบาท และในการไม่เบียดเบียน

๓. สัมมาวาจาเจตนาเป็นเหตุเว้นวจีทุจริต ๔

๔. สัมมากัมมันตะเจตนาเป็นเหตุเว้นจากปาณาติบาตจากอกุศลนาทาน และจากข้อปฏิบัติอันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์

๕. สัมมาอาชีวะการละมิจฉาอาชีวะเลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีวะ

๖. สัมมาวายามะความเพียรในสัมมปปธาน ๔

๗. สัมมาสติสติในการปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔

๘. สัมมาสมาธิการบรรลุปฐมฌานจนถึงจุตถฌาน

ทรงแสดงว่า ทุกขอริยสัจ ได้แก่ ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความประสบสิ่งอันไม่เป็นที่รัก ความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รัก ปราศจากสิ่งใดไม่ได้ สิ่งนั้นก็เป็ทุกขว่า โดยย่ออุปาทานขันธ ๕ เป็ทุกข

ทุกขสมุทยอริยสัจ ได้แก่ ต้นเหตุทำให้เกิดอีกประกอบด้วย ความเพลิตเพลิต และความกำหนดเพลิตเพลิตในอารมณ์นั้นๆ ได้แก่ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา

ทุกขนิโรธอริยสัจ คือความดับตัณหาไม่เหลือด้วยวิราคะ ความสละ ความสละคืน ความพ้น ความไม่อาลัยในตัณหา

ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ ได้แก่ อริยมรรคมงคล ๘

จักขุญาณปัญญาวริชาแสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า นี ทุกขอริยสัจทุกขอริยสัจนี้ ควรกำหนดรู้แล้วตรัสว่า ทุกขอริยสัจนี้ เราได้กำหนดรู้แล้ว นี ทุกขสมุทยอริยสัจ ทุกขสมุทยอริยสัจนี้ ควรละแล้วตรัสว่า ทุกขสมุทยอริยสัจนี้ เราละได้แล้ว นี ทุกขนิโรธอริยสัจทุกขนิโรธอริยสัจนี้ ควรทำให้แจ้งตรัสว่า ทุกขนิโรธอริยสัจนี้ เราได้ทำให้แจ้งแล้ว นี ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจนี้ ควรเจริญทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจนี้ เราได้เจริญแล้ว^{๑๙} ในพระสูตรนี้ ทรงแสดงความรู้เกี่ยวกับอริยสัจ ๔ ว่า มี ๓ ชั้น ความรู้ (ญาณ) ในอริยสัจ ๔ แบ่งเป็น ๓ ชั้น ได้แก่

๑. สัจจญาณ คือ ความเข้าใจความจริงเกี่ยวกับอริยสัจเช่นเข้าใจว่า อุปาทานขันธ ๕ คือทุกข (ขันธอันประกอบด้วยอุปาทาน ได้แก่ ขันธ ๕)

๒. กิจจญาณ คือ ความเข้าใจในสิ่งที่จะต้องปฏิบัติ ได้แก่ เข้าใจว่า ทุกขสัจ เป็นธรรมที่ควรกำหนดรู้

๓. กตญาณ คือ ความเข้าใจว่า หน้าที่นั้นตนได้ทำสำเร็จแล้ว ได้แก่ เข้าใจว่าได้กำหนดรู้ทุกขสัจแล้ว^{๒๐}

^{๑๘} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๘/๑๐-๑๓.

^{๑๙} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓-๑๘/๒๐-๒๕.

^{๒๐} พระโสภณมหาเถระ (มหาสิสยาตอ), ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร, หน้า ๒๗๖-๒๗๘.

ทรงแสดงวิธีปฏิบัติในอริยสัจ ๔ เหล่านี้ว่าโดยสังเขปบรรดาอริยสัจ ๔ ทุกขสัจ คือ อุปาทานขันธ ๕ เป็นสภาวะที่ควรกำหนดรู้ สมุทัยสัจ คือ ตัณหาเป็นธรรมที่ควรละ นิโรธสัจเป็นธรรมที่ควรทำให้แจ้ง มรรคสัจ คือ มรรคมิถิระ ๘ เป็นธรรมที่ควรเจริญให้มีบริบูรณ์ในตน

ทรงแสดงว่า ญาณทัสสนะ สัพพัญญุตญาณ ตามความเป็นจริงของเราในอริยสัจ ๔ เหล่านี้ ๓ รอบ ๑๒ อากาโร^{๒๑} นี้ ยังไม่หมดจดดีตราบไต่เราก็ก็น่าไม่ยืนยันว่า เป็นผู้ตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยมในโลกกับทั้งเทวโลกมารโลกพรหมโลกในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณะพราหมณ์เทวดา และมนุษย์ตราบนั่นเมื่อใดความรู้เห็นตามเป็นจริงของเรา ในอริยสัจ ๔ เหล่านี้ ๓ รอบ ๑๒ อากาโรนี้ หมดจดดีแล้วเมื่อนั้นเราจึงได้ยืนยันว่า เป็นผู้ตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยมในโลกกับทั้งเทวโลกมารโลกพรหมโลกในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณะพราหมณ์เทวดา และมนุษย์ญาณทัสสนะเกิดขึ้นแก่เราว่า ความพ้นของเราไม่กำเริบชาตินี้ เป็นชาติสุดท้ายบัดนี้ ภพใหม่ไม่มีอีก ครั้นเมื่อตรัสพระสูตรนี้ ภิกษุปัญจวัคคีย์มีใจยินดีต่างชื่นชมพระภาสิตของพระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อตรัสเวยายการณนี้ อยู่ธรรมจักขุอันปราศจากธุลีปราศจากมลทินได้เกิดแก่ท่านพระโกณฑัญญะว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดาสิ่งนั้นทั้งปวงมีความดับไปเป็นธรรมดา

ข้อความนี้ แสดงว่า ท่านพระอัญญาโกณฑัญญะได้บรรลุธรรมในขณะนั่งฟังธรรม ได้บรรลุธรรมก่อนที่จะแสดงพระสูตรนี้ จบพระโสณมหาเถระ มหาสีสยาตอ^{๒๒} ได้กล่าวไว้ว่า ท่านพระอัญญาโกณฑัญญะสามารถพัฒนาอริยมรรคมิถิระ ๘ จนบรรลุมรรคผลในขณะที่ได้ฟังคำอธิบายเกี่ยวกับทางสายกลางเมื่อได้ฟังว่า ทุกขสัจเป็นธรรมที่ควรกำหนดรู้ มรรคสัจเป็นธรรมที่ควรอบรม ได้กำหนดรู้อุปาทานขันธ และเจริญอริยมรรคมิถิระ ๘ ไปพร้อมกันจนบรรลุธรรมท่านได้ดวงตาเห็นธรรมมีความรู้เห็นตามเป็นจริงด้วยปัญญาได้บรรลุธรรมเป็นพระอริยบุคคลชั้นโสดาบันเป็นคนแรก ในฐานะสาวกอรธกถาทั้งหลาย^{๒๓} ว่า ท่านดำรงอยู่ในโสดาปัตติผลพร้อมกับพรหม ๑๘ โภคิในการแสดงธัมมจักกัปปวัตตนสูตรนี้ ภิกษุปัญจวัคคีย์มีเฉพาะท่านรูปเดียวบรรลุธรรมส่วนท่านวัปปะเป็นต้นนอกนี้ไม่ได้บรรลุธรรมในวันเดียวกันนี้

ครั้งนั้นท่านพระอัญญาโกณฑัญญะได้เห็นธรรมแล้วบรรลุธรรมแล้วรู้แจ้งธรรมแล้วยังลงสู่ธรรมแล้วข้ามความสงสัยแล้วปราศจากความแคลงใจถึงความเป็นผู้แก้แล้วถ้าไม่ต้องเชื่อผู้อื่นในคำสอนพระศาสดาได้กราบทูลขอบรรพชาอุปสมบทกับพระผู้มีพระภาคเจ้าพระพุทธรองค์ทรงให้ท่านอุปสมบทด้วยพระดำรัสว่า “เธอจงมาเป็นภิกษุเถิด” แล้วตรัสต่อไปว่า “ธรรมอันเรากล่าวดีแล้วเธอจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด” พระดำรัสนี้ เรียกว่า “เอหิภิกขุอุปสัมปทา”

ในวันต่อมาพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงโอวาทสั่งสอนภิกษุที่เหลือด้วยธรรมกถาธรรมจักขุอันปราศจากธุลีปราศจากมลทินได้เกิดขึ้นแก่ท่านพระวัปปะ และท่านพระภัททิยะว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดาสิ่งนั้นทั้งปวงมีความดับไปเป็นธรรมดา” ท่านทั้ง ๒ นั้นได้เห็นธรรมแล้วบรรลุธรรมแล้วรู้แจ้งธรรมแล้วยังลงสู่ธรรมแล้วข้ามความสงสัยแล้วปราศจากความแคลงใจถึงความเป็นผู้

^{๒๑} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๖/๒๓.

^{๒๒} พระโสณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร, หน้า ๓๓๐-๓๓๑.

^{๒๓} ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๑๖๒/๔๓๕.

แกแล้วถ้าไม่ต้องเชื่อผู้อื่นในคำสอนของพระศาสดาท่านจึงได้กราบทูลขอบรรพชาอุปสมบทกับพระผู้มีพระภาคเจ้าพระพุทธรองค์ทรงให้ทั้ง ๒ รูปนี้ อุปสมบทด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทาเช่นกัน

ต่อมาพระผู้มีพระภาคเจ้า และภิกษุปัจฉะวัตคีย์ทั้งหมดเป็น ๖ รูปได้ยังอัตภาพให้เป็นไปด้วยบิณฑบาตที่ภิกษุ ๓ รูป ที่ได้อุปสมบทแล้วนำมาเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงโอวาทสั่งสอนด้วยธรรมิกถาธรรมจักขุอันปราศจากธุลีปราศจากมลทินได้เกิดแก่ท่านพระมหานามะ และท่านพระอัสสชิว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดาสิ่งนั้นทั้งปวงมีความดับไปเป็นธรรมดา ท่านทั้ง ๒ นั้นได้เห็นธรรมแล้ว บรรลุธรรมแล้ว รู้แจ้งธรรมแล้ว หยั่งลงสู่ธรรมแล้วได้กราบทูลขอบรรพชาอุปสมบทกับพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ทรงให้ท่านทั้ง ๒ นั้นอุปสมบทด้วยวิธีเดียวกัน

จากข้อความนี้ พบว่า ภิกษุปัจฉะวัตคีย์ทั้ง ๕ ได้บรรลุธรรมเป็นพระอริยบุคคลชั้นโสดาบันตามลำดับดังนี้ คือ พระอัญญาโกณฑัญญะบรรลุธรรมในวันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๘ พระวัปปะและพระภัททิยะบรรลุธรรมในวันแรม ๑ ค่ำเดือน ๘ พระมหานามะ และ พระอัสสชิบรรลุธรรมในวันแรม ๒ ค่ำเดือน ๘ ส่วนในอรรถกถา^{๒๔} กล่าวว่ามีการบรรลุธรรมวันละ ๑ รูปเท่านั้น และกล่าวว่า ในแรม ๕ ค่ำ ได้บรรลุอรหัตผลทุกรูป

ครั้นถึงวันแรม ๕ ค่ำเดือน ๘ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ตรัส อนัตตลักขณสูตร^{๒๕} แก่ภิกษุปัจฉะวัตคีย์ใจความพระสูตรนี้ว่า รูปเป็นอนัตตา ถ้ารูปนี้ เป็นอัตตาแล้ว รูปนี้ ไม่พึงเป็นไปเพื่ออาพาธและบุคคลพึงได้ในรูปว่า รูปของเราจะเป็นอย่างนี้ รูปของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้น ภิกษุทั้งหลายก็เพราะรูปเป็นอนัตตา ฉะนั้นรูปจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และบุคคลย่อมไม่ได้ในรูปว่า “รูปของเราจะเป็นอย่างนี้ รูปของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้น ภิกษุทั้งหลายเวทนาเป็นอนัตตา สัญญาเป็นอนัตตา สังขารทั้งหลายเป็นอนัตตา วิญญาณเป็นอนัตตา พวกเธอเข้าใจข้อนี้้อย่างไรรูปเที่ยง หรือไม่เที่ยง ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า ก็สิ่งใดไม่เที่ยงสิ่งนั้นเป็นทุกข์ หรือเป็นสุข เป็นทุกข์พระพุทธเจ้าข้า ก็สิ่งใดไม่เที่ยงเป็นทุกข์มีความแปรผันเป็นธรรมดาควรหรือ ที่จะเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา ข้อนี้ไม่ควรเลยพระพุทธเจ้าข้า

ตรัสถามถึงเวทนาสัญญาสังขารทั้งหลายวิญญาณ ดังนี้ รูปอย่างใดอย่างหนึ่งที่เป็นอดีตอนาคต และปัจจุบันภายใน หรือภายนอกหยาบ หรือ เล็กเอียด หรือประณีตไกล หรือใกล้ทั้งหมดนั้นเธอทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ฯลฯ สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ฯลฯ สังขารทั้งหลายอย่างใดอย่างหนึ่ง ฯลฯ วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่ง ฯลฯ อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสัญญา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสังขารทั้งหลาย ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่ายย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัดจิตย่อมหลุดพ้นเมื่อจิตหลุดพ้นแล้วย่อมมีญาณว่าหลุดพ้นแล้วอริยสาวกย่อมรู้ชัดว่า “ชาติสิ้นแล้วพรหมจรรย์ได้อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี” พระองค์ได้ตรัส อนัตตลักขณสูตร

^{๒๔} อก.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๑/๑๔๖/๒๔๑-๒๕๗.

^{๒๕} วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๐-๒๔/๒๗-๓๑.

นี้แล้วภิกษุปัญจวัคคีย์ต่างมีใจยินดี ขึ้นชมภาสิตของพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อตรัสเวรยากรรมนี้ จิตของภิกษุปัญจวัคคีย์ได้หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายเพราะไม่ถือมั่น

๓.๒.๔ หลักธรรมที่สนับสนุนให้บรรลุธรรมของพระโสมโกฬิวิสเถระ

สติปัฏฐาน ๔ ได้แก่ การตั้งสติสัมปชัญญะเพียรพิจารณา กาย เวทนา จิต และธรรมเพื่อกำจัดอภิชฌา และโทมนัสในโลกได้ ในมหาสติปัฏฐานสูตร พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า ภิกษุทั้งหลายทางนี้เป็นทางเดียวเพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงโสกะ และปริเทวะ เพื่อบรรลุญาตรธรรมเพื่อให้แจ้งนิพพานทางนี้ คือ สติปัฏฐาน ๔ ประการ^{๒๖} ในการปฏิบัติแยกพิจารณาเป็น ๔ ประการ คือ

๑. การพิจารณา กายในกาย แบ่งออกเป็น ๖ หมวด คือ พิจารณาลมหายใจเข้า ลมหายใจออก อานาปานสติ พิจารณาอิริยาบถ พิจารณาสัมปชัญญะ พิจารณาสังขยัญญะ พิจารณาธาตุ พิจารณาซากศพให้รู้เห็นตามความเป็นจริงว่า เป็นเพียงกาย ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา

๒. การพิจารณาเห็น เวทนาในเวทนา ทั้งหมด คือ พิจารณาความรู้สึกสุขทุกข์ ไม่ใช่สุข ไม่ใช่ทุกข์ อุเบกขา ในตัวเองแบ่งเป็น ๘ ประการ ให้รู้เห็นตามความเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงเวทนา ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา

๓. การพิจารณาเห็น จิตในจิต คือ พิจารณาจิตของตนให้เห็นสภาวะตามที่ปรากฏในขณะนั้นๆ และรู้ชัดตามความเป็นจริงแบ่งเป็น ๑๐ ประการ ตามสภาวะของจิต เช่นจิตมีราคะก็รู้ชัดว่า จิตมีราคะ จิตปราศจากราคะ ก็รู้ชัดว่า จิตปราศจากราคะ ตามที่เป็นไปในขณะนั้นๆ

๔. การพิจารณาเห็น ธรรมในธรรม ทั้งหมด คือ พิจารณาในขณะนั้นๆ ว่ามีธรรมอะไรเกิดอยู่ในจิตของตน ก็รู้ชัดธรรมนั้นๆ แบ่งออกเป็น ๕ หมวด คือ นิ वर्ณ ๕ ชั้น ๕ อายุตนะ ๑๒ โพชฌงค์ ๗ อริยสัจ ๔ ว่าอะไรเป็นอย่างไรมีตัวตน หรือดับไปได้อย่างไรตามที่เป็นจริงของมันอย่างนั้นๆ

สติปัฏฐาน เป็นคำไวพจน์ของสัมมาสติ^{๒๗} คือ การระลึกชอบสัมมาสตินี้ พระพุทธองค์ตรัสว่า มีอารมณ์ ๔ ประเภท คือ กอจรูป เวทนา จิต และธรรม การปฏิบัติธรรมแม้สติปัฏฐานจะมี ๔ อย่าง แต่ทรงเน้นเรื่องการเจริญกายนุปัสสนามากกว่าสติปัฏฐานอื่น สติปัฏฐาน ๔ นี้ ครอบคลุมวิธีปฏิบัติวิปัสสนาทั้งหมดทุกข้อจึงกล่าวว่า เป็นทางสายเอก เอกายโน มคโค

๓.๒.๕ สัมมปปธาน ๔

สัมมปปธาน ๔ หรือในบางสูตรเรียกว่า ปธาน ๔ คือมีความเพียร ๔ ประการ มีเนื้อความในสุตตันตปิฎกอยู่ ๒ สูตร คือ ปธานสูตร และสังวรสูตร มีความย่อว่า สัมมปปธาน ๔ ประการ คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมยังฉันทะให้เกิด

๑. สังวรปธาน ได้แก่ ความพยายามปรารภความเพียร ประคองจิต ตั้งจิตมั่น เพื่อไม่ให้อกุศลธรรมอันลามกที่ยังไม่เกิดเกิดขึ้น

^{๒๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๓๒-๔๐๕/๓๐๑-๓๔๐.

^{๒๗} พระคันธสาราภิวงศ์, โพธิปักขิยธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: บุญศิริการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๒๒.

๒. ปหานปธาน ได้แก่ความเพียร ประการความเพียร ประคองจิต ตั้งจิตมั่น เพื่อละอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

๓. กาวนาปธาน ได้แก่ความพยายาม ประการความเพียร ประคองจิต ตั้งจิตมั่น เพื่อให้อกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น

๔. อนรักขนาปธาน ได้แก่ความพยายาม ประการความเพียร ประคองจิต ตั้งจิตมั่น เพื่อความตั้งมั่น เพื่อความไม่หลงลืม เพื่อความไพบูลย์ เพื่อความเจริญ เพื่อให้บริบูรณ์แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว^{๒๘}

สัมมปปธาน ๔ เป็นหมวดธรรมที่กล่าวถึงความเพียร ๔ ประการข้างต้น เปรียบเหมือนการวางหลักการในการปฏิบัติไว้เป็นหลักใหญ่ ๆ ๔ ประการ เพียงแต่ผู้ปฏิบัติเข้าใจในหลักการแล้วก็สามารถปฏิบัติให้เป็นไปตามหลักการที่วางไว้ อะไรที่นอกไปจากหลักการเหล่านี้ก็ไม่ทำ ทำไปตามหลักการอย่างเคร่งครัดก็จะบรรลุจุดประสงค์คือคือมรรคผลนิพพานได้ ส่วนรายละเอียดมีได้วางไว้เพราะเป็นที่เข้าใจกันดีอยู่แล้ว อะไรคือความชั่วที่ต้องละเว้น สังวรระวัง อะไรคือความดีที่ต้องหมั่นประกอบอยู่เนื่อง ๆ พร้อมระวังรักษาไว้ให้พอกพูนยิ่งขึ้น

๓.๒.๖ อิทธิบาท ๔

อิทธิบาท ๔ คุณธรรมเครื่องให้ถึงความสำเร็จ คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่ปรารถนา คำว่า อิทธิ ได้แก่ ความสำเร็จ ความเข้าถึงซึ่งธรรมเหล่านั้น บุคคลใดที่ต้องการความสำเร็จในชีวิตต้องใช้คุณธรรมข้อนี้ ในการดำเนินชีวิตตั้งแต่เรื่องเล็กน้อยไปจนถึงเรื่องที่ใหญ่โต แม้กระทั่งเรื่องมรรค ผล นิพพาน ก็ต้องใช้คุณธรรมข้อนี้ เช่นเดียวกับอิทธิบาท ๔ ได้แก่

๑. ฉันทะ ความพอใจ คือ ความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักที่จะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอและปรารถนาที่จะทำได้ผลดียิ่งๆ ขึ้นไป

๒. วิริยะ ความเพียร คือ ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระไม่ทอดทิ้ง

๓. จิตตะ ความคิด คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิตฝึกฝนไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่าน เลื่อนลอยไป

๔. วิมังสา ความไตร่ตรองหรือทบทวน คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญ ตรวจสอบตรองหาเหตุผล และตรวจสอบข้อสงสัยหย่อนในสิ่งที่ทำ มีการวางแผน วัตถุประสงค์ คัดค้านวิธีแก้ไขปรับปรุงเป็นต้น

สำหรับอิทธิบาท ๔ เป็นข้อความที่มุ่งสู่มรรคผลนิพพานเป็นสำคัญนั้นดังนี้ อิทธิบาท ๔ คือ ๑.) ภิกษุในศาสนานี้เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วย ฉันทสมาธิปธานสังขาร ๒.) เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วย วิริยะสมาธิปธานสังขาร ๓.) เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วย จิตตสมาธิปธานสังขาร ๔.) เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วย วิมังสาสมาธิปธานสังขาร ซึ่งหมายถึง อิทธิบาทในสัมมปปธาน การปฏิบัติตามหลักอิทธิบาท ๔ เพื่อการบรรลุธรรมนั้น ต้องดำเนินไปตามแนวข้างต้น คือ การใช้อิทธิ

^{๒๘} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๙๘/๑๐๘.

บาท ๔ ประกอบเข้ากับสัมมัตถาน ๔ เป็นการใช้อิทธิบาทในการละความชั่ว และทำความดีให้ถึงพร้อม ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของการปฏิบัติธรรม คือ การบรรลุมรรค ผล นิพพาน แต่องค์ธรรมของอิทธิบาท ๔ นั้น เป็นองค์ธรรมที่สามารถใช้ไปได้อย่างกว้างขวางสำหรับผู้ที่ต้องการผลสำเร็จในทุกๆ สิ่งทีพึงประสงค์ เพียงแต่นำองค์ธรรมนี้ ไปปฏิบัติให้ตรงตามเหตุปัจจัยของความต้องการสำเร็จสิ่งนั้นๆ ตัวอย่างเช่น อยากประสบผลสำเร็จในการเป็นนักร้อง ก็ต้องอยากเป็นนักร้อง คือ ฉันทะ เมื่ออยากแล้วก็ต้องมีความเพียรในการฝึกฝนร้องเพลง โดยอาจเริ่มจากการเข้าโรงเรียนร้องเพลง หัดร้องตามต้นฉบับ ฝึกการออกเสียง คือ วิริยะ เอาใจใส่ไม่ทอดธุระ คือ ใสใจคอยติดตาม สนใจติดตาม คือ จิตและรู้จักศึกษาแก้ไขข้อบกพร่อง และปรับปรุงเทคนิคต่างๆ ในการร้องเพลงอยู่เสมอ รับฟังคำแนะนำ คำติชม คือ วิมังสา เมื่อทำได้อย่างนี้ บุคคลนั้นก็ประสบผลสำเร็จในการร้องเพลงให้ไพเราะ ส่วนถ้าต้องการให้มีชื่อเสียงโด่งดังในอาชีพนักร้องก็ต้องมีองค์ประกอบเพื่อความสำเร็จในการเป็นนักร้องอาชีพอีกซึ่งก็มีปัจจัยต้องนำมาพิจารณา และปฏิบัติตามกระบวนการนั้นๆ อย่างนี้ เรียกว่าสามารถนำเอาอิทธิบาท ๔ แม้ในเรื่องอื่น เช่น การเรียนการประกอบอาชีพ การเป็นนักกีฬา เป็นต้น

๓.๒.๗ อินทรีย์ ๕

อินทรีย์ แปลว่า ความเป็นใหญ่มีอยู่ ๕ ประการ คือ ๑. ศรัทธา เป็นใหญ่ในความเชื่อ เช่น (๑) กัมมสัทธา เชื่อเรื่องของกรรม ได้แก่การทำดี พุทธดี คิดดี ถือว่าเป็นกุศลกรรม ย่อมทำให้ได้รับความสุข ถ้าทำชั่ว พุทธชั่ว คิดชั่ว เป็นอกุศลกรรม ทำผู้ประพฤติให้ได้รับความทุกข์ (๒) วิปากสัทธา เชื่อผลของกรรม ได้แก่สัตว์ทั้งหลายที่ได้รับความสุขอยู่ในขณะนี้ ก็เพราะเนื่องจากผลกรรมที่ตนได้ทำดีไว้ในอดีต สัตว์ทั้งหลายได้รับความเดือดร้อนอยู่ในขณะนี้ ก็เนื่องจากผลกรรมที่สืบเนื่องมาจากเหตุได้ประพฤติปฏิบัติชั่วไว้ในอดีตที่ผ่านมา (๓) กัมมสสกาตาสัทธา คือ สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงมีกรรมเป็นของๆ ตน ได้แก่ เห็นว่า สัตว์ทั้งหลายในโลกนี้ เกิดขึ้นมาแล้วไม่เหมือนกัน บ้างก็ยากจนข้นแค้น ถูกระเบียงขอกทาน ถูกละลาขอข้าว บ้างก็ร่ำรวย เป็นเศรษฐี มหาเศรษฐี บ้างก็รูปชั่วเหี่ยว บ้างมีรูปสวย บ้างก็เป็นคนโง่เขลา บ้างก็มีสติปัญญาเฉียบแหลม ที่เป็นเช่นนี้ ก็เพราะผลของกรรมที่ทำไว้จำแนกให้เป็นไปต่างๆ ดังบาลีว่า กัมมํ สตุเต วิชชติ ยทิตฺ หินฺนปฺปณฺนิตตยา.กรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้เป็นไปต่างๆ คือ เลว และประณีต^{๒๙} (๔) ตถาคตโพธิสัทธา คือ ปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ได้แก่ เชื่อว่าพระองค์เป็นพระสยัมภู ผู้เป็นเองในทางตรัสรู้ เป็นผู้ประกอบไปด้วยพระปัญญาคุณ คือ สามารถตรัสรู้ร้อยสัจ ๔ ประการ จนได้ความเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นศาสดาเอกในโลก เป็นครูของเทวดา และมนุษย์ทั้งหลาย พระองค์เป็นผู้บริสุทธิ์ ปราศจากกิเลสธรรมทั้งปวง พระองค์เป็นผู้ประกอบไปด้วยพระมหากรุณาธิคุณอันยิ่งใหญ่ ทรงเอ็นดูสัตว์ทั้งหลาย ผู้เร่ร่อนอยู่ในกิเลส และกองทุกข์ทั้งหลาย จึงได้นำเอาธรรมะที่พระองค์ทรงบรรลุแล้วชี้แนวทางให้เวไนยสัตว์ทั้งหลายได้ปฏิบัติตาม เพื่อจะให้พ้นจากกิเลสและกองทุกข์ทั้งหลาย

๒. วิริยะ เป็นใหญ่ในความเพียร คือ มีความเพียรพยายามอันประกอบไปด้วยมหาปธาน ๔ ได้แก่ สังวรปธาน เพียรระวังบาปไม่ให้เกิดขึ้นในชั้นธัมมทาน ปหานปธาน เพียรพยายามละบาปที่

^{๒๙} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๒๙/๒๒๖.

เกิดขึ้นแล้วให้หมดไป ภาวนาปธาน เพียรพยายามให้บุญกุศล คือ คุณความดีเกิดขึ้นมีขึ้นใน
ชั้นธสันดานของตน อนุรักษนาปธาน เพียรรักษาบุญกุศล คือ คุณงามความดีที่เกิดขึ้นแล้วไม่ให้เสื่อม

ผู้ที่ตั้งมั่นอยู่ในความเพียรย่อมเป็นผู้ที่ไม่ท้อถอยในการประพฤติปฏิบัติ ในการทำความ
เพียร ถึงจะลำบากก็ตาม พยายามอดทนสู้ ถึงจะทำให้ขาดก็เอาค้างเกาะไป จนกว่าจะบรรลุผลที่ตนตั้ง
ไว้ เช่น บางวันได้อธิษฐานอาหารน้อย ก็จะพิจารณาว่าวันนี้ เราบริโภคอาหารน้อย ร่างกายของเราเบา
และคล่องแคล่วดี สมควรแก่การประพฤติปฏิบัติ แล้วก็ลงมือทำความเพียรประพฤติปฏิบัติ

๓. สติ เป็นใหญ่ในการระลึก สตินี้ เป็นใหญ่ในการปกครองรักษาจิต ไม่ให้เลินเล่อ ไม่ให้
ผลอ ไม่ให้สะเพร่า ไม่ให้หลงลืม ให้รอบคอบ ไม่ให้หลงไหลไปตามอำนาจของโลภะ โทสะ โมหะหรือ
ราคะ ตัณหา อุปาทาน สติ มีหน้าที่ระวังจิต รักษาจิต ไม่ให้ขัดเคืองในอนิฏฐารมณ์ คือ อารมณ์ที่ไม่
ใคร ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าพอใจ เช่น เห็นรูปที่ไม่ดี ฟังเสียงที่ไม่ดี ได้กลิ่นที่ไม่ดี ได้รสที่ไม่ดี ได้สัมผัสที่
ไม่ดี ได้ธรรมารมณ์ที่ไม่ดี ต้องระวังจิตไม่ให้ขัดเคืองหรือโกรธในอารมณ์เหล่านั้น รักษาจิตระวังจิต
ไม่ให้พอใจ ดีใจชอบใจในเมื่อประสบกับอนิฏฐารมณ์ คือ อารมณ์ที่น่าใคร่น่าปรารถนา น่าชอบใจ เช่น
เห็นรูป ฟังเสียง ได้กลิ่น ได้รส ได้สัมผัส ได้ธรรมารมณ์ที่ดีต้องระวังรักษาจิตไม่ให้กำหนดยินดี และสติมี
หน้าที่สำหรับกระตุ้นจิตให้ยินดีในการละอกุศล และหมั่นบำเพ็ญกุศล อันนี้ เป็นหน้าที่ของสติ

๔. สมาธิ เป็นใหญ่ในการตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์เดียว คือ ผู้ใดมีสมาธิอยู่ สมาธินี้ จะรักษาจิต
ไว้ ประคองจิตให้ตั้งอยู่ในอารมณ์เดียว ซึ่งเรียกว่า เอกัคคตารมณ์ เมื่อใดจิตของเรามีอารมณ์เดียว
การประพฤติปฏิบัติกรรมฐานก็สามารถที่จะได้ผลเร็ว และสามารถได้สมบัติ ได้มรรค ผล นิพพาน แต่
ถ้าคนที่ขาดสมาธิ ไม่มีสมาธิ จิตก็จะฟุ้งซ่านซัดส่ายไปตามอารมณ์ต่างๆ เดียวไปจับอารมณ์นี้บ้าง
เดี๋ยวมาจับอารมณ์นี้บ้าง นี่ก็เพราะว่าขาดสมาธิ

สมาธิเมื่อมีแล้วย่อมเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้จิตของเรามีพลัง มีอำนาจ มีอานุภาพ
จนสามารถที่จะให้เกิดวิชา ปฏิสัมภีทา อภิญญา สามารถที่จะนำไปทำลายกิเลสตัณหาให้หมดสิ้น
จากชั้นธสันดานเราได้ และสามารถที่จะรักษาจิต ประคองจิต ไม่ให้วิปริตและไม่ให้เกิดความวิปลาสไป
ต่างๆ นี่เป็นลักษณะของสมาธิ

๕. ปัญญา เป็นใหญ่ในการรอบรู้ในกองสังขาร รูปนาม ชันธ์ ๕ อินทรีย์ทั้ง ๕ ประการนี้
ผู้ปฏิบัติพระกรรมฐาน จะเป็นสมถภาวนาก็ดี วิปัสสนาภาวนาก็ดี ต้องปรับอินทรีย์ทั้ง ๕ นี้ให้สมดุลกัน
คือ ให้สมาธิกับความเพียรเท่าๆ กันและให้ศรัทธากับปัญญาเท่าๆ กัน ถ้าสมาธิกล้า ความเพียรหย่อน
ถีนมิทธะย่อมครอบงำจิตได้ และเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เกิดความเกียจคร้านในการประพฤติปฏิบัติ ทำ
ให้จิตท้อถอย ไม่กระฉับกระเฉง ไม่มีความอุตสาหะ ไม่มีความพากเพียรในการปฏิบัติ

เพราะว่า สมาธิเป็นฝักฝ่ายของโกสัลชะอยู่แล้ว คือ ผู้ที่มีสมาธิมากส่วนใหญ่ ถ้าหากขาด
สติเดี่ยวเดียวเท่านั้น ถีนมิทธะ คือ ความง่วงเหงาหาวนอน ความหดหู่ ความเคลิบเคลิ้ม ย่อมเข้า
ครอบงำจิตใจ ผลสุดท้ายเป็นเหตุให้เกิดโกสัลชะ คือ ความเกียจคร้านท้อถอย ในการที่จะบำเพ็ญ
ความเพียร ทั้งนี้ หากว่าความเพียรกล้า สมาธิหย่อน คือ ความเพียรมากกว่าสมาธิ จะเป็นเหตุเป็น
ปัจจัยให้เกิดอุทธัจจะ ความฟุ้งซ่านซัดส่ายไปตามอารมณ์ต่างๆ คิดโน้นบ้าง คิดนี้ บ้าง จิตใจไม่
สามารถที่จะจับอารมณ์เดียวได้นานๆ เพราะว่า ความเพียรนี้ก็เป็นฝักฝ่ายของอุทธัจจะอยู่แล้ว เราจะ

สังเกตได้ทันทีว่า ขณะใดที่ความเพียรของเราคล้ำ หรือว่า ขณะใดความเพียรเกิดขึ้นมา จะเริ่มคิดทันทีให้เข้าใจว่า ขณะนั้นความเพียรของเราคล้ำ แต่สมาธิหย่อน

ถ้าหากว่าศรัทธาคล้ำ แต่ปัญญาหย่อน ย่อมเสื่อมใสในสิ่งที่ไม่ควรเสื่อมใส ย่อมลุ่มหลงในสิ่งที่ไม่ควรลุ่มหลง คนที่มีศรัทธาคล้ำ ปัญญาหย่อน บางที ฟังธรรมก็เกิดปิติตื่นตันใจขึ้นมา ต้องน้ำตาคลอ หรือร้องให้ขึ้นมา หรือตัวเองจะพูดจะบรรยายธรรมที่เกิดศรัทธาขึ้นมา ทำให้การพูดหรือการบรรยายธรรมนั้นเป็นไปไต่ยาก เพราะเกิดความตื่นตันใจด้วยอำนาจปิติ และปิติจึงเกิดด้วยอำนาจศรัทธา จึงไม่สามารถที่จะบรรยายธรรมต่อไปได้ คือ คนที่มีศรัทธาคล้ำ มักจะเป็นเช่นนี้ชอบที่จะเสื่อมใสในสิ่งที่ไม่ควรเสื่อมใส ลุ่มหลงในสิ่งที่ไม่ควรลุ่มหลง สิ่งใดเสื่อมใสอยู่แล้วก็จะมีความเสื่อมใสยิ่งขึ้นไปขาดใคร่ครวญพิจารณา

๓.๒.๘ พละ ๕

ความหมายพละ ๕ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท คือ พลัง หรือ กำลัง ที่ปราบความไม่มีศรัทธา ปราบความเกียจคร้าน ปราบความหลงลืม ปราบความฟุ้งซ่าน ปราบความหลงมัวงมประกอบ ๕ อย่าง ได้แก่ ศรัทธาพละ วิริยพละ สติพละ สมาธิพละ ปัญญาพละ และองค์ประกอบของพละ ๕ ที่ปรากฏในหลักธรรม สามารถแบ่งได้เป็น ๒ กลุ่มใหญ่ คือ โภธิปักขิยธรรม เป็นองค์ประกอบที่อยู่ในหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อการตรัสรู้มี ๖ อย่าง ได้แก่ สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทริย ๕ โขณงค์ ๗ มรรคมีองค์ ๘ และ องค์ประกอบของพละ ๕ นอกโภธิปักขิยธรรม คือ ๑) ศรัทธาพละ ๒) วิริยพละ ๓) สติพละ ๔) สมาธิพละ ๕) ปัญญาพละ และความสำคัญของพละ ๕ เป็นหลักธรรมในโภธิปักขิยธรรม เป็นธรรมที่เกี่ยวพันแก่อริยมรรค ทำให้ผู้ปฏิบัติพ้นทุกข์

หลักธรรมที่เกื้อกูลต่อพละ ๕ แบ่งเป็น ๒ หมวดใหญ่ๆ คือ หลักธรรมที่อยู่ในโภธิปักขิยธรรม มี ๖ หมวด รวม ๓๒ ประการ เมื่อรวมเข้ากับพละ ๕ จึงมีทั้งหมด ๗ หมวดเรียกว่าโภธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ ได้แก่ ๑) สติปัฏฐาน ๔ ๒) สัมมัปปธาน ๔ ๓) อิทธิบาท ๔ ๔) อินทริย ๕ ๕) พละ ๕ ๖) โขณงค์ ๗ ๗) มรรค ๘ ลักษณะการเกื้อกูลกัน คือ องค์ธรรมในแต่ละหมวดที่มีความหมายอย่างเดียวกัน แต่อาจเรียกคนละชื่อ เช่น วิริยพละ อยู่ในสติปัฏฐาน ๔ ชื่อ อาตปปี อยู่ในสัมมัปปธาน ๔ ชื่อ สัมมัปปธาน อยู่ในอิทธิบาท ๔ ชื่อ วิริยาสมาธิ อยู่ในอินทริย ๕ ชื่อ วิริยอินทริย อยู่ในโภณงค์ ๗ ชื่อ วิริยสัมโภณงค์ อยู่ในมรรคมีองค์ ๘ ชื่อ สัมมาวายามะ เป็นต้น

หลักธรรมอื่นนอกโภธิปักขิยธรรม คือ หลักธรรมที่จัดอยู่ในหลักที่พึงปฏิบัติ หรือภาเวตัพพธรรม แบ่งเป็นหมวดใหญ่ๆ ได้ ๘ หมวดดังนี้ ๑) ปัจจยแห่งสัมมาทิฐิ ๒) ๒) บุพนิมิตแห่งมรรค ๓) พุทธโอวาท ๓ ๔) ไตรสิกขา ๕) บุญกิริยาวัตถุ ๓ ๖) บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ๗) ภาวนา ๒ ๘) ภาวนา ๔ หลักธรรมอื่นนอกโภธิปักขิยธรรมมีลักษณะการเกื้อกูลต่อ พละ ๕ โดยจัดเป็นหลักธรรมที่พึงปฏิบัติเช่นเดียวกับ พละ ๕ หรือภาเวตัพพธรรม บางหลักมีองค์ธรรมในพละ ๕ เป็นองค์ธรรมที่อยู่ร่วมด้วย เช่น ไตรสิกขา จะมีองค์ธรรม ๒ องค์ธรรมในพละ ๕ ร่วมอยู่ในไตรสิกขา คือ สมาธิ และปัญญา เป็นต้น องค์ธรรมที่เกื้อกูลในพละ ๕ แบ่งได้ ๓ ลักษณะ คือ ๑) ศรัทธาพละกับ

ปัญญาพลจะต้องเสมอกัน ๒) วิริยพลกับสมาธิพล จะต้องเสมอกัน ๓) สติพลในพล ๕ เจริญให้มาก เป็นองค์ธรรมที่ต้องมีให้มากเพื่อรักษาความสมดุลขององค์ธรรมอีก ๔ องค์ธรรมในพล ๕

หลักพล ๕ ที่เป็นหนทางไปสู่ความดับทุกข์ คือ หลักการที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสระบุชัดว่า หลักพล ๕ เป็นหนทางสู่ความดับทุกข์อย่างหนึ่ง หลักพล ๕ ในปฏิปทา ๔ ซึ่งเป็นหลักการที่บอกถึงลักษณะของการปฏิบัติ ๔ อย่าง คือ การปฏิบัติลำบาก สำเร็จยาก ปฏิบัติลำบาก สำเร็จง่าย ปฏิบัติง่าย สำเร็จยาก ปฏิบัติง่าย สำเร็จง่าย อย่างหนึ่ง และหลักธรรมที่มีฐานะเป็นหลักธรรมที่เป็นฝักฝ่ายแห่งการตรัสรู้ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่เป็นหนทางไปสู่ความดับทุกข์ คือ หลักโพธิปักขิยธรรมองค์ประกอบของพล ๕ ที่เป็นหนทางสู่ความดับทุกข์ มีดังนี้

๑. หลักศรัทธาพลที่เป็นหนทางไปสู่ความดับทุกข์ คือ กำลังศรัทธาที่เกิดขึ้นโดยอาศัยเหตุอื่น และศรัทธาที่เป็นเหตุไปสู่ความดับทุกข์ ทำให้เกิดวิชาวิมุตติ ซึ่งวิชาและวิมุตติ คือ ความหลุดพ้นหรือความดับทุกข์เป็นไปตามลำดับตั้งแต่การได้คบสัตตบุรุษ การได้ฟังสัทธรรม โยนิโสมนสิการ สติสัมปชัญญะ สारรวมอินทรีย์ สุจริต ๓ สติปฏิฐาน ๔ โพชฌงค์ ๗

๒. หลักวิริยพลที่เป็นหนทางไปสู่ความดับทุกข์ปรากฏในโพธิปักขิยธรรมทั้ง ๗ หมวด โดยมีชื่อแตกต่างกัน คือ อาตปปี สัมมปปธาน วิริยาสมาธิ วิริยอินทรีย์ วิริยพล วิริยสัมโพชฌงค์และสัมมาวายามะ วิริยะที่เป็นเหตุให้เกิดวิริยพล ได้แก่ อาตปปี สัมมปปธาน วิริยาสมาธิ วิริยอินทรีย์ และวิริยะที่เป็นผลจากวิริยพล ที่เป็นหนทางไปสู่ความดับทุกข์ ได้แก่ วิริยสัมโพชฌงค์และสัมมาวายามะ

๓. หลักสติพลที่เป็นหนทางไปสู่ความดับทุกข์ คือ กำลังสติที่เกิดขึ้นโดยอาศัยเหตุอื่น คือ การได้คบสัตตบุรุษ การได้ฟังสัทธรรม เกิดศรัทธา เกิดโยนิโสมนสิการ เกิดสติสัมปชัญญะ เกิดการสාරรวมอินทรีย์ เกิดสุจริต ๓ เกิดสติปฏิฐาน ๔ เกิดโพชฌงค์ ๗ และเกิดวิชาวิมุตติ ซึ่งวิชาและวิมุตติ คือ ความหลุดพ้นหรือความดับทุกข์

๔. หลักสมาธิพลที่เป็นหนทางไปสู่ความดับทุกข์ คือ หลักและวิธีการปฏิบัติสมาธิที่เป็น การฝึกจิตเพื่อไปใช้ในทางปัญญา และปัญญาจะไปชำระจิตให้หมดกิเลสได้ การหมดกิเลสก็คือการหมดทุกข์ ซึ่งหลักสมาธิพลจะสงเคราะห์เข้าในหลักการปฏิบัติสมถะและวิปัสสนาในพระพุทธศาสนา

๕. หลักปัญญาพลที่เป็นหนทางไปสู่ความดับทุกข์ คือ ปัญญาที่อยู่ในโพธิปักขิยธรรมที่มีลักษณะรู้ถึงความเกิดความดับแห่งสังขารทั้งหลาย และปัญญาในอริยสัจ

๓.๒.๙ โพชฌงค์ ๗

โพชฌงค์ คือ องค์แห่งการรู้แจ้งด้วยปัญญาตรัสรู้หมายความว่า คนที่เข้าถึงการบรรลุมรรคผล^{๓๐} หรือว่าเข้าถึงความดีได้ต้องมีโพชฌงค์ ๗ ประการ^{๓๑} ดังนี้

๑. สติสัมโพชฌงค์ องค์แห่งการรู้แจ้ง คือ ความระลึกได้

๒. ฌัมมวิจสัมโพชฌงค์ องค์แห่งการรู้แจ้ง คือ การเห็นธรรม

^{๓๐} พ.ป. (ไทย) ๓๑/๔/๕๔๘.

^{๓๑} วิมหา. (ไทย) ๑/๒๐๗/๑๙๒.

๓. วิริยะสัมโพชฌงค์ องค์แห่งการรู้แจ้ง คือ ความเพียร
๔. ปีติสัมโพชฌงค์ องค์แห่งการรู้แจ้ง คือ ความอิ่มใจ
๕. ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ องค์แห่งการรู้แจ้ง คือ ความสงบ
๖. สมาธิสัมโพชฌงค์ องค์แห่งการรู้แจ้ง คือ ความตั้งมั่น
๗. อุเบกขาสัมโพชฌงค์ องค์แห่งการรู้แจ้ง คือ ความวางเฉย

จัดว่าเป็นโพชฌงค์ที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงยกย่อง และทรงรับรองว่าถ้าใครมีคุณธรรม ๗ ประการนี้ ไว้ประจำใจแล้ว ชีวิตจะไม่ตกต่ำอย่างแน่นอน

สติสัมโพชฌงค์ คือ ความสำนึกพร้อมอยู่ ใจอยู่กับกิจ จิตอยู่กับเรื่องนั้นๆ ความระลึกได้ในอารมณ์ต่างๆ มีความไม่ประมาทเป็นลักษณะ มีการไม่ลืมเป็นกิจ มีการรักษาอารมณ์เป็นผล มีการจำได้แม่นยำเป็นเหตุไถ่^{๓๒} ซึ่งเป็นสติเจตสิกที่ระลึกรู้ในอารมณ์สติปัฏฐานทั้ง ๔ ต่อเนื่องกัน ระลึกรู้สภาวะธรรมในปัจจุบันขณะ โดยปราศจากตัวตน เรา ของเรา ระลึกว่ามีเพียงสภาวะธรรมทางกายและสภาวะธรรมทางจิตเท่านั้น ที่เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย เมื่อเกิดขึ้นแล้วย่อมดับไปตามเหตุปัจจัย เหตุที่ทำให้สติเกิดขึ้น และเจริญไพบูลย์ขึ้น จนกระทั่งบรรลุธรรม คือ เจริญสติแลสัมปชัญญะอยู่เสมอ หลีกเลี้ยงผู้ที่ไม่ได้เจริญสติ คบหากับผู้ที่เจริญสติ และน้อมใจในการเจริญสติ^{๓๓}

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสติสัมโพชฌงค์ไว้ก่อนเพราะเป็นอุปการะแก่โพชฌงค์ที่เหลือทั้งหมด ดังพระบาลีที่แปลว่าภิกษุทั้งหลาย ก็เรากล่าวสตินั้นว่ามีประโยชน์แก่ธรรมทั้งปวง^{๓๔}

ฉัมมวิยสัมโพชฌงค์ คือ การเลือกเฟ้นเจริญกุศลธรรมเป็นองค์แห่งการตรัสรู้ คือ ปัญญาเจตสิกที่รู้รูป และนามว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ไม่ใช่พิจารณาเพียงใคร่ครวญด้วยสุดมยปัญญา หรือ คตินึกเอา แต่เป็นการรู้แจ้งสภาวะธรรมด้วยการเจริญวิปัสสนากาวนา

ธรรมวิจยะ แปลว่าเลือกเฟ้นธรรม ได้แก่ ไตรตรองเลือกเฟ้นสังขารทั้ง ๔ ประการเลือกกำหนดรู้ในทุกขสัจ เลือกละสมุทัย เลือกทำให้แจ้งนิโรธ และเลือกทำมรรคมงคล ๘ ให้เจริญยิ่งขึ้น เหตุที่ทำให้ธรรมวิจยะเกิดขึ้น และเจริญไพบูลย์ขึ้น จนกระทั่งบรรลุธรรม คือ สอบถามเรื่องชั้นธัมม และอายตนะ เป็นต้น ชำระร่างกายให้สะอาด ปรับอินทรีย์ ๕ ให้สม่ำเสมอ หลีกเลี้ยงผู้ที่ไม่มียปัญญา คบหากับผู้มีปัญญา พิจารณาอย่างลึกซึ้ง และน้อมใจในการเลือกเฟ้นธรรม^{๓๕}

วิริยสัมโพชฌงค์ คือ ความเพียร มีความอุสาหะเป็นลักษณะ มีการอดทนคำขุสหาชาตธรรมเป็นกิจ มีการไม่ย่อท้อถอยเป็นผล^{๓๖} มีความสดสังเวชเป็นเหตุไถ่ ต้องเพียรให้ตรง แล้วก็มี ความพากเพียร ต้องคิดว่า งานทุกอย่างต้องมีอุปสรรค ไม่ว่าอะไรทั้งหมด อุปสรรคมันมีทั้งนั้น จะถือว่า ทำงานทุกอย่างเต็มไปด้วยความราบรื่นไม่ได้ คนที่มีความเห็นไม่ตรงกับท่านยังมีอยู่

^{๓๒} ขุนสรพกิจโกศล (โกวิท ปัทมะสุนทร), **ลักษณะทิจตุกะแห่งปรมัตถธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญูญาณ, ๒๕๕๑), หน้า ๕๐.

^{๓๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๕/๓๕๘.

^{๓๔} สัม. (ไทย) ๑๙/๒๓๔/๑๗๔.

^{๓๕} ม.ม.อ. (ไทย) ๑๗/๑/๗๖๐.

^{๓๖} ขุนสรพกิจโกศล (โกวิท ปัทมะสุนทร), **ลักษณะทิจตุกะแห่งปรมัตถธรรม**, หน้า ๑๔.

เขาจะพูดให้ท่านเกิดความเศร้าใจบ้าง สะเทือนใจบ้าง ถ้าอาการอย่างนี้ ปรากฏก็ต้องถือว่าเป็นเรื่องของธรรม เป็นธรรมดาของบุคคลที่มีความเห็นไม่เสมอกัน เราก็ต้องมีความเพียร เพียรละถ้อยคำ เพียรละอาการที่เขาแสดงออกซึ่งการเหยียดหยามต่างๆ เพียรตัด เพียรไม่สนใจ เพียรไม่ยุ่ง ที่นี้ ถ้าความขัดข้องใดๆ มันปรากฏ เราก็ต้องนึกว่านี่เราจะทำความดี คนที่เขาทำนาเกี่ยวข้าว เขาก็ต้องต่อสู้กับอุปสรรคนานาประการ เช่น ความร้อน ความหนาว จากอากาศ การต้องต่อต้านกับความเหนียว บาก อาศัยความเพียรเป็นที่ตั้ง แล้วนี่เราจะมาบุกใจของเราให้ราบเรียบ มีผลเกิดจากใจไม่ต้องไปตากแดดตากฝน เหมือนกับคนที่ทำงานภายนอกบ้าน ถ้าอุปสรรคมันเกิดขึ้นทางใจแบบนี้ เราต้องระงับทางใจ ถือขันตีเป็นที่ตั้ง แล้วข้อสำคัญที่สุด พระคุณเจ้าก็อย่าลืม ดังได้กล่าวไว้แล้วในตอนต้น ตอนที่ว่าด้วยเรื่องวิชา ๓ ว่าความดีอันดับแรกก็ คือ อย่าสนใจกับชาวบ้าน เขาจะดีเขาจะเลวเขาจะว่าอย่างไร เขาจะแสดงอาการอย่างไรก็ปล่อยเขา อย่าไปสนใจกับเขา เท่านั้นเป็นพอ วิธีะตัวนี้เราจะเพียรแบบไหนถ้าโดนเข้าแบบนั้น ก็เพียรไม่สนใจในเรื่องของเขา เขาจะว่า อย่างไรก็เป็นปากของเขา เขาจะแสดงอาการทางกายอย่างไรก็เป็นอาการของเขา เราไม่สนใจเสียก็หมดเรื่องนี่เราเพียรไม่สนใจ แล้วก็เพียรปฏิบัติตามกฎที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนแล้วทุกอย่างในมหาสติปัฏฐานสูตร^{๓๗}

ปิติสัมโพชฌงค์ คือ มีความอิมใจเป็นลักษณะ มีการทำให้กายและใจอิมเอิบเป็นกิจ มีกายและใจเพื่องฟูเป็นผล มีนามชั้นทั้ง ๓ คือ เวทนาชั้น สัญญาชั้นและวิญญานชั้นเป็นเหตุใกล้^{๓๘} ปิตินี้เราจะสร้างมันเองไม่ได้ ต้องทำไปตามกฎแห่งการปฏิบัติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเราพิจารณากรรมฐานในมหาสติปัฏฐานสูตรข้อใดข้อหนึ่งก็ตาม ให้เห็นเหตุเห็นผล ความชุ่มชื้นจะปรากฏแก่จิต ความสุขของจิตจะมี ปิติ แปลว่า ความอิมใจ สมมติว่าเราทำสมาธิจิตให้ได้อาณาปานสติกรรมฐานในเมื่อสมาธิเข้าถึงจุด มีอาการทรงตัวความอิมใจ คือ ความสุขใจมันจะเกิดขึ้น ความปลื้มมันจะเกิดขึ้น ที่นี้มาพิจารณาในปฏิภาณบรรพหรือว่า ธาตุบรรพหรือว่า นวสี ๙ พอเกิดอารมณ์ปลงความปรารถนาในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสเสียได้ ความเยือกเย็นจะปรากฏ ปิติมันอิมตัวอิมใจ ทำให้สัมผัสถึงธรรมะ ปิติ มีเพราะเรามีความเพียร ทรงสมาธิอยู่ได้

ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์^{๓๙} คือ ความสงบ ตัวปัสสัทธิ พระพุทธเจ้าให้ทรงเจริญไว้คือ เจริญสติสัมปชัญญะและเจริญสมาธิ เพื่อรักษาอารมณ์แห่งอาณาปานสติกรรมฐานเข้าไว้ความสงบจะปรากฏ ความดิ้นรน ตัวจิตที่คิดนอกลูกนอกทางจะไม่ปรากฏ ถ้าเราเจริญเมตตาบ่อยๆ หากเรามีเมตตาประจำใจ พยาบาทจะไม่ปรากฏ ถ้าเรามีธรรมวิริยะคือ สอดส่องธรรมอยู่เสมอ ตัวสงสัยในคุณของพระรัตนตรัยในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าจะไม่ปรากฏ จะเป็นปัสสัทธิ อาการของปัสสัทธิจะเกิดขึ้นมาได้ด้วยอาการอย่างนี้ไม่ใช่เกิดขึ้นมาเฉยๆ ต้องเจริญรักษาเข้าไว้คือ ต้องมีเข้าไว้ มีสติ มีธรรมวิริยะ มีวิริยะ มีปิติ มีปัสสัทธิ เจริญภาวนาให้มีในจิตจนเกิดความเคยชิน มีประโยชน์มาก

สมาธิสัมโพชฌงค์คือ ความตั้งใจมั่นได้แก่ การรักษาอารมณ์ให้เป็นหนึ่ง ทางพระพุทธศาสนาใช้สมาธิเป็นหลัก ซึ่งมีวิเสสลักษณะ ของสมาธิ ดังนี้สมาธิมีการไม่ฟุ้งซ่านชัดส่าย

^{๓๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๒-๓๗๓/๓๐๑.

^{๓๘} ขุนสรพกิจโกศล (โกวิท ปัทมะสุนทร), ลักษณะกิจของแห่งปรมัตถธรรม, หน้า ๑๔.

^{๓๙} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๕/๓๒๓.

ไปเป็นลักษณะ มีความตั้งมั่นเป็นกิจและมีการละความตั้งมั่นในทางผิดเป็นผล^{๔๐} รักษาอารมณ์ของเราให้เป็นเอกัคคตารมณ์ สมมติว่า เราจะนึกถึงกรรมฐานกองใดกองหนึ่ง ข้อใดข้อหนึ่งในมหาสติปัฏฐานสูตร อารมณ์จิตก็จะไม่หลุดไปสู่อารมณ์อื่น นอกจากจะวิจยกองนั้น นึกถึงกองนั้นอยู่อย่างนี้ เรียกกันว่า สมาธิ ไม่ใช่การนั่งหลับตา นั่งหลับนั้นไม่รู้สึกรู้สอะไรเลยอย่างนี้ไม่ใช่สมาธิ ไม่ใช่ฌานแล้ว เขาเรียกกันว่า หลับในสมาธิ นักเจริญสมาธิก็แปลว่า ตั้งใจมั่น ไม่ใช่หลับหลับ หรือนอนหลับ สมาธิแปลว่า ตั้งใจมั่น กำลังใจคุมอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งอยู่โดยเฉพาะจิตไม่สอต่อสายไปสู่อารมณ์อื่น อย่างนี้ เราเรียกกันว่า สมาธิ ถ้าการเข้าถึงขั้นนิโรธสมาบัติข้างในสัณโพลง หมายความว่า สติสัมปชัญญะสมบูรณ์คือว่า จิตกับกายมันแยกกัน อาการภายนอกไม่รู้จริง แต่อาการภายในมีเหมือนกับคนที่ตื่นอยู่ปกติ แล้วก็มีการตั้งมั่นโดยเฉพาะ มีความสุขไม่มีความทุกข์ เป็นอาการของนิโรธสมาบัติสมาธิขั้นสูง ตัวสมาธิ คือ ตั้งใจมั่นจับอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งโดยเฉพาะต้องมีเป็นปกติ ถ้าเป็นแนวอื่นไม่มีทางบรรลุผล

อุเบกขาสัมโพชฌงค์ ความวางใจเป็นกลางเป็นกลางเป็นองค์แห่งการตรัสรู้^{๔๑} มีการเสวยอารมณ์ปานกลางเป็นลักษณะ มีการรักษาสัมปยุตตธรรมไม่ให้เจริญ ไม่ให้เศร้าหมองเป็นกิจ มีความสงบเป็นผล มีจิตที่ไม่ปิตินดีเป็นเหตุใกล้ ในกรณีนี้ คือ วางเฉยต่ออาการของชาวบ้าน ชาวบ้านที่ทำให้เราไม่ชอบใจก็ดี ทำให้เราชอบใจก็ตาม เราเฉยเสียไม่ยอมรับนับถือทั้งชอบใจ และไม่ชอบใจ เป็นเรื่องธรรมดาๆ นะแล้วถ้าสูงขึ้นไปอีก ก็อุเบกขาเหมือนกัน วางเฉยในขั้น ๕ นี่สำคัญตัวนี้เป็นตัวแท้ ตัวแรกนั้นเป็นตัวหน้าตัววางเฉยเรื่องราวของชาวบ้านที่เขาพูดไม่ถูกหรือ ทำไม่ถูกใจหรือ ทำไม่ถูกใจ พูดไม่ถูกใจ เราวางเฉยไม่เอาใจใส่ เป็นเรื่องเปลือกๆ เป็นอาการของเปลือก ไม่ใช่เนื้อ อุเบกขาที่แท้ต้องเป็นสังขารูปเพชฌัญญาวางเฉยในขั้น ๕ เรื่องของขั้น ๕ มันจะรับอะไรมาก็ตาม เราเฉยเสียคิดว่า เป็นธรรมดาของคนที่เกิดมามีชีวิต คนที่เกิดมามีขั้น ๕ มันต้องมีอาการอย่างนี้ เป็นปกติ ไม่มีใครจะพ้นอาการอย่างนี้ไปได้ ถึงแม้ว่า เราจะหลีกหนีให้พ้นไปสักขนาดใดก็ตาม เราจะมีเงินมีทองมีอำนาจวาสนาบาปมียังงี้ก็ตาม ไม่สามารถจะพ้นโลกธรรม ๘ ประการไปได้

สรุปว่า การบรรลุการบรรลุธรรมของพระอัญญาโกณฑัญญะกับพระโสณโกฬวิสเถระมีความแตกต่างกัน คือ พระอัญญาโกณฑัญญะท่านบรรลุธรรมในการฟัง ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร กับอนัตตลักขณสูตร โดยการโยนิโสดิจิได้บรรลุ พระโสณโกฬวิสเถระ ท่านปฏิบัติในการทรมานตน โดยการยืน เดิน มากเกินไป ไม่มีอริยาบถนั่ง คือ มากเกินความพอดีพระพุทธเจ้าทรงมาปรับอินทรีย์ ให้เสมอกันท่านจึงบรรลุเป็นพระอรหันต์

^{๔๐} ขุนสรพกิจโกศล (โกวิท ปัทมะสุนทร), ลักษณะกิจตุกะแห่งปรมัตถธรรม, หน้า ๕๐.

^{๔๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๕/๓๒๑.

๓.๓ เปรียบเทียบหลักธรรมที่สนับสนุนให้บรรลุนิพพานของพระอัญญาโกณฑัญญะและพระโสณโกฬิวิสะ

การเปรียบเทียบการบรรลุนิพพานของพระอัญญาโกณฑัญญะและพระโสณโกฬิวิสะนั้น ผู้วิจัยมุ่งจะชี้ให้เห็นความสำคัญของอินทรีย์ ได้แก่ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา ที่มีความสัมพันธ์และมีส่วนเกี่ยวข้องกับการบรรลุนิพพานโดยตรง ในการปฏิบัติถูกต้องตามแนวทางที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนไว้ คือ การเจริญวิปัสสนาภาวนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ และดำเนินตามปฏิปทาตามอริยมรรคมีองค์ ๘ หรือทางสายกลาง

พระอัญญาโกณฑัญญะได้รับการยกย่องในตำแหน่งเอตทัคคะด้านรัตตัญญู เป็นผู้รู้ราตรีนาน คือ รู้แจ้งธรรมในพระพุทธศาสนา และเป็นพระชีนาสพก่อนพระสาวกทั้งหลาย พระโสณโกฬิวิสะ ได้รับการยกย่องในตำแหน่งเอตทัคคะ ว่าเป็นเลิศกว่าภิกษุสาวกผู้ปรารภความเพียร^{๔๒} อารทวิริยานุ บ้างก็เรียกว่า ผู้เพียรเด็ดเดี่ยว^{๔๓} มีแนวปฏิบัติเป็นอรรถกถาโดยความเหมือนกันพระพุทธเจ้าทรงชี้ทางสายกลาง หรือมัชฌิมาปฏิปทาว่าเป็นหลักปฏิบัติที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้นจากกองทุกข์และอาสวะทั้งปวงได้

การปฏิบัติของพระอัญญาโกณฑัญญะ ซึ่งยึดแบบแผนการปฏิบัติที่สืบทอดกันมาแบบผิดๆ การทรมานตนเป็นหนทางนำไปสู่ความหลุดพ้น ส่วนการปฏิบัติของพระโสณโกฬิวิสะ มีความเพียรอย่างเคร่งครัดในลักษณะที่ทำให้ตนให้ลำบาก ล้วนเป็นเครื่องพิสูจน์ว่าไม่สามารถที่จะทำให้บุคคลผู้ปฏิบัติบรรลุผลที่ต้องการได้เลย ปฏิปทาที่เป็นแนวทางสำหรับปฏิบัติอย่างถูกต้อง ย่อมไม่หนีไปจากมัชฌิมาปฏิปทา คือ ทางสายกลาง หรืออริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงชี้แนะสั่งสอนไว้ในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ในคราวแสดงปฐมเทศนานั้นเอง เพราะปฏิปทานี้ คือ ข้อปฏิบัติที่นำไปสู่ความหลุดพ้นอย่างแท้จริง องค์ธรรมย่อในอริยมรรคมีองค์ ๘ ทั้งหมดเริ่มต้นด้วย “สัมมา” แปลว่า “ชอบ” ชอบในที่นี้ คือ ถูกต้องตรงตามคำสอนของพระพุทธองค์ไม่ผิดเพี้ยน ผู้ปฏิบัติที่ไม่ได้ดำเนินตามปฏิปทานี้ไม่อาจบรรลุนิพพาน แม้จะเพียรพยายามแค่ไหนก็ตาม ดังประจักษ์ชัดแจ้งตามที่ปรากฏในประวัติของพระโสณโกฬิวิสะ นอกจากความสำเร็จในการปฏิบัติแล้ว ข้อปฏิบัติทางสายกลางนี้ยังเป็นเครื่องบ่งชี้ความก้าวหน้าในการปฏิบัติอีกส่วนหนึ่งต่างหากด้วย ความก้าวหน้า หมายถึง การพัฒนาตนตนให้เจริญขึ้น ผู้วิจัยเห็นว่า ผู้ปฏิบัติบางคนที่มีกตัญญูถามว่าทำไมปฏิบัติไปแล้วไม่เห็นมีความก้าวหน้า ในที่สุดก็จะท้อแท้แล้วเลิกปฏิบัติไป ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะการปฏิบัติไม่ได้เดินตามทางสายกลางอย่างแท้จริงนั่นเอง

พระอัญญาโกณฑัญญะได้รับการพยากรณ์เป็นเอตทัคคะ จากพระปทุมุตตระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่าเป็นพระอรหันตสาวกองค์แรก ได้บรรลุนิพพานพิเศษเหล่านี้ คือ ปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖^{๔๔} พระโสณโกฬิวิสะ ได้รับการพยากรณ์เป็นเอตทัคคะ จากพระอโนมทัสสีสัมมาสัมพุทธเจ้าว่าจักเป็นผู้บำเพ็ญเพียรมีจิตเด็ดเดี่ยว ในศาสนาของพระโคตมสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็น

^{๔๒} อัง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๐๕/๒๗.

^{๔๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, พิมพ์ครั้งที่ ๔๖, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๓๖๘.

^{๔๔} ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๕๙๖-๖๑๒/๙๑-๙๓.

พระอรหันต์ ได้บรรลุคุณวิเศษเหล่านี้ คือ ปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖^{๔๕} ความเหมือนในข้อนี้ แม้ตามประวัติจะไม่ปรากฏว่าพระมหาสาวกทั้งสองได้แสดงฤทธิ์ใดๆ ก็ตาม แต่ทั้งพระอภิญญา โภณทัตและพระโสณโกฬิวิสะต่างบรรลุคุณวิเศษ คือ ปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ ทั้งสององค์ดังได้กล่าวข้างต้น พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับพระอานนทว่า “ภิกษุผู้เข้าวิโมกข์ ๘ ประการนี้ โดยอนุโลมบ้าง โดยปฏิโลมบ้างทั้งโดยอนุโลมและปฏิโลมบ้าง เข้าหรือออกได้ตามโอกาสที่ต้องการตามชนิดสมบัติที่ต้องการ และตามระยะเวลาที่ต้องการ ทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันไม่มีอาสวะเพราะอาสวะสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน ภิกษุนี้ เราเรียกว่า ผู้เป็นอุกโตภาควิมุตติ”^{๔๖} คัมภีร์พระอภิธรรมปิฎก บุคคลบัญญัติ ได้กล่าวถึงบุคคลผู้เป็นอุกโตภาควิมุตติว่า หมายถึง “บุคคลบางคนในโลกนี้สัมพัสวิโมกข์ ๘ ด้วยกายอยู่ และอาสวะทั้งหลายของเขาย่อมสิ้นไป เพราะเห็นด้วยปัญญา”^{๔๗} ทั้งพระอภิญญา โภณทัตและพระโสณโกฬิวิสะต่างบรรลุคุณวิเศษ คือ ปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ ย่อมนับได้ว่าเป็นพระอรหันต์ผู้เป็นอุกโตภาควิมุตติ เพราะบำเพ็ญสมถกรรมฐานได้สัมพัสวิโมกข์ ๘ ด้วยนามกาย ได้เจโตวิมุตติขั้นอุปสมบัติและได้ทำให้สิ้นอาสวะสิ้นไปด้วยปัญญาวิมุตติ

ดังนั้น จึงได้ให้เห็นชัดเจนยิ่งขึ้นว่าพระอภิญญา โภณทัตและพระโสณโกฬิวิสะ มีความเหมือน หรือ มีความแตกต่างกันอย่างไร โดยการใช้ตารางเปรียบเทียบในการแสดงความเข้าใจมากขึ้น

ตาราง เปรียบเทียบการบรรลุธรรมของพระอภิญญา โภณทัตและพระโสณโกฬิวิสะ			
ข้อเปรียบเทียบ		พระอภิญญา โภณทัตและพระโสณโกฬิวิสะ	พระโสณโกฬิวิสะ
ชาติภูมิในอดีต			
สมัยพระอโนมตีสัสสมมาสัมพุทธเจ้า			
	ชื่อ	ไม่ปรากฏ	โสณะ
	เมืองที่เกิด	ไม่ปรากฏ	ไม่ปรากฏ
	วรรณะ	ไม่ปรากฏ	ไม่ปรากฏ
	ความปรารถนา	ไม่ปรากฏ	ปรารถนาความเพียร
	ความสำเร็จตามปรารถนา	ไม่ปรากฏ	
	พระพุทธเจ้าที่พยากรณ์	ไม่ปรากฏ	
	มหาทานที่ได้ถวาย	ไม่ปรากฏ	ถวายมหาทานติดต่อกัน ๗ วัน
ชาติภูมิในอดีต			
สมัยพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า			
	ชื่อ	มหากาล	สิริวัฑฒ์

^{๔๕} ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๒๕-๕๓/๑๗๐-๑๗๓.

^{๔๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๐/๗๖.

^{๔๗} อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๒๔/๑๕๓.

ตาราง เปรียบเทียบการบรรลุนิคมของพระอัญญาโกณฑัญญะ กับพระโสณโกฬิวิสเถระ			
ข้อเปรียบเทียบ		พระอัญญาโกณฑัญญะ	พระโสณโกฬิวิสเถระ
	เมืองที่กำเนิด	หังสวดี	หังสวดี
	วรรณะ		
	ความปรารถนา	เอตทัคคะด้านรัตตัญญู	เอตทัคคะด้านปรารภความเพียร
	ความสำเร็จตามปรารถนา	ในอนาคต ในกัปที่ ๑๐๐,๐๐๐	
	พระพุทธเจ้าที่พยากรณ์	พระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า	พระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า
	มหากาณที่ได้ถวาย	ถวายมหากาณติดต่อกัน ๗ วัน	ถวายมหากาณติดต่อกัน ๗ วัน
ชาติภูมิในอดีต สมัยพระวิปัสสีสัมมาสัมพุทธเจ้า			
	ชื่อ	มหากาลกุฎุมพี	
	เมืองที่กำเนิด	พันธุมดี	
	วรรณะ		
	ความปรารถนา	-	
	ความสำเร็จตามปรารถนา	-	
	พระพุทธเจ้าที่พยากรณ์		
	มหากาณที่ได้ถวาย	ถวายมหากาณติดต่อกัน ๙ วัน ได้ถวายข้าวส่วยเลิศ	
ชาติภูมิในปัจจุบันชาติ			
	ชื่อ	โกณฑัญญะ	โสณโกฬิวิสเถระ
	วรรณะ	พราหมณ์มหาศาล	แพทย์
การบรรลุนิคม			
	พระโสดาบัน	อัมมจักกัปปวัตตนสูตร	ไม่ปรากฏ
	พระอรหันต์	อนัตตลักขณสูตร	
	การปฏิบัติ	การปฏิบัติแบบทำตนให้ลำบาก	การปฏิบัติแบบทำตนให้ลำบาก
	ประเภท	ปัญญาคะ เป็นผู้มึปัญญา มาก	วิริยาคะ เป็นผู้หนักไปทางวิริยะ
	เอตทัคคะ		
	การปรินิพพาน		

ผลการเปรียบเทียบ พระอัญญาโกณฑัญญะกับพระโสณโกฬิวิสะมีความแตกต่างกัน หรือ เหมือนกันเช่นไรมีดังนี้ พระอัญญาโกณฑัญญะท่านบรรลุธรรมในการฟัง อัมมจักกัปปวัตตนสูตร กับ อนัตตลักขณสูตร โดยการโยนิโสจึงได้บรรลุเป็น ปัญญาธิกะ เป็นผู้มีปัญหาจากการปฏิบัติแบบทำตนให้ลำบาก พระโสณโกฬิวิสะ ท่านปฏิบัติในการทรมานตน โดยการยืนเดินมากเกินไป ไม่มีอิริยาบถนั่ง คือ มากเกินความพอดีพระพุทธเจ้าทรงมาปรับอินทรีย์ ให้เสมอกันท่านจึงบรรลุเป็นพระอรหันต์ เป็น วิริยาธิกะ เป็นผู้หนักไปทางวิริยะ เป็นการปฏิบัติแบบทำตนให้ลำบาก

๓.๔ สรุปท้ายบท

พระอัญญาโกณฑัญญะเกิดในตระกูลวรรณะพราหมณ์ ไม่พบหลักฐานว่ามีมารดาบิดาชื่อว่าอย่างไร และมีพี่น้องจำนวนกี่คน ในบ้านพราหมณ์โทณวัตถุ ไม่ไกลจากกรุงกบิลพัสดุ์ ท่านมีนามว่า “โกณฑัญญมาณพ” เรียนจบไตรเพท และลักษณะมนต์ ตำราทำนายลักษณะ

ท่านมีแนวทางการปฏิบัติแบบทรมานตนตามที่ยึดถือกันมาแต่เดิม ท่านบรรลุธรรมด้วยการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า ชื่อว่า “อัมมจักกัปปวัตตนสูตร” พอฟังจบแล้วท่านก็ได้บรรลุโสดาบัน และเวลาต่อมาได้ฟัง “อนัตตลักขณสูตร” จากพระพุทธเจ้า จึงบรรลุเป็นพระอรหันต์ ท่านได้ช่วยพระศาสดาประกาศพระศาสนาไปพอสมควร ท่านจึงขออนิพพานในบรรณศาลา ริมสระฉัพพทนต์นั้น ที่ป่าหิมพานต์ พระผู้มีพระภาคพร้อมด้วยพระสงฆ์สาวกจำนวนมากเสด็จไปทำฉาปนกิจศพ หลังท่านนิพพานแล้ว

ส่วนพระโสณโกฬิวิสะ เกิดในตระกูลเศรษฐี เมืองจำปา แคว้นอังคะ มีชื่อเดิมว่า โสณะ แปลว่า ทองคำ เพราะว่าท่านมีผิวพรรณสวยงาม มาแต่กำเนิด ส่วนคำว่า โกฬิวิสะ เป็นชื่อโคตรตระกูล ท่านได้ฟังเทศนาของพระพุทธเจ้า ชื่อว่า อนุปพุทฺธิกา ตั้งแต่เป็นคฤหัสถ์ ก็ยังไม่บรรลุธรรมอะไร

กาลต่อมาท่านกราบทูลขอบวชต่อพระศาสดา แล้วปฏิบัติเดินจงกรมจนเท้าแตกเลือดไหล โชก พระพุทธเจ้าทรงทราบ จึงแนะนำการปฏิบัติเหมือนกับพิน ๓ สาย คือ หย่อนเกินไป ติดไม่ตั้ง ตั้งเกินไปติดเข้าขาด พอดี ๆ จึงติดได้เสียไพเราะ ท่านจึงปฏิบัติตามทางสายกลาง อีกไม่นานก็ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ ได้ช่วยพระศาสดาประกาศพระศาสนา จนถึงเวลาอายุขัยจึงได้นิพพานจากโลกนี้ไป เปรียบเหมือนไฟที่หมดเชื้อแล้วมอดดับไป

บทที่ ๔

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๔.๑ สรุปผลการวิจัย

การศึกษาเปรียบเทียบการบรรลุนิยามของพระอัญญาโกณฑัญญะและพระโสณโกฬิวิสเถระ ผู้วิจัยได้ตั้งวัตถุประสงค์ไว้ เพื่อศึกษาประวัติการสั่งสมบารมีของพระอัญญาโกณฑัญญะกับพระโสณโกฬิวิสเถระ และเพื่อเปรียบเทียบการบรรลุนิยามของพระอัญญาโกณฑัญญะและพระโสณโกฬิวิสเถระ ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร ศึกษาค้นคว้าเอกสารจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ทั้งอรรถกถา ซึ่งทำให้ได้บทสรุป และข้อเสนอแนะดังนี้

๔.๑.๑ เพื่อศึกษาประวัติและการสั่งสมบารมีของพระอัญญาโกณฑัญญะกับพระโสณโกฬิวิสเถระ

จากการศึกษาพบว่า ประวัติของพระอัญญาโกณฑัญญะ ในอดีตท่านเกิดเป็นเทพบุตรชั้นดุสิต ได้พบพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า ยังไม่ได้เสวยพระกระยาหารเลยตั้งแต่ได้ตรัสรู้ ได้น้อมถวายภัตตาหารแด่พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น เป็นพระกระยาหารมื้อแรกหลังจากได้ตรัสรู้ พระพุทธองค์ทรงทราบความดำริของท่าน ทรงประทับนั่งในท่ามกลางเหล่าเทวดาตรัสว่า “เราออกบวชได้ ๗ วัน จึงได้บรรลุพระโพธิญาณ อาหารที่รับถวายครั้งแรกนี้ ช่วยยังอัฐภาพของเราผู้ประพลดิพรหมจรรย์ให้เป็นไปได้ เราจักพยากรณ์ ท่านทั้งหลายจงฟังเรา เทพบุตรนี้กับที่ ๑๐๐,๐๐๐ นับจากกันไป พระศาสดาทรงพระนามว่า โคดม ตามพระโคตร จักทรงสมภพในราชสกุลโอกกากราช เทพบุตรนี้ ครั้นจุติจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ จักเกิดเป็นมนุษย์ แล้วออกบวชปฏิบัติอยู่ ๖ ปี ในปีที ๗ พระพุทธเจ้าจักทรงประกาศสังขะ เธอจักเป็นภิกษุมิชื่อว่า โกณฑัญญะ จักทำให้แจ้งอริยสัจเป็นองค์แรก”

ส่วนพระโสณโกฬิวิสเถระ ผู้ที่ปฏิบัติอัตถกิลมณานุโยค ว่าวิธีการปฏิบัตินั้นไม่สามารถจะทำให้บุคคลบรรลุผลที่ต้องการได้เลย ครั้นสำเร็จเป็นอรหันต์แล้วท่านได้แสดงคุณสมบัติของพระอรหันต์ในสำนักของพระพุทธเจ้าว่า ภิกษุผู้เป็นพระอรหันต์นั้นจิตใจน้อมเข้าไปในคุณ ๖ ประการ คือน้อมเข้าไปในบรรพชา ๑ น้อมเข้าไปในความสงัด ๑ น้อมเข้าไปในความสำรวมไม่เบียดเบียน ๑ น้อมเข้าไปในความไม่ถือมั่น ๑ น้อมเข้าไปในความไม่มีความอยาก ๑ น้อมเข้าไปในความไม่หลงใหล ๑ พระพุทธเจ้าทรงสดับแล้ว ตรัสสรรเสริญท่านว่า พยากรณ์พระอรหันต์ ไม่นำตนเข้าไปเปรียบเทียบ คือไม่ได้ประกาศว่าข้าพเจ้าเป็นพระอรหันต์ ครั้นยังไม่บรรลุพระอรหันต์ได้บำเพ็ญความเพียรอย่างแรงกล้าดังได้กล่าวมา พระพุทธองค์จึงทรงยกย่องท่านว่า เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้ปรารถนาความเพียร

๔.๑.๒ เพื่อศึกษาการเปรียบเทียบการบรรลุธรรมของพระอัญญาโกณฑัญญะกับพระโสณโกฬิวิสเถระ

จากการศึกษาพบว่า การบรรลุธรรม หมายถึง การรู้แจ้งอริยสัจ ๔ เข้าถึงกระแสแห่งธรรมที่เป็นไปตามลำดับขั้นตอนจนสามารถบรรลุ ถึงโลกุตระธรรม ๙ คือ มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ สำเร็จเป็นพระอริยบุคคลระดับต่างๆ เป็นเหตุให้ทราบถึงความสำคัญของการสั่งสมบารมีตั้งแต่อดีต เป็นต้นจนถึงปัจจุบัน ที่สามารถบรรลุธรรมได้นั้น ต้องอาศัย ทาน ศีล ภาวนา ที่เป็นไปตามลำดับขั้นตอนที่ก่าจิตกิเลส จนบรรลุถึงพระนิพพาน เป็นที่สิ้นไปแห่งทุกข์ทั้งปวง เริ่มตั้งแต่พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ ซึ่งขึ้นอยู่กับระดับความเข้าใจในอริยสัจ ๔ ของพระอริยบุคคลแต่ละจำพวก พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก

ประวัติและการสั่งสมบารมีของพระอัญญาโกณฑัญญะมีหลักฐานว่า มีชื่อก่อนจะอุปสมบทว่า โกณฑัญญะ ตามโคตร เป็นวรรณะพราหมณ์ จบคัมภีร์ไตรเพทเป็นความรู้สูงสุดของวรรณะพราหมณ์ และเป็นผู้เชี่ยวชาญตำราพยากรณ์มหาปุริสลักษณะ ได้รับคัดเลือกจากพราหมณ์ ๑๐๘ ท่าน คัดเลือกเหลือพราหมณ์ ๘ ท่าน ให้เป็นผู้ทำนายลักษณะของพระโพธิสัตว์ และเป็นผู้เดียวที่ทำนายว่าเจ้าชายสิทธัตถะจักเสด็จออกผนวชตรัสรู้ เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างแน่นอน ท่านโกณฑัญญะได้บำเพ็ญบารมีในอดีตชาติทำความปรารถนา เป็นภิกษุผู้เป็นเอตทัคคะ ด้านรัตตัญญู เฉพาะพระพักตร์พระพุทธเจ้าถึง ๒ พระองค์ คือ พระปฐมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระวิปัสสีสัมมาสัมพุทธเจ้า พระพุทธเจ้า ๒ องค์ ได้พยากรณ์ไว้ตรงกันว่าในอนาคตในสมัยของพระพุทธเจ้า พระนามว่าสมณโคตมความปรารถนาของท่านจักสำเร็จได้บรรลุธรรมเป็นคนแรก ด้วยการฟังปฐมเทศนา ชื่อว่า ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร และได้รับยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะ ด้านรัตตัญญู ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าบารมีที่ท่านสั่งสมไว้ในอดีตเป็นเหตุให้ได้พบพระพุทธองค์ได้ฟังปฐมเทศนาได้เจริญวิปัสสนา และได้บรรลุธรรมเป็นพระอริยบุคคลก่อนพระสาวกอื่นๆ ทั้งหมด ท่านพระอัญญาโกณฑัญญะได้บรรลุธรรมรู้แจ้งอริยสัจ ๔ ด้วยการเจริญวิปัสสนาปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ ๘ ได้ปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา ปฏิบัติตามหลักวิสุทธิ ๗ พร้อมทั้งเจริญโพชฌงค์ ๗ ไปพร้อมกันในขณะฟังธรรมจนได้บรรลุธรรมเป็นพระอริยบุคคลชั้นสูงสุด เป็นรูปหนึ่งในพระอสีติมหาสาวก และเป็นผู้ได้รับตำแหน่งเอตทัคคะด้านรัตตัญญูในฝ่ายภิกษุ

ส่วนพระโสณโกฬิวิสเถระ ผู้ที่ปฏิบัติอัตตกิลมณญโยค ว่าวิธีการปฏิบัตินั้นไม่สามารถจะทำให้บุคคลบรรลุผลที่ต้องการได้เลย ครั้นสำเร็จเป็นอรหันต์แล้วท่านได้แสดงคุณสมบัติของพระอรหันต์ในสำนักของพระพุทธเจ้าว่า ภิกษุผู้เป็นพระอรหันต์นั้นจิตใจน้อมเข้าไปในคุณ ๖ ประการ คือน้อมเข้าไปในบรรพชา ๑ น้อมเข้าไปในความสงัด ๑ น้อมเข้าไปในความสำรวมไม่เบียดเบียน ๑ น้อมเข้าไปในความไม่ถือมั่น ๑ น้อมเข้าไปในความไม่มีความอยาก ๑ น้อมเข้าไปในความไม่หลงใหล ๑ พระพุทธเจ้าทรงสดับแล้ว ตรัสสรรเสริญท่านว่า พยากรณ์พระอรหันต์ ไม่น่าตนเข้าไปเปรียบเทียบ คือไม่ได้ประกาศว่าข้าพเจ้าเป็นพระอรหันต์ ครั้งยังไม่บรรลุพระอรหันต์ได้บำเพ็ญความเพียรอย่างแรงกล้าดังได้กล่าวมา พระพุทธองค์จึงทรงยกย่องท่านว่า เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้ปรารถนาความเพียร

๔.๒ ข้อเสนอแนะ

๔.๒.๑ ข้อเสนอแนะในการนำผลการศึกษาไปใช้

การวิจัยเรื่องศึกษาการบรรลุนิยามของพระอริยญาณโกณฑัญญะกับพระโสดาโกฬิวิสเถระตามหลักฐานในพระไตรปิฎก และอรรถกถา ตำราวิชาการต่างๆ พบว่า การปฏิบัติเพื่อดำเนินไปสู่การบรรลุนิยามนั้นได้กำหนดเป็นแนวทางใหญ่ๆ ไว้ ๒ ทางนั้น คือ ผู้ปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสงบของจิตหรือเพื่อความสงบของกิเลสเป็นความหลุดพ้นได้อย่างชั่วคราวเรียกว่า สมถกัมมัฏฐาน ผู้ปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสิ้นไปแห่งอาสวกิเลสโดยเห็นตามความเป็นจริงในขั้น ๕ พิจารณาขั้น ๕ จนเห็นไตรลักษณ์คลายอุปาทานปล่อยวางความยึดมั่นในขั้น ๕ ถึงความสิ้นไปแห่งอาสวกิเลสได้อย่างสิ้นเชิง การปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา ต้องอาศัยหลักอริยสัจ ๔ โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ และวิปัสสนาภูมิซึ่งเป็นหมวดธรรมที่ครอบคลุมข้อปฏิบัติทางกายวาจาใจอย่างครบถ้วน เป็นเข็มทิศเป็นเครื่องชี้ทางเป็นแผนที่ในการดำเนินไปสู่ความสิ้นอาสวะ เพราะหมวดธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ล้วนเป็นธรรมเกื้อหนุน สอดคล้องกัน เช่น เมื่อบุคคลมุ่งมั่นรักษาศีลดี มีศีลบริสุทธิจิตก็เป็นสมาธิได้เร็ว และตั้งมั่น เมื่อจิตตั้งมั่น ปัญญาที่เป็นประจักษ์จรรู้อันคมก็จะสามารถตัดกิเลสที่เป็นประจักษ์จรรู้อันคมได้อย่างแน่นอน

๔.๒.๒ ข้อเสนอแนะสำหรับศึกษาวิจัยต่อไป

หากมีการศึกษาในเรื่องเดียวกันนี้ ผู้ศึกษาควรที่จะศึกษาในการบรรลุนิยามหรือความเกี่ยวข้องกับหลักธรรมอื่นๆ ในประเด็นดังต่อไปนี้

- ๑) ศึกษาโยนิโสมนสิการของพระอริยญาณโกณฑัญญะกับพระโสดาโกฬิวิสเถระ
- ๒) ศึกษาการเปรียบเทียบการบำเพ็ญเพียรของพระอริยญาณโกณฑัญญะกับพระโสดาโกฬิวิสเถระ

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) คัมภีร์:

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย. คัมภีร์อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย, ๒๕๖๐.
มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย. อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย. นครปฐม: มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย, ๒๕๔๔,
พระพุทธโฆษาจารย์. คัมภีร์วิสุทธิมรรค ฉบับแปลและอธิบาย เล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

(๒) หนังสือ:

แก้ว ชิตตะขบ. พุทธมามกชนต้นแบบ ประวัติของพระอสีติมหาสาวก ๘๐ องค์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๓.
ขุนสรพกิจโกศล (โกวิท ปัทมะสุนทร). ลักษณะที่จุดกะแห่งปรมัตถธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: บริษัท รุ่งเรืองวิริยะพัฒนาโรงพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๙.
จำเนียร ทรงฤกษ์. ชีวิตประวัติพุทธสาวก ประวัติพระอัคริยะมหาเถระเมื่อครั้งพุทธกาล เล่ม ๑. พิมพ์โดยสำนักปฏิบัติธรรมสวนแก้ว, ๒๕๕๔.
ปัญญา ใช้บางยาง. พระอรหันต์ (ฉบับสมบูรณ์) เพื่อการศึกษา ค้นคว้า อ้างอิงในพระไตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ม.ป.ป.
พระคันธสาราภิวังศ์. โพธิปักขิยธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: บุญศิริการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๕.
พระพรหมคุณาภรณ์. (ป.อ. ปยุตโต). พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย. พิมพ์ครั้งที่ ๔๖. กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๙.
_____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๒๕. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธรรม, ๒๕๕๖.
_____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๒๗. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๕๙.
พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ). ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร. พระคันธสาราภิวังศ์ แปลและเรียบเรียง. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๕.

_____. **นิพพานกถา**. แปลเรียบเรียงโดย พระคันธสาราภิงค์. กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาส์น
ไทยการพิมพ์, ๒๕๕๔.

พระญาณธชเณร (แลตีสยาตอ). **อภิธัมมัตถสังคหะ และปรมัตถทีปนี**. พระคันธสาราภิงค์ แปลและ
เรียบเรียง. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันกราฟฟิค จำกัด,
๒๕๕๒.

วศิน อินทสระ. **พระไตรปิฎก ฉบับที่ให้ง่ายแล้ว (ทีฆนิกายทั้งหมด มัชฌิมนิกายบางส่วน)**.
พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๕๖.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒโน). **๔๕ พรรษาของ
พระพุทธเจ้า**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. นครปฐม: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี. **ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท**. พิมพ์ครั้งที่ ๔.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสมมหาเถร). **อริยวงศ์ปฏิบัติ ปฎิบัติอันเป็นวงศ์แห่งพระอริยเจ้า**.
กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๕๔.

สมบุรณ์ ตาสนธิ. **พระอรหันตสาวก บรรลุธรรมได้อย่างไร**. นนทบุรี: ชิงค์ ปียอนด์ บุ๊คส์, ๒๕๕๕.

สุวัฒน์ สุวฑฺฒโน (พิทักษ์วงษ์). **มนุษย์...เกิดมาทำไม? เล่ม ๑๗ ตอน ประวัติอัสติมหาสาวก ๘๐ รูป**.
กรุงเทพมหานคร: บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๗.

(๓) วิทยานิพนธ์:

พระมหาเกียรติขจร อภิวัฒน์ (อะสงค์). “ศึกษาการบรรลุธรรมของพระอัญญาโณตัญญูเถระ”.
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระมหาจรรณ จารุณโณ (นวลบุญ). “ศึกษาเปรียบเทียบการบรรลุธรรมของพระโสณโกฬิวิสเถระกับ
พระอานนทเถระ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระมหาเมธีนา ถาวโร (ไชยอุด). “ศึกษาการบรรลุธรรมของพระวัชชีสเถระ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์
มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

พระสมรัตน์ ไรจนพโล (เรืองบุญ). “ศึกษาการบรรลุธรรมของพระมหาปันถกเถระ”. **วิทยานิพนธ์พุทธ
ศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

सानุ มหัทธนาตุลย์. “การศึกษาวิเคราะห์สังโยชนในคัมภีร์พระพุทธานุสสาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์
ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ
มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
อัญญาโกณฑัญญเถราปทาน
พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙

วรรค]

๗. อัญญาโกณฑัญญเถราปทาน

๕๑

[๕๙๕] คุณวิเศษเหล่านี้ คือ ปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘
และอภิญญา ๖ ข้าพเจ้าได้ทำให้แจ้งแล้ว
คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ข้าพเจ้าก็ได้ทำสำเร็จแล้ว ดังนี้แล
ได้ทราบว่ ท่านพระอุบาลีเถระได้ภาษิตคาถาเหล่านี้ ด้วยประการฉะนี้
อุปาลิเถราปทานที่ ๖ จบ

๗. อัญญาโกณฑัญญเถราปทาน ประวัติในอดีตชาติของพระอัญญาโกณฑัญญเถระ

(พระอัญญาโกณฑัญญเถระ เมื่อจะประกาศประวัติในอดีตชาติของตน จึงกล่าวว่า)

- [๕๙๖] ข้าพเจ้าได้พบเห็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่า **ปทุมุตตระ**
ผู้เจริญที่สุดในโลก ผู้ทรงเป็นผู้นำโดยวิเศษ^๑
ผู้ถึงพุทธภูมิ^๒ แล้ว เป็นครั้งแรก
- [๕๙๗] ยักษ์จำนวนเท่าที่มีทั้งหมด มาประชุมที่ตันโพธิ์
ประณมมือไหว้แวดล้อมพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
- [๕๙๘] เทวดาทั้งหมดนั้นมีใจยินดีเที่ยวไปในอากาศ
ป่าวประกาศว่า พระพุทธเจ้าพระองค์นี้
ทรงบรรเทาความมืดมนอนธการ
บรรลุนันุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ)
- [๕๙๙] เทวดาเหล่านั้นมีความร่าเริง ป่าวประกาศบันลือลั่นไปว่า
พวกเราจักเฝ้ากิเลสทั้งหลายให้ได้
ในศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

^๑ **นำโดยวิเศษ** หมายถึงนำเวไนยสัตว์ให้ถึงฝั่งนอกแห่งสงสารสาคร ได้แก่ อมตมทานิพพาน (ช.อป.อ. ๑/๕๙๖/๓๖๐)

^๒ **พุทธภูมิ** หมายถึงภูมิของพระพุทธเจ้า ได้แก่ พระสัพพัญญุตญาณ (ช.อป.อ. ๑/๕๙๖/๓๖๐)

- [๖๐๐] ข้าพเจ้ารู้จากคำพูดของเหล่าเทวดาที่เปล่งออกมาด้วยวาจา
แล้วมีจิตราเริง เบิกบาน ได้ถวายภิกษาครั้งแรก
- [๖๐๑] พระศาสดาผู้ยอดเยี่ยมในโลก ทรงทราบความดำริของข้าพเจ้า
ประทับนั่งในท่ามกลางหมู่เทวดา ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า
- [๖๐๒] เราออกบวชได้ ๗ วันแล้ว จึงได้บรรลุพระโพธิญาณ
ภัตตาหารที่ถวายเป็นครั้งแรกนี้
เป็นสิ่งที่ช่วยอัฏฐภาพของเราผู้ประพฤติพรหมจรรย์ให้เป็นไปได้
- [๖๐๓] เราจักพยากรณ์เทพบุตรที่จากสวรรค์ชั้นดุสิตมาในที่นี้
น้อมภิกษาหารเข้ามาถวายแก่เรา
ท่านทั้งหลายจงฟังเรากล่าวเถิด
- [๖๐๔] เทพบุตรนั้นจักครองเทวสมบัติประมาณ ๓๐,๐๐๐ กับ
ครองสวรรค์ชั้นไตรทิพย์ ปกครองเทวดาทั้งปวง
- [๖๐๕] ครั้นจุติจากเทวโลกแล้ว
จักไปเกิดเป็นมนุษย์เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ
ครองราชสมบัติในโลกมนุษย์นั้น ๑,๐๐๐ ชาติ
- [๖๐๖] ในกัปที่ ๑๐๐,๐๐๐ (นับจากกัปนี้ไป)
พระศาสดาพระนามว่าโคดม ตามพระโคตร
ทรงสมภพในราชสกุลโอกกากราช จักอุบัติขึ้นในโลก
- [๖๐๗] เทพบุตรนั้น ครั้นจุติจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์แล้ว
ไปเกิดเป็นมนุษย์ ออกบวชปฏิบัติอยู่ ๖ ปี
- [๖๐๘] ในปีที ๗ พระพุทธเจ้าจักทรงประกาศสั่งจะ
ภิกษุมีนามว่าโกณฑัญญะ ทำให้แจ้งเป็นองค์แรก
- [๖๐๙] พระโพธิสัตว์ออกผนวช
ข้าพเจ้าก็ออกบวชตามบำเพ็ญความเพียรอย่างดี
ข้าพเจ้าบวชเป็นบรรพชิต เพื่อต้องการจะเผากิเลสทั้งหลาย

วรรค]

๘. ปิณโหลการทวาชเถราปทาน

๕๓

[๖๑๐] พระพุทธเจ้าผู้ทรงรู้อะไรทั้งปวง^๑ ในโลกพร้อมทั้งเทวโลก
ได้เสด็จไปยังป่าใหญ่
ทรงลั่นอมตเกร็ด^๒ ด้วยโสดาปัตติมรรคญาณ
ที่ข้าพเจ้าทำให้แจ้งแล้วนี้

[๖๑๑] บัดนี้ ข้าพเจ้านั้นได้บรรลุอมตบท สงบ ยอดเยี่ยม
กำหนดรู้อาสวะ^๓ ว่างแล้วอยู่อย่างผู้ไม่มีอาสวะ

[๖๑๒] คุณวิเศษเหล่านี้ คือ ปฏิสัมภิกา ๔ วิโมกข์ ๘
และอภิญญา ๖ ข้าพเจ้าได้ทำให้แจ้งแล้ว
คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ข้าพเจ้าก็ได้ทำสำเร็จแล้ว ดังนี้แล

ได้ทราบวาท่านพระอัญญาโกณฑัญญะเถระได้ภาสิตคาถาเหล่านี้ ด้วยประการ
ฉะนี้

อัญญาโกณฑัญญะเถราปทานที่ ๗ จบ

๘. ปิณโหลการทวาชเถราปทาน

ประวัติในอดีตชาติของพระปิณโหลการทวาชเถระ

(พระปิณโหลการทวาชเถระ เมื่อจะประกาศประวัติในอดีตชาติของตน จึง
กล่าวว่า)

[๖๑๓] ครั้งนั้น พระชินเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ
ผู้เป็นพระสยัมภู ทรงเป็นบุคคลผู้เลิศ
ประทับอยู่บนภูเขาคีตฤฎฐ เบื้องหน้าภูเขาคิมพานต์

^๑ **สิ่งทั้งปวง** หมายถึงอดีต อนาคต และปัจจุบัน อีกอย่างหนึ่ง หมายถึงญะยธรรม คือสังขาร วิการ
ลักษณะ นิพพาน และบัญญัติ (ขุ.อป.อ. ๑/๖๑๐/๓๖๑)

^๒ **อมตเกร็ด** หมายถึงกลองคืออมตมหานิพพาน (ขุ.อป.อ. ๑/๖๑๐/๓๖๒)

ภาคผนวก ข
โสนโกฬิวิสเถราปทาน
พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙

๑๗๐

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย อปทาน

[๕. อุปาลิ

[๒๔] คุณวิเศษเหล่านี้ คือ ปฏิสัมภิกา ๔ วิโมกข์ ๘
และอภิญญา ๖ ข้าพเจ้าได้ทำให้แจ้งแล้ว
คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ข้าพเจ้าก็ได้ทำสำเร็จแล้ว ดังนี้แล
ได้ทราบวาทานพระอุบาลีเถระได้ภาสิตคาถาเหล่านี้ ด้วยประการฉะนี้

อุปาลิเถรอปทานที่ ๑ จบ

๒. โสณโกฬวิสเถรอปทาน

ประวัติในอดีตชาติของพระโสณโกฬวิสเถระ

(พระโสณโกฬวิสเถระ เมื่อจะประกาศประวัติในอดีตชาติของตน จึงกล่าวว่า)

- [๒๕] ข้าพเจ้าได้ให้ก่อสร้างที่จงกรมฉาบทาด้วยปูนขาว
ถวายพระผู้มีพระภาคผู้เป็นพระมุณีพระนามว่า **อโนมทัสสี**
ผู้เจริญที่สุดในโลก ผู้คงที่
- [๒๖] ข้าพเจ้าได้ใช้ดอกไม้สีต่าง ๆ ลาดที่จงกรม
และทำให้เป็นเพดานไว้ในอากาศ
แล้วกราบทูลพระพุทธเจ้าผู้สูงสุดให้ทรงใช้สอย
- [๒๗] ครั้นนั้น ข้าพเจ้าประคองอัญชลีถวายอภิวาทพระองค์
ผู้มีวัตรดีงาม แล้วมอบถวายศาลายาวแด่พระผู้มีพระภาค
- [๒๘] พระผู้มีพระภาคผู้ศาสดา ผู้ยอดเยี่ยมในโลก
ผู้มีพระจักขุ ทรงทราบความดำริของข้าพเจ้า
แล้วทรงรับไว้ด้วยความอนุเคราะห์
- [๒๙] พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นทักษิณบุคคลในโลก
พร้อมทั้งเทวโลก ครั้นทรงรับแล้ว
จึงประทับนั่งในท่ามกลางหมู่ภิกษุแล้วได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า
- [๓๐] เราจักพยากรณ์ผู้มีจิตเบิกบาน ซึ่งได้ถวายศาลายาวแก่เรา
ท่านทั้งหลายจงฟังเรากล่าวเถิด

วรรค]

๒. โสณโกฬิวิสเถราปทาน

๑๗๑

- [๓๑] รถเทียมด้วยม้า ๑,๐๐๐ ตัว จักปรากฏสำหรับผู้
ซึ่งเพียบพร้อมด้วยบุญกรรม ในเวลาใกล้จะตาย
- [๓๒] ผู้นี้จักไปยังเทวโลกโดยยานนั้น
เทวดาทั้งหลายจักพลอยบันเทิง ในเมื่อผู้นี้ถึงภพที่ดีแล้ว
- [๓๓] เขาจักครองวิมานซึ่งมีค่ามาก ประเสริฐที่สุด
ฉาบทาด้วยดินคือแก้ว ประกอบด้วยเรือนยอดที่ล้ำเลิศ
- [๓๔] ผู้นี้จักรื่นรมย์ในเทวโลกถึง ๓๐,๐๐๐ กัป
จักเป็นเทวราชตลอด ๒๕ กัป
- [๓๕] และจักเกิดเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ๗๗ ชาติ
พระเจ้าจักรพรรดิเหล่านั้นแม่ทั้งหมด
มีพระนามว่า **ยโสธร**^๑
- [๓๖] ผู้นี้ได้ส่วยสมบัติทั้ง ๒ แล้ว สร้างสังฆมณู
จักเป็นพระเจ้าจักรพรรดิในกัปที่ ๒๘
- [๓๗] แม้ในภพนั้นจักมีวิมานอย่างประเสริฐ
ที่วิสสุกรรมเทพบุตรเนรมิตให้
ผู้นี้จักครองบุรีนั้น ซึ่งไม่ว่างเว้นจากเสียง ๑๐ ประการ^๒
- [๓๘] ในกัปที่นับมิได้ นับจากกัปนี้ไป
เขาจักเป็นพระเจ้าแผ่นดินในแว่นแคว้น
มีฤทธิ์มาก มีพระนามว่า **โอกกากราช** โดยพระโคตร
- [๓๙] นางกษัตริย์ ผู้มีวัยประเสริฐ^๓
สูงชาติกว่าหญิงทั้งหมด ๑๖,๐๐๐ คน
จักประสูติพระราชบุตรและพระราชบุตรี ๙ พระองค์

^๑ ชื่อว่า **ยโสธร** เพราะทรงไว้ซึ่งยศคือบริวารสมบัติและทรัพย์สมบัติ (ขุ.อป.อ. ๒/๓๕/๘๑)

^๒ ดูเชิงอรรถหน้า ๑๑๓ ในเล่มนี้

^๓ ฉบับพม่าและเถรคาถาอรรถกถาภาค ๒/๒๕๖ เป็น ปวรา จ สา นางนั้นประเสริฐ (ขุ.เถร.อ. ๒/๕๒๘)

- [๔๐] นางกษัตริย์ ครั้นประสูติพระราชบุตร
และพระราชบุตรี ๙ พระองค์แล้วจักสวรรคต
และพระเจ้าโอกกากราชจักทรงอภิเษกนางกัญญา
ผู้เป็นที่รักแรกรุ่งนฤณีเป็นพระมเหสี
- [๔๑] พระนางกัญญาจักทำให้พระเจ้าโอกกากราช
ทรงพอพระทัยแล้วได้พร
พระนางได้พรแล้วจักให้เนรเทศ
พระราชบุตรและพระราชบุตรี
- [๔๒] พระราชบุตรและพระราชบุตรีทั้งหมดนั้น
ถูกเนรเทศแล้วจักไปยังภูเขาส่งสุด
พระราชบุตรทั้งหมดจักสมสู่กับพระกนิษฐาคินี
เพราะกลัวว่าชาติตระกูลจะระคนกัน
- [๔๓] ส่วนพระเชษฐกัญญาพระองค์หนึ่งจักถูกพยาธิกลุมุม
กษัตริย์ทั้งหลายจักซ่อนไว้ด้วยคิดว่า
ชาติตระกูลของพวกเราอย่าแตกสลายเลย
- [๔๔] กษัตริย์องค์หนึ่งจึงนำพระเชษฐกัญญานั้นมาสมสู่อยู่ด้วยกัน
ความเกิดแห่งวงศ์โอกกากราชจักแยกกันในครั้งนั้น
- [๔๕] โอโรสของกษัตริย์เหล่านั้นจักมีพระนามว่าโกลิยะ โดยพระชาติ
จักได้เสวยโภคสมบัติ อันเป็นของมนุษย์มิใช่น้อยในภพนั้น
- [๔๖] ผู้นี้จุติจากภพนั้นแล้วจักไปเกิดยังเทวโลก
แม้ในเทวโลกนั้นจักได้วิมานอย่างประเสริฐ น่ารื่นรมย์ใจ
- [๔๗] เขาถูกกุศลมูลดักเตือนแล้วจักจุติจากเทวโลก
มาเกิดเป็นมนุษย์ มีชื่อว่าโสณะ
- [๔๘] จักบำเพ็ญเพียร มีจิตเด็ดเดี่ยว
บำเพ็ญเพียรในศาสนาของพระศาสดา
จักกำหนดรู้อัสวะทั้งปวง เป็นผู้ไม่มีอัสวะแล้วนิพพาน

วรรค]

๒. โสณโกฬิวิสเถราปทาน

๑๗๓

- [๔๙] พระผู้มีพระภาคพระนามว่าโคตมศากยะ
ผู้ประเสริฐ ทรงรู้วิเศษ มีความเพียรมาก ทรงเห็นคุณไม่มีที่สุด
จักทรงตั้งเขาไว้ในตำแหน่งอันเลิศ
- [๕๐] เมื่อฝนตกแล้ว หย้ายาวประมาณ ๔ องคุลี
ยืนต้นอยู่ที่พื้นภูกลมพัดโชย
สำหรับพระโยคาวจรผู้ประกอบความเพียร ผู้คงที่
ไม่มีอะไรจะยอดเยี่ยมยิ่งไปกว่าต้นหญ้านั้น^๑
- [๕๑] ข้าพเจ้าได้ฝึกฝนตน ในการฝึกอย่างสูงสุด
จิตข้าพเจ้าก็ตั้งไว้ดีแล้ว
ภาระทั้งหมดข้าพเจ้าก็ปลงลงแล้ว
ข้าพเจ้าเป็นผู้ไม่มีอาสวะ นิพพานแล้ว
- [๕๒] พระผู้มีพระภาคพระนามว่าอังคีรสมหานาค^๒
ทรงเป็นอภิชาติบุตร ผู้ดูจพญาราชสีห์
ประทับนั่งในท่ามกลางหมู่ภิกษุแล้ว
ทรงแต่งตั้งข้าพเจ้าไว้ในตำแหน่งอันเลิศ
- [๕๓] คุณวิเศษเหล่านี้ คือ ปฏิสัมภิกา ๔ วิโมกข์ ๘
และอภิญญา ๖ ข้าพเจ้าได้ทำให้แจ้งแล้ว
คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ข้าพเจ้าก็ได้ทำสำเร็จแล้ว ดังนี้แล
- ได้ทราบวาท่านพระโสณโกฬิวิสเถระได้ภาษิตคาถาเหล่านี้ ด้วยประการฉะนี้

โสณโกฬิวิสเถราปทานที่ ๒ จบ

^๑ เดิมแปลว่า “เมื่อฝนตกในที่ประชุม ๔ นิ้ว หย้าประมาณหนึ่งองคุลีถูกขัดแล้ว พระผู้มีพระภาคผู้คงที่
ซึ่งประกอบความเพียร ความถึงที่สุด ไม่มียิ่งขึ้นไปกว่านั้น” คำว่า ...องคุลุมห ประมาณหนึ่งองคุลี”
ฉบับพม่าและ ชุ.เถร.อ. ๒/๒๕๗ เป็น “...องคณมฺหิ ที่พื้น (เนิน)” คำว่า “ปารมดา เดิมแปลว่า
ความถึงที่สุด” แปลใหม่ว่า “ยอดเยี่ยม”

^๒ ชื่อว่าอังคีรส เพราะมีรัศมีเปล่งออกจากพระสรีระ ชื่อว่านาค เพราะไม่ไปยังอบาย ๔ เพราะฉันทาคติ
โทสาคติ โมหาคติ และภยาคติ หรือเพราะประพุดิษฐ์ ชื่อว่ามหานาค เพราะเป็นใหญ่อันบุคคลบูชา
แล้วและเป็นผู้ประเสริฐ (อังคีรสมหานาค จึงหมายถึงผู้มีรัศมีเปล่งออกจากพระสรีระเป็นผู้ไม่ไปเอบาย ๔
และเป็นผู้ประเสริฐ)

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ : พระดลวัฒน์ กนตธมโม (บุญประเสริฐ)
- ว/ด/ป เกิด : วันที่ ๓๐ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๑๙
- สถานที่เกิด : จังหวัดนครศรีธรรมราช
- การศึกษาทางโลก**
- พ.ศ. ๒๕๔๕ : ปริญญาตรี ศิลปบัณฑิต สาขาวิชาประติมากรรม สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์
- การศึกษาทางธรรม**
- พ.ศ. ๒๕๕๗ : นักธรรมชั้นตรี วัดเขาอติสุคโต สำนักเรียนคณะจังหวัดประจวบคีรีขันธ์
- ประสบการณ์การทำงาน**
- พ.ศ. ๒๕๔๖-๕๕ : ฝ่ายศิลป์ บริษัท พร้อมมิตร โปรดักชั่น จำกัด
- พ.ศ. ๒๕๕๖-๕๗ : ผลงานประติมากรรม มณฑลเชียงใหม่ ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน
- ประสบการณ์การปฏิบัติธรรม:**
- พ.ศ. ๒๕๕๗ : ปฏิบัติสมณะและวิปัสสนากาวนา เป็นเวลา ๑ ปี
ณ วัดเขาอติสุคโต อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์
โดยมี พระครูบรรพตพัฒนคุณ วิ. (ปรีชา ธนวฑฺฒโก) เป็นผู้อบรมกรรมฐาน
- พ.ศ. ๒๕๕๘ : ปฏิบัติวิปัสสนากาวนา ติดต่อกัน ๓๐ วัน (๑ - ๓๐ พฤษภาคม)
ณ ศูนย์ปฏิบัติธรรม “ธรรมโมลี” อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา
โดยมี พระภาวนาพิศาลเมธี วิ. (ประเสริฐ มนต์เสวี) เป็นผู้อบรมกรรมฐาน
- พ.ศ. ๒๕๕๙ : ปฏิบัติวิปัสสนากาวนา ติดต่อกัน ๕ เดือน (๒๐ กรกฎาคม - ๒๐ ธันวาคม)
ณ ศูนย์ปฏิบัติธรรม “ธรรมโมลี” อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา
โดยมี พระภาวนาพิศาลเมธี วิ. (ประเสริฐ มนต์เสวี) เป็นผู้อบรมกรรมฐาน
- พ.ศ. ๒๕๖๐ : ปฏิบัติวิปัสสนากาวนา ติดต่อกัน ๒ เดือน (๒๓ มกราคม - ๒๓ มีนาคม)
ณ สำนักวิปัสสนามหาสิริสาสนแยกท่า กรุงย่างกุ้ง ประเทศสหภาพเมียนมาร์
โดยมี พระภิกษุทันตะ อชิน วาสวะ สยาดอ เป็นผู้อบรมกรรมฐาน
- อุปสมบท** : ๕ พฤษภาคม ๒๕๕๗
- สังกัด** : วัดเขาอติสุคโต ตำบลหัวหิน อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์
- ปีที่เข้าศึกษา** : พุทธศักราช ๒๕๕๘ (รุ่น ๑๑)
- ปีที่สำเร็จการศึกษา:** พุทธศักราช ๒๕๖๑
- ที่อยู่ปัจจุบัน** : วัดมหาสวัสดิ์นาคพูนาราม ตำบลหอมเกร็ด อำเภอสามพราน
จังหวัดนครปฐม ๗๓๑๑๐
- โทรศัพท์** : ๐๘๙-๒๒๓-๘๙๑๖
- E-mail** : v11.5811405029@gmail.com